

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

Katedra obchodního práva

**POSTAVENÍ DRUŽSTVA V TRŽNÍM
HOSPODÁŘSTVÍ**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:

JUDr. Marie Zahradníčková, CSc.

Diplomant:

Oldřich Glötzer
Chodská 173
344 01 Domažlice

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil
prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze dne 22. dubna 2008

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Čerpa'.

Děkuji vedoucí mé diplomové práce paní JUDr. Marii Zahradníčkové, CSc. za cenné rady, připomínky a přínosné podněty k tématu diplomové práce a za odborné konzultace.

Obsah

1 Úvod.....	6
2 Postavení družstva v tržním hospodářství.....	8
2.1 Vymezení cílů práce.....	8
2.2 Postavení družstevního práva v systému práva.....	8
2.3 Právní úprava družstva.....	11
2.4 Družstvo jako podnikatelský subjekt.....	12
3 Družstevní zásady.....	14
3.1 Univerzálnost družstevních zásad.....	14
3.2 Mezinárodní aspekt družstevních zásad.....	14
3.2.1 Mezinárodní družstevní svaz.....	14
3.2.2 Mezinárodní definice družstva.....	15
3.2.3 Mezinárodní družstevní zásady.....	16
3.3 Družstevní desatero.....	19
3.4 Družstevní zásady.....	20
4 Právně ekonomické koncepce družstva.....	26
4.1 Anglické družstevní koncepce.....	26
4.2 První družstevníci byli Rochdalští.....	27
4.2.1 Rochdalští spravedliví průkopníci.....	27
4.2.2 Právně ekonomická koncepce Johna Stuarta Milla.....	27
4.2.3 Rochdalské družstevní zásady.....	29
4.2.4 Zvláštnosti rozdělování družstevního zisku.....	30
4.3 Francouzské družstevní koncepce.....	31
4.3.1 Asociacionismus.....	31
4.3.2 Anarchismus.....	32
4.4 Německé družstevní koncepce.....	33
5 Vývojové tendence družstevnictví tržního hospodářství v naší republice s ohledem na bytové družstevnictví.....	35
5.1 Zrod českého družstevnictví v podmínkách tržního hospodářství starého Rakouska.....	35
5.1.1 První reforma družstevního práva na území České republiky.....	38

5.1.2	Druhá reforma družstevního práva rakouského tržního hospodářství.....	42
5.2	Význam postavení družstevních svazů v rámci tržního hospodářství.....	44
5.3	Postavení družstva v tržním hospodářství československé první republiky.....	45
5.4	Družstevnictví v období Protektorátu.....	50
6	Socialistická koncepce družstva v letech 1948-1989.....	53
6.1	Vznik socialistické družstevní koncepce.....	53
6.2	Období schválení zákona o lidových družstvech.....	55
6.3	Období právního dualismu let 1954 až 1964.....	57
6.4	Začlenění družstev do hospodářského zákoníku.....	59
6.5	Pozdní úpravy družstevního práva socialistické koncepce.....	61
7	Transformace družstev po roce 1989.....	64
7.1	Období do přijetí obchodního zákoníku.....	65
7.2	Začlenění družstva do obchodního zákoníku.....	66
7.3	Přeměna družstev transformačním zákonem.....	68
7.4	Obnova úvěrního družstevnictví.....	76
7.5	Evropské družstvo a český právní řád.....	86
8	Bytové družstevnictví v polistopadovém vývoji.....	93
8.1	Právní základy polistopadové bytové transformace.....	93
8.2	Pokračování procesu bytové transformace.....	96
8.2.1	Transformační převody družstevních bytů.....	96
8.2.2	Odklon od vládního návrhu zákona o vlastnictví bytů.....	99
8.3	Malá bytová družstva v tržním hospodářství.....	103
8.4	Bytové družstevnictví dnes.....	107
8.4.1	Změny v bytovém družstevnictví.....	107
8.4.2	Proměna družstev obchodním zákoníkem.....	109
8.4.3	Podpora družstevní výstavby.....	112
8.4.4	Stále otevřené otázky sdružování a kontroly družstev.....	113
9	Případ Pražského stavebního bytového družstva.....	116
9.1	Transformační základy.....	116
9.2	„Hospodáři“.....	119
9.3	Náprava.....	121
9.4	Převody družstevních bytů.....	123

10 Závěr.....	132
11 Literatura.....	137
11.1 Knihy.....	137
11.2 Články v odborném tisku.....	139
11.3 Ostatní články.....	142
11.4 Dokumenty.....	143
11.5 Soudní judikatura.....	144
11.6 Internetové zdroje.....	145
12 Anotace.....	146
13 Summary.....	147
14 Klíčová slova.....	149

1 Úvod

Téma družstev, resp. družstevního práva, je velmi zajímavou částí obchodního práva. Přestože nepatří v České republice mezi právní odvětví stojící přímo v centru pozornosti české právní vědy¹, tvoří její důležitou součást². Právní forma družstva je českému právu známa již druhé století a v posledních letech prošla různými úpravami včetně celkové transformace družstevního práva po roce 1989. Socialistické družstevní právo bylo svojí koncepcí a rolí v ekonomice odlišné od klasického družstevního práva tržního hospodářství a z toho též vyplynula nutnost celkové transformace družstevního práva po roce 1989 a nutnost nové právní úpravy. Zároveň však vyvstává otázka, jakou roli vlastně hraje družstvo v transformovaném českém tržním hospodářství a spolu s tím otázka, zda vůbec právní forma družstva má v tržním hospodářství své místo.

K těmto otázkám vede nejen postoj části politiků a právníků, kteří považují družstvo za jakýsi pozůstatek předlistopadového režimu, který nemá v tržním hospodářství co hledat, ale též několik závažných kauz tzv. „vytunelovaných družstev“³. Tyto tzv. „vytunelovaná družstva“ byly též stavební družstva, což v souvislosti s problémem bydlení jen dále umocnilo obecnou nedůvěru k právní formě družstva jako takové.

Přitom v západních zemích družstva tvoří standardně součást tržního hospodářství a též v České republice vláda schválila již v roce 2006 vytvoření Rady vlády pro družstevnictví⁴ jakožto stálého poradního orgánu vlády pro družstevnictví. Cílem by měla být

- 1 Na problém malé angažovanosti právníků v případě diskusí k návrhu právní úpravy družstev upozornil např. Tomáš Dvořák v článku Dvořák, T.: „Několik poznámek do diskuse o připravované právní úpravě družstev v obchodním zákonu.“ Obchodní právo, 2003, č. 7-8, s. 47.
- 2 Jako příklad nutnosti znalosti historické úpravy družstevnictví lze uvést rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích sp. zn. 6 Co 602/93. Rozsudek souvisí s restitučními zákony a říká, že „při posuzování toho, zda nárok na vydání věci (věci) podle ustanovení § 5 odst. 1 zákona č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, uplatňuje fyzická osoba (§ 3 odst. 1 téhož zákona) a nikoli právnícká osoba, je třeba právní povahu společností a sdružení, existujících v začátcích rozhodného období pro mimosoudní rehabilitaci (srov. § 1 odst. 1 zákona č. 87/1991 Sb.), posuzovat nejen podle ustanovení předpisů občanskoprávních, ale také podle ustanovení předpisu obchodního práva, živnostenských předpisů i dalších právních předpisů, jež mohly mít i povahu veřejnoprávních předpisů. Společenstva, jež byla upravena v dříve platném živnostenském řádu z roku 1859, měla povahu právníckých osob.“
- 3 Připomenout lze v této souvislosti zejména známou kauzu stavebního a bytového družstva SBD Kavčí skála Říčany nebo kauzu Pražského stavebního bytového družstva (PSBD), mediálně známého spíše pod nesprávným označením „Hutmanka“.
- 4 Usnesení vlády č. 675 ze dne 31. května 2006.

podpora rozvoje družstevnictví v České republice a podpora rozvoje českého družstevního práva a jeho souladu s legislativou Evropského společenství⁵.

Můžeme shrnout, že družstevní právo v současné době rozhodně ovlivňuje nemalou část občanů České republiky, kterých se dotýká osobně zejména členstvím v některém bytovém družstvu.

⁵ Zejména schválení Nařízení č. 1435/2003 o Evropské družstevní společnosti a doprovodné Směrnice č. 2003/72/ES o postavení zaměstnanců této společnosti Parlamentem ČR.

2 Postavení družstva v tržním hospodářství

2.1 Vymezení cílů práce

Práce nese název „Postavení družstva v tržním hospodářství“ a jejím cílem je zmapovat úlohu družstva a právní úpravu družstva v tržním hospodářství pomocí popisu historického vývoje právní úpravy družstevnictví na území České republiky. Zároveň nastíní dvě základní koncepce: družstvo v tržním hospodářství versus socialistický typ družstevní úpravy platný v Československu do r. 1989.

Následně bude popsán proces transformace družstevního práva během 90. let minulého století a následný vývoj právní úpravy včetně právní úpravy evropského družstva. Závěr práce pak bude věnován příkladu Pražského stavebního bytového družstva, které bylo během těchto let tzv. „vytunelováno“. Autor práce je členem Pražského stavebního bytového družstva, a proto má bezprostřední zkušenost jednak s fungováním mechanismu družstva a jednak s nezáviděníhodnou právní situací do níž družstvo dostalo bývalé představenstvo družstva.

2.2 Postavení družstevního práva v systému práva

Družstevní právo lze zařadit do právního odvětví soukromého práva⁶ v rámci kontinentálního práva. „Základem práva soukromého je právo občanské a počítají se k němu dále zejména právo obchodní, právo pracovní a právo rodinné.“⁷ Právo družstevní jakožto souhrn družstevních vztahů patří dnes pravděpodobně do práva obchodního. „Existují ovšem i právní odvětví smíšená, jako je např. právo živnostenské aj.“⁸

Záměrně jsem užil slovo „pravděpodobně“, neboť na zařazení družstevního práva do systému práva existují i jiné názory. Knapp uvádí třídění českého právního řádu

6 Historický základ rozdělování práva na soukromé a veřejné položil již římský právník Ulpianus a dnes tvoří základ tzv. „zájmové teorie“: „Publicum est, quod ad statum rei romane spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem.“

7 Knapp, V.: „Teorie práva.“ 1. vydání, Praha, C. H. Beck, 1995, s. 68.

8 Tamtéž.

na tato základní odvětví hmotného práva⁹: právo ústavní, právo správní, právo finanční, právo trestní, právo občanské, právo obchodní, právo živnostenské, právo rodinné, mezinárodní právo soukromé. Kromě toho uvádí existenci právních odvětví smíšených, resp. komplexních, která v sobě zahrnují prvky různých právních odvětví základních a která mohou být tvořena ad hoc. Příkladem uvádí právo ochrany životního prostředí, právo dopravní, právo zdravotnické. Nikde však není uvedeno právo družstevní jakožto samostatné základní odvětví hmotného práva. Lze výkladem dovodit, že právo družstevní bude pravděpodobně tvořit tzv. subsystém 2. stupně, resp. subsystém subsystému obchodního práva na stejné úrovni jako např. právo známkové (právo ochranných známek) nebo právo směnečné a šekové.

Oproti tomu Helešic kritizuje neexistenci samostatného družstevního práva a poměřuje relativnost neexistence družstevního práva ve vztahu k existenci práva živnostenského ve zmíněné Knappově učebnici. „Lze se domnívat, že specifická a typičnost družstevních vztahů, které jsme výše doložili, je nesrovnatelně pádnějším argumentem než zvláštnosti živnostenských vztahů, pokud tu jde vůbec o specifické a typické vztahy. Ovšem je tu politický zájem na obnově živností jako drobných podnikatelů a na druhé straně nesprávné názory vlivné části našeho politického spektra na družstva jako přežitek komunismu. To by však nemělo být určující pro konstituování právního odvětví.“¹⁰

Helešic se tak přiklání spíše k existenci samostatného právního odvětví: družstevního práva. „Jde tedy v podstatě o vědecký systém, který do jisté míry slučuje soustavu družstevního práva jako právního odvětví a vědy družstevního práva. Vzhledem k tomu je vhodné tento systém členit na obecnou a zvláštní část.“¹¹

Část obecnou družstevního práva dle Helešice tvoří:

- „politickoprávní problematika družstevnictví a jeho právní úpravy
- zásady družstevnictví a družstevního práva, včetně mezinárodních družstevních zásad a zhodnocení jejich aplikace v družstevním právu
- předpisy družstevního práva a vnitrodružstevní předpisy, jejich vzájemný vztah.

Vazba předpisů družstevního práva České republiky jako členského státu EU

9 Tamtéž, s. 69.

10 Helešic, F.: „Evropské a české družstevní právo.“ Praha, EUROLEX BOHEMIA a. s., 2001, s. 113.

11 Tamtéž, str. 114.

- definice družstva jako koncentrovaný výraz typických a specifických družstevních vztahů
- předmět a systém družstevního práva
- sblížení evropského a českého družstevního práva. Právní úprava vztahů Evropských družstev¹²

Část zvláštní družstevního práva dle Helešice tvoří:

- „založení a vznik družstva
- vznik, obsah a zánik členství v družstvu
- majetek družstva a jeho zdroje
- předmět činnosti družstva
- stanovy družstva a další vnitrodružstevní předpisy
- řízení družstva jako společnosti a podniku družstva
- fúze družstev
- zvláštnosti právního režimu některých druhů družstev
- zrušení a zánik družstva
- právní režim Evropských družstev
- sdružování družstev v ČR a ve světě
- Mezinárodní družstevní svaz¹³

Názor odmítající existenci družstevního práva jakožto samostatného odvětví naopak zastává Dvořák, který odmítá nejen existenci družstevního práva jakožto subsystému soukromého práva, ale taktéž existenci subsystému družstevního práva v rámci obchodního práva: „...lze družstevní právo definovat jako neuzavřený nesamostatný souhrn právních norem, jejichž předmětem je právní regulace existence a činnosti družstev, jejich právních poměrů a právních vztahů jejich členů, a v neposlední řadě dnes též dohledu nad některými zvláštními druhy družstev a jejich činností. Družstevní právo není a ostatně ani nemůže být samostatným právním odvětvím, neboť nemá ani zvláštní

¹² Tamtéž, str. 114-115.

¹³ Tamtéž, str. 115.

pojmový aparát a běžně využívá obecné pojmové soukromoprávní (civilistické) terminologie.

Družstevní právo však ani není odvětvím práva obchodního jakožto podmnožiny práva soukromého. Tomu zcela zjevně brání specifická povaha družstev stojících na pomezí mezi obchodními společnostmi a klasickými spolky.¹⁴

Dvořák dále navrhuje označit družstevní právo jako „smíšený převážně soukromoprávní subsystém právní“. Problematičnost smíšeného systému lze spatřovat v přiřazení veřejnoprávních prvků družstevnímu právu, čímž se právě vyděluje z chápání čistě obchodněprávního (resp. jako subsystém obchodního práva). Stojí-li družstva na pomezí mezi obchodními společnostmi a klasickými spolky (občanskoprávními), lze argumentovat, že obojí stojí čistě v rámci soukromého práva. Navíc družstvo je sdružením osob, a tedy soukromoprávní korporací ve smyslu § 18 odst. 2 písm. a) zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku. /

2.3 Právní úprava družstva

Družstvo lze definovat jako právnickou osobu vznikající zápisem do obchodního rejstříku (dnes v České republice), resp. do nějakého obdobného rejstříku. Družstvo je vždy právnická osoba. Okamžikem zápisu právně existuje a disponuje způsobilostí k nabírání práv a povinností, stejně jako způsobilostí k právním úkonům. Majetek družstva tvoří zpravidla členské vklady družstevníků.

Právní úprava družstva spolu s definicí a pojmovými znaky je dnes obsažena v druhé hlavě druhé části obchodního zákoníku, tj. v § 221 - 260 zákona č. 513/1991 Sb., obchodním zákoníku. Část druhé obchodního zákoníku je rozdělena na dvě hlavy. První tvoří obchodní společnosti, druhou hlavu tvoří právní úprava družstva. Hlavy jsou dále děleny do dílů, hlava druhá věnovaná družstvům obsahuje pět dílů, týkajících se základní úpravy fungování družstva: základní ustanovení, vznik a zánik členství, orgány družstva, řádná účetní závěrka a výroční zpráva o hospodaření a zrušení, likvidace a změna právní formy družstva. /

Oddělenost družstev od obchodních společností ve dvou samostatných hlavách vyjadřuje jistou specifickou právní úpravu družstev, které byly až do roku 1991 upraveny

14 Dvořák, T.: „Družstevní právo.“ 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 12.

vždy samostatným zákonem. „Tímto oddělením chtěl zákonodárce zcela jednoznačně demonstrovat, že družstva nelze počítat mezi obchodní společnosti, přestože s nimi vykazují některé shodné rysy (např. družstva vytvářejí základní kapitál a analogické orgány jako kapitálové společnosti).“¹⁵

Odlišný názor zastával Dvořák, který považoval označení Evropské družstevní společnosti (SCE) za jasný důkaz toho, že se v případě družstev jedná o „obchodní společnosti sui generis“¹⁶. Ve třetím vydání své publikace však konstatuje: „De lege lata není družstvo obchodní společností.“¹⁷

§ 221 zák. č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku definuje družstva jakožto společenství neuzavřeného počtu osob založeným za účelem podnikání nebo zajišťování hospodářských, sociálních anebo jiných potřeb svých členů. Odstavec druhý pak stanovuje že družstvo zajišťující bytové potřeby svých členů se nazývá družstvem bytovým.

Družstvo za porušení svých závazků odpovídá celým svým majetkem (§ 222 odst. 1 obch. zák.), ale členové družstva neručí za závazky družstva (§ 222 odst. 2 obch. Zák.).

2.4 Družstvo jako podnikatelský subjekt

Družstvo je v současném obchodním zákoníku pojato jakožto podnikatelský subjekt, neboť je vždy podnikatelem díky povinnému zápisu do obchodního rejstříku. Povinnost zápisu do obchodního rejstříku stanoví § 34 odst. 1 písm. a) zák. č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku, který určuje povinnost zápisu obchodním společnostem a družstvům. Naopak § 2 odst. 2 písm. a) zák. č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku definuje podnikatele dle obchodního zákoníku jako osobu zapsanou v obchodním rejstříku.

Problém této úpravy lze spatřovat v tom, že dle § 2 odst. 1 zákona č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, se podnikáním rozumí soustavná činnost prováděná samostatně podnikatelem vlastním jménem a na vlastní odpovědnost za účelem dosažení zisku. Cílem každého podnikání je vždy dosahování zisku, žádný podnikatel nepodniká z nějakých např. ušlechtilých morálních pohnutek, nýbrž se snaží vyhledat mezeru na trhu, identifikovat tržní příležitost a tu pak zaplnit svojí prací a vytvořit zisk.

15 Pelikánová, I., Černá, S. a kol.: „Obchodní právo. Společnosti obchodního práva a družstva.“ II. Díl, Praha, ASPI, a. s., 2006, s. 458.

16 Dvořák, T.: „Družstevní právo.“ 2. vydání, Praha, C. H. Beck, 2002, s. 9.

17 Dvořák, T.: „Družstevní právo.“ 3. vydání, Praha, C. H. Beck, 2006, s. 14.

§ 221 odst. 1 zák. č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku však stanovuje, že družstvo je společenstvím neuzavřeného počtu osob založeným za účelem podnikání nebo zajišťování hospodářských, sociálních anebo jiných potřeb svých členů. Je zde patrný jistý přesah cílů družstva nad prostým dosahováním zisku. Tímto přesahem cílů a činnosti družstva lze úspěšně argumentovat ve prospěch toho, že družstva jednak nejsou obchodní společnosti zakládáné výlučně za účelem dosahování zisku (ani obchodní společnosti sui generis), ale že mají taktéž jiné než podnikatelské cíle.

Přesto však i takovéto družstvo, které nepodniká a nemá za cíl dosahování zisku, je zákonem označeno za podnikatele se všemi z toho vyplývajícími důsledky. Jedná se tak o tzv. formální, resp. fiktivní podnikatele.

Princip podnikání je navíc uveden na prvním místě před druhou možnou činností, což evokuje představu primárně družstva jakožto podnikatelského subjektu. Jak uvádí Helešic: „Tím se ovšem stírá snaha odlišit družstva od ostatních obchodních společností jejich úpravou v samostatné hlavě obchodního zákoníku. Podnikání jako předmět činnosti družstva, uváděný na prvním místě, je sice v souladu se současným stavem většiny našich družstev, ten však vzešel z jejich deformací, ale už nikoli s jeho žádoucím stavem ve společnosti založené na tržní ekonomice. Jiné pořadí by stávajícím výrobním družstvům nikterak neublížilo, ale prospělo by dalšímu správnému rozvoji našeho družstevnictví. Ve světě družstvům vlastní svépomocný charakter klade naše zákonná úprava až za podnikání. A to ještě ve formulaci víceméně nepřímé, protože svépomoc lze vyvodit pouze z toho, že jeho účelem může být podle obchodního zákoníku i zajišťování nej-různějších potřeb členů.“¹⁸

Právní definice družstva by si v současném obchodním zákoníku zasloužila patrně upřesnění, které by podtrhlo svépomocnou úlohu družstev v tržním hospodářství. Družstva by neměla být chápána primárně jako podnikatelský subjekt, jehož cílem je generace zisku, nýbrž jako svépomocné organizace působící v rámci tržního hospodářství pro naplňování širších celospolečenských cílů, např. podpory bydlení.

¹⁸ Helešic, F.: „Právní úprava družstev ve vyspělé Evropě a u nás.“ PF UK v Praze, 1997, s. 80-81.

3 Družstevní zásady

3.1 Univerzálnost družstevních zásad

Všechny společenské jevy v našem světě mají určitá základní pravidla, kterými se řídí a zároveň se těmito pravidly vymezují vůči ostatním společenským jevům. Taktéž družstva jako specifické právní subjekty tržního hospodářství mají taková základní pravidla definovaná v období postupného formování družstevního práva. Taková pravidla překračují národní právní řády jednotlivých zemí a působí doslova celosvětově. Týká se to též jednotlivých velkých právních systémů práva kontinentálního a angloamerického.

3.2 Mezinárodní aspekt družstevních zásad

Mezinárodní družstevní zásady tvoří soubor pravidel shrnující základní zásady družstevního práva. Termínem mezinárodní jsou označovány jednak pro svoji celosvětovou platnost (napříč jednotlivými právními řády) a jednak proto, že jsou vyhlášovány a garantovány Mezinárodním družstevním svazem. Zároveň tyto základní družstevní zásady podporují i další významné mezinárodní organizace, např. Mezinárodní organizace práce.

3.2.1 Mezinárodní družstevní svaz¹⁹

Mezinárodní družstevní svaz, anglicky International Co-operative Alliance²⁰, je největší mezinárodní nevládní organizací světa. V současné době sdružuje skoro 800 milionů členů družstev ze 75 zemí Afriky, Asie, Ameriky, Evropy a Austrálie. Zároveň jsou členem Mezinárodního družstevního svazu jednotlivé národní družstevní organizace a deset jiných mezinárodních organizací souvisejících s družstevnictvím. Mezinárodní družstevní svaz byl založen roku 1895 na základě iniciativy družstev z Francie a Velké Británie. Mezi zakladateli byli též představitelé rakousko-uherského družstevního svazu.

¹⁹ Blíže viz. stránky Mezinárodního družstevního svazu: <http://www.ica.coop/al-ica/>

²⁰ Francouzský překlad je Alliance Coopérative Internationale, ACI, německý překlad: Internationaler Genossenschaftsbund, IGB, ruský překlad: Mezhdunarodny Kooperativny Alliance, MKA, italský překlad: Alianza Cooperativa Internacional, ACI.

Lze tedy přeneseně konstatovat, že Česká republika, resp. čeští družstevníci byli jedni ze zakládajících členů Mezinárodního družstevního svazu.

Sídlem Mezinárodního družstevního svazu byl až do roku 1982 Londýn. V roce 1982 bylo sídlo svazu přesunuto do švýcarské Ženevy. Z právního hlediska je zajímavé, že Mezinárodní družstevní svaz je jakožto společnost upraven články 60-79 švýcarského občanského zákoníku. Mezinárodní družstevní svaz má oblastní pobočky pro jednotlivé regiony Evropy, Afriky, Asie a Pacifiku a Severní a Jižní Ameriku.

Mezinárodní družstevní svaz byl založen za účelem celosvětové podpory a rozvoje družstevnictví, a to zásadně jako apolitický. Politicky neutrálním též zůstal i během svého dalšího vývoje. Mezi další cíle patří podpora šíření družstevních hodnot a principů, podpora udržitelného rozvoje člověka, přispívání k udržování mezinárodního míru a bezpečnosti a podpora rovnosti mezi muži a ženami ve všech otázkách rozhodování v rámci družstevního hnutí²¹.

Členy Mezinárodního družstevního svazu byly původně i fyzické osoby. V roce 1910 však Mezinárodní družstevní svaz zrušil členství fyzických osob a nadále se členská základna skládá hlavně z národních a mezinárodních družstevních organizací. Členy Mezinárodního družstevního svazu jsou tak družstevní svazy, družstevní banky, družstevní federace, různé nadace. Příkladem mezinárodních organizací může být např. Mezinárodní petrolejářské sdružení (International Cooperative Petroleum Association (ICPA) se sídlem v New Yorku, Světová rada úvěrních družstev, anglicky The World Council of Credit Unions, Inc. (WOCCU) se sídlem v americkém městě Madison, stát Wisconsin²² nebo Organizace amerických družstev (Organization of Cooperatives of America) se sídlem v peruánské Limě. Svoje zastoupení má Mezinárodní družstevní svaz též na půdě OSN.

3.2.2 Mezinárodní definice družstva

Mezinárodní definici družstva (stejně jako následující mezinárodní družstevní zásady) schválil Mezinárodní družstevní svaz na svém sjezdu v Manchesteru v roce 1995. Družstvo je mezinárodněprávně definováno jako: „...dobrovolné autonomní sdružení

21 Článek 2. Pravidel Mezinárodního družstevního svazu z roku 2007.

22 Sdružuje více než 71 000 družstevních záložen napříč 87 státy. Aktiva činí asi půl bilionu amerických dolarů. Zdroj: <http://www.woccu.org/>

osob sdružených za účelem uspokojování svých společných ekonomických, sociálních a kulturních potřeb a cílů prostřednictvím společně vlastněného a demokraticky kontrolovaného podniku.“²³

K obecným hodnotám družstevnictví stanovil Mezinárodní družstevní svaz následující proklamaci: „Družstva jsou založena na hodnotách svépomoci, vlastní odpovědnosti, demokracie, rovnosti, spravedlnosti a solidarity. V souladu s tradicemi svých zakladatelů věří členové družstev v etické hodnoty čestnosti, otevřenosti, sociální odpovědnosti a péče o ostatní.“²⁴

3.2.3 Mezinárodní družstevní zásady²⁵

K prvnímu stanovení společných zásad a položení základů družstevního práva na světě došlo při sepsání stanov prvního družstva na světě, tzv. Rochdalského družstva (viz kapitola o vzniku družstev). Nebyly sepsány na základě nějakých hlubokých teoretických základů, nýbrž pro nejhudší vrstvy jako praktická reakce na dravé anglické tržní hospodářství 19. století.

Mezinárodní družstevní svaz v době svého vzniku převzal Rochdalské družstevní zásady a postupně na ně navazoval a zdokonaloval je²⁶. V roce 1995, při výročí stého založení Mezinárodního družstevního svazu, přijala generální konference Mezinárodního družstevního svazu nové mezinárodní družstevní zásady, schválené nově roku 2007.

Jednotlivé mezinárodní družstevní zásady tedy zní²⁷:

1. zásada:

Dobrovolné a otevřené členství (Voluntary and Open Membership)

Družstva jsou zásadně dobrovolné organizace, které jsou otevřeny všem osobám, které jsou schopny využít služeb družstev a zároveň jsou tyto osoby ochotny akceptovat

23 Zdroj: Dokument Mezinárodního družstevního svazu „ICA Rules, Policies, Procedures and Standing Orders“ . Dostupné na: <http://www.ica.coop/ica/2007-ica-rules.pdf>

24 Tamtéž.

25 Poznámka k překladu: v anglickém originálu je uveden termín „principles“, což při překladu do českého jazyka lze přeložit pojmy „zásada, princip“.

Chromá, M.: „Anglicko-český právní slovník.“ 2. vydání, Praha, LEDA, 1997, str. 237. Vzhledem k ustálené terminologii v právní teorii (např. Helešic) však byl zvolen pojem „zásada“.

26 Určité dílčí změny byly provedeny v letech 1937 a 1966. Většinou se jednalo o drobné revize.

27 Volně zpracováno dle dokumentu „ICA Rules, Policies, Procedures and Standing Orders“ Mezinárodního družstevního svazu schválené generální konferencí (General Assembly) dne 19. října 2007.

Dostupné na: <http://www.ica.coop/ica/2007-ica-rules.pdf>

různé formy odpovědnosti, které s sebou členství přináší. Netoleruje se žádná diskriminace podle pohlaví, sociálního zařazení, rasy a politického nebo náboženského přesvědčení.

2. zásada:

Demokratická kontrola členy (Democratic Member Control)

Všechna družstva jsou založena na demokratickém principu kontroly svými členy. Tito členové se aktivně účastní procesu tvorby rozhodnutí družstva a vytyčování dlouhodobých politik. Volení členové představenstva družstva, muži a ženy, jsou odpovědní ostatním členům. Členové družstva mají zpravidla rovné volební právo na základě principu jeden člen, jeden hlas.

3. zásada:

Ekonomické zapojení členů (Member Economic Participation)

Členové přispívají rovnoměrně do základního kapitálu svého družstva, který je zároveň těmito členy demokraticky kontrolován. Minimálně část tohoto kapitálu je obvykle společným majetkem celého družstva. Členové za tento základní „členský“ kapitál (respektive přesněji kapitál zapsaný jakožto podmínka členství) zpravidla obdrží jen omezenou kompenzaci nebo také nemusí obdržet nic. Členové družstva shromažďují přebytky pro následující účely:

- rozvoj svého družstva, většinou založením nějakého rezervního fondu - rezerv (jehož část je zpravidla nedělitelná,
- odměňování svých členů dle zásluh na družstevních transakcích,
- podpora jiných činností schválených členy družstva.

4. zásada:

Autonomie a nezávislost (Autonomy and Independence)

Družstva jsou zcela autonomní organizace založené na svépomoci a kontrolované svými členy. Vstoupí-li tyto družstva do závazkových vztahů s jinými organizacemi (mezi něž lze zařadit též vlády, resp. orgány moci výkonné a samosprávy) nebo zvýší-li základní kapitál ze zdrojů mimo družstvo, činí tak za podmínek, které zajišťují neustálou demokratickou kontrolu svými členy. Družstva tak dosahují a udržují svoji družstevní nezávislost.

5. zásada:

Vzdělávání, výchova a informace (Education, Training and Information)

Družstva poskytují vzdělávání a výchovu svých členů, zvoleným členům představenstev družstva, družstevním manažerům a jednotlivým zaměstnancům. Všichni tak mohou efektivně přispět k rozvoji svých družstev. Zároveň též družstva informují o povaze a pozitivních družstevní spolupráce nejširší veřejnost laickou, zvláště mladé lidi. Přitom se snaží působit i na osoby ovlivňující veřejné mínění²⁸ ve prospěch družstevní myšlenky.

6. zásada:

Spolupráce mezi jednotlivými družstvy (Co-operation among Co-operatives)

Družstva slouží nejefektivněji svým členům tehdy, když pracují společně na úrovni místní, regionální a mezinárodní. Zároveň tak celkově posilují družstevní hnutí.

7. zásada:

Soustředění se na společenství (komunitu) (Concern for Community)

Družstva pracují na udržitelném rozvoji svých jednotlivých společenství (komunit) na základě dílčích politik, které schválili členové těchto družstev.

Mezinárodní družstevní zásady, schválené a revidované Mezinárodním družstevním svazem, tvoří páteř celosvětového družstevního hnutí. Mezinárodní družstevní zásady by měly být respektovány všemi právními řády, které obsahují právní formu sdružení osob: družstva. Během vývoje a proměn těchto družstevních zásad během 20. století lze zaznamenat snahu mezinárodního družstevního hnutí přizpůsobovat se novým trendům.

Snahu přizpůsobovat se vývoji společnosti ve které družstva působí lze doložit např. na formulaci poslední sedmé zásady, která před rokem 1995 neexistovala. Snaha přimět jednotlivá družstva na všech úrovních působit výrazněji v rámci komunity, v níž se pohybují souvisí, dle mého názoru, též s rostoucí ekonomickou silou některých družstev. Stejně jako ovlivňují veřejné mínění (např. pomocí reklamy) klasické obchodní společnosti, družstva se jen snaží výraznějším zapojením do společenského života neztratit stopu v novém globalizovaném světě.

²⁸ Anglicky tzv. „opinion leaders“, tj. „názoroví vůdci“, resp. osoby ovlivňující obecné veřejné mínění. Lze sem zařadit mediálně známé osobnosti jako politiky, sportovce, známé herce apod.

3.3 Družstevní desatero

Zajímavým příspěvkem k obecným družstevním zásadám je tzv. družstevní desatero, které uvádí ve druhém vydání své publikace T. Dvořák bez uvedení odkazu přímého zdroje. Jen uvádí, že vznikly na půdě Mezinárodního družstevního svazu. Družstevní desatero pak zní:

1. nezávislost družstev na státu,
2. družstva podléhají sice družstevním předpisům regulujícím jejich organizační aj. otázky, ale co se výkonu jejich podnikatelské činnosti týče, jsou si rovna s jinými podnikateli de facto i de iure,
3. družstva se řídí stanovami, jimž právní předpisy poskytují značnou míru volnosti k autonomní úpravě vnitřních záležitostí družstva,
4. družstvo je řízeno představenstvem jakožto orgánem manažerského typu,
5. činnost představenstva a vedení družstva je pod kontrolou na nich nezávislé kontrolní komise,
6. družstvo je podrobeno externí kontrole ze strany nadstavbových družstevních organizací, které mají vůči němu právo revize jeho hospodaření a činnosti,
7. členská základna a pracovníci družstva jsou všestranně zainteresováni na chodu družstva,
8. družstva fungují na principu ekonomické likvidity, tzn. družstva jsou ekonomicky nezávislá a životaschopná (to platí, i co se týče družstev založených za nepodnikatelským účelem),
9. družstva jsou povinna přispívat do nezávislých družstevních garančních fondů, z kterých jsou v případě potřeby finančně podpořena ta družstva, která se v důsledku náhlých změn nebo otřesů ekonomiky dostanou do finančních potíží,
10. družstva fungují jako ekonomicky rentabilní subjekty tržní ekonomiky.²⁹

Srovnáním uvedeného desatera a výše uvedených mezinárodních družstevních zásad lze dojít k závěru, že tzv. družstevní desatero je výkladově a tématicky poněkud užší

²⁹ Dvořák, T.: „Družstevní právo.“ 2. vydání, Praha, C. H. Beck, 2002, s. 11.

než mezinárodní družstevní zásady. Celkově působí tak, že družstevní problematika je čistě ekonomickou tržní záležitostí a družstva působí výlučně jakožto podnikatelské subjekty za účelem tvorby zisku.

Kritice podrobuje družstevní desatero též Helešic, který spatřuje problém např. se závazností družstevních předpisů v druhém bodě desatera. „...družstevní předpisy ne-regulují jen „organizační a jiné otázky“, jak se zde uvádí v zásadě č. 2, ale též např. majetkové podíly členů, řízení družstev a práva a povinnosti členů, tj. Rozhodně nikoli jen nebo přednostně organizační otázky.“³⁰

Lze shrnout, že družstevní desatero, uváděné ve zmíněné Dvořákovo publikaci, je určitým příspěvkem k tématu postavení družstva v tržním hospodářství ve smyslu spíše ekonomickém. Sám autor toto své desatero do třetího vydání publikace „Družstevní právo“ již nezařadil a uvádí jen obecné mezinárodní družstevní zásady.

3.4 Družstevní zásady

Vymezením mezinárodních družstevních zásad však ještě nelze uzavřít téma družstevních zásad. Mezinárodní družstevní zásady tvoří určité ideje družstevního práva, na nichž pak jsou dále rozvíjeny obecné družstevní zásady. Tyto obecné družstevní zásady jsou již vztaheny ke konkrétnímu českému (resp. československému) družstevnictví a zohledňují určitý specifický vývoj českého družstevnictví. Zároveň je nutno přihlídnout k faktu, že Česká republika je již od 1. května 2004 členem Evropské unie a podléhá právu Evropských společenství, zejména nařízení o stanovách Evropských družstev (SCE).

Jakožto obecné družstevní zásady formuluje Helešic následující zásady:

1. dobrovolnost,
2. autonomie družstev,
3. demokratičnost (družstevní demokracie),
4. osobní a kapitálová účast,
5. vzdělávání a odborná příprava členů a informace o družstevnictví,

30 Helešic, F.: „Evropské a české družstevní právo“, EUROLEX BOHEMIA a. s., Praha 2001, str. 52.

6. spolupráce mezi družstvy – naddružstevní organizovanost,
7. státní dohled,
8. zájem společnosti,
9. sblížení úpravy družstev,
10. formy a obsah úpravy vztahů družstev.³¹

Srovnáním s obecnými mezinárodními družstevními zásadami lze zjistit, že na prvním místě vždy stojí nepochybně zdůrazňovaná zásada dobrovolnosti členství v družstvu. Ke vstupu do jakéhokoliv družstva nelze nikoho jakýmkoliv způsobem nutit. Ani přímo ani nepřímo formou různých jiných, např. společenských, výhod nesouvisejících s družstvem. V této souvislosti lze připomenout, že k rozsáhlému porušování zásady dobrovolnosti docházelo v tehdejší Československu zejména v letech 1949 až 1990³².

Zároveň má však tato dobrovolnost druhou stránku věci, a tou je dobrovolnost vzniku samotných družstev. Určování povinnosti vzniku obchodněprávních korporací v družstevní formě pro výkon určité činnosti jakoukoliv veřejnoprávní korporací (ať už státem nebo samosprávami) tak odporuje základním zásadám družstevního práva³³. V této souvislosti se tak jeví poněkud problematickým zákon č. 378/2005 Sb., o podpoře výstavby družstevních bytů ze Státního fondu rozvoje bydlení, a o změně zákona č. 190/2004 o dluhopisech (zákon o podpoře výstavby družstevních bytů).

Zákon č. 378/2005 Sb., o podpoře výstavby družstevních bytů ze Státního fondu rozvoje bydlení se týká právě státní podpory bytového družstevnictví, a proto nepřímého nucení státu ke vstupu do bytového družstva za účelem získání výhody. Stát tak pomocí nepřímých nástrojů (podpory a dotace ze státního rozpočtu) de facto zvýhodňuje družstevní formu bydlení nad ostatními formami.

S otázkami státního zasahování do chodu družstva souvisí i druhý bod družstevních zásad, a to otázka autonomie družstva. Je samozřejmé, že družstvo stejně jakožto každá soukromoprávní (ostatně i veřejnoprávní!) korporace podléhá zákonu a je vázáno do-

31 Helešic, F.: „Obecné otázky evropského a českého družstevního práva“, 1. vydání, Praha, Nakladatelství ŠEL, 2005, s. 34.

32 Přestože formální zákonná úprava převzala tuto základní družstevní zásadu a nucení ke vstupu do družstev bylo formálně zakázáno.

33 Navzdory faktu, že snahy o povinnost zakládat družstva mohou být motivovány pozitivně, např. snahou o povznesení, resp. obnovení družstevnictví jako významného sektoru tržního hospodářství.

držováním zákona. Státní orgány by zde měly fungovat jako dohlížitel nad družstevním dodržováním zákona a případně jako subjekt, který sankcionuje družstvo, které překročí zákon. Zásada autonomie družstva by tak měla preventivně vylučovat jakékoliv státní zásahy do vnitřního chodu družstva, resp. snahy státu družstevní orgány dokonce nahrazovat! V podmínkách České republiky jsou takové zásahy spojeny především s problematikou tzv. „vytunelovaných“ družstevních záložen, tzv. kampeliček³⁴.

Další družstevní zásady jako jsou třetí zásada demokratičnosti (družstevní demokracie), pátá zásada vzdělávání a odborné přípravy členů a informace o družstvem, zásada šestá spolupráce mezi družstvy – naddružstevní organizovanosti a zásada osmá: zájem společnosti jsou prakticky totožné se zmíněnými mezinárodními družstevními zásadami. Zásada družstevní demokracie se v českém družstevním právu realizuje zásadou rovnosti členských hlasů (každý člen družstva má stejný jeden hlas) zakotvenou v § 240 odst. 1 zákona č. 513/1991 Sb., obchodním zákoníku.

Pátá zásada: vzdělávání a odborná příprava členů a informace o družstvech není v českém právním řádu nikde zakotvena. Cílem této zásady je, stejně jako v mezinárodních družstevních zásadách, především školit své zaměstnance ve znalostech družstevního práva a cílené snahy pozitivně zviditelnit družstvo jakožto vhodnou právní formu pro určité oblasti tržního hospodářství³⁵.

Zásada šestá: spolupráce mezi družstvy – naddružstevní organizovanosti odpovídá též šesté zásadě mezinárodních družstevních zásad. Pozitivní právní úprava naddružstevní organizovanosti českých družstev však chybí. Svazy družstev v rámci obchodního zákoníku, resp. zvláštního zákona, zatím neexistují a jsou právně řešeny na základě obdobných vztahů dle občanského zákoníku.

34 O tom, že kauza vytunelovaných družstevních záložen ještě zdaleka není uzavřena svědčí např. nejnovější snaha části poslanců změnit pravidla pro výplatu vkladů klientů zkrachovalých družstevních záložen a bank. Návrh obsahuje zvýšení současné horní hranice odškodnění klientů zkrachovalých družstevních záložen, která činí 400.000,- Kč na dva miliony Kč a sto procentní výplatu vkladu. Příslušný návrh již byl autory předložen Poslanecké sněmovně a bude brzy projednáván. Blíže viz. http://www.financniinoviny.cz/index_view.php?id=302157

35 V České republice typicky pro oblast bytové výstavby. Jako pozitivní právní formu pro oblast bytové výstavby vidí družstvo i představitel státní moci: "Cílem dnes chváleného zákona, který vytváří právní podmínky pro státní podporu výstavby družstevních bytů, je zvýšit dostupnost nových družstevních bytů pro domácnosti se středními příjmy. Nový zákon je dalším významným krokem v současné bytové politice, protože bytové družstevnictví je perspektivní forma bydlení. Principy solidarity, spoluodpovědnosti, dělby práce a společné péče o majetek jsou obecné základy družstevnictví, na nichž je možné stavět i v oblasti investiční bytové výstavby," uvedl jeho předkladatel, ministr pro místní rozvoj, Radko Martínek." Citováno dle: <http://old.mmr.cz/index.php?show=001021348000140>

Osmá zásada: zájem společnosti naplňuje sedmou zásadu mezinárodních družstevních zásad, tj. zájem o společenství. Družstevnictví je ovlivňováno děním ve společnosti (pozitivním i negativním) a naopak politika by měla být ovlivňována družstevními aktivitami. Družstevnictví by se mělo stát skrze např. lobbistické skupiny spolutvůrcem politiky, kterou je následně ovlivňováno. Nezanedbatelnou roli by měly hrát profesionální organizace zabývající se družstevnictvím, konkrétně v České republice Družstevní asociace České republiky.

Družstevní asociace České republiky je národní družstevní centrála, která reprezentuje české a moravské družstevnictví na veřejnosti i za hranicemi. Spolupracuje s vládou, ministerstvy a zastupitelskými orgány včetně Poslanecké sněmovny ČR a napomáhá tak šířit družstevní myšlenku v rámci veřejnosti.

Zásada čtvrtá: osobní a kapitálová účast členů se částečně kryje se třetí zásadou mezinárodních družstevních zásad: ekonomickou účastí členů. Rozdíl lze spatřovat zejména v širším záběru zásady družstevního práva. Ekonomická účast člena formulovaná v mezinárodních družstevních zásadách se kryje s kapitálovou účastí člena družstva v družstevních zásadách. Člen družstva se kapitálově podílí svým příspěvkem na činnosti družstva. Osobní účast člena spočívá v osobní účasti člena na činnosti družstva. Konkrétní forma činnosti je rozdílná podle typu družstva. Např. v bytovém družstvu lze spatřovat osobní účast člena ve dvou základních činnostech:

1. bydlení v družstevním bytě
2. účasti na členských schůzích³⁶

Sedmá zásada: státní dohled nad družstvy koresponduje s druhou zásadou družstevní autonomie. Stát musí dohlížet na družstva v rámci zákonného dohledu, ale zároveň nesmí zasahovat do přirozeného chodu družstva. V současné době v České republice neexistuje žádná zvláštní zákonná úprava např. specializovaného soudního dohledu nad družstvy a vše probíhá v rámci soukromoprávních obchodněprávních sporů před řádnými soudy. Zvláštní kapitolu pak představuje finančněprávní dohled např. České národní

36 Problematickými se v této souvislosti jeví např. úvahy o povinné účasti členů na družstevních schůzích z důvodů drtivých neúčasti členů na svolávaných řádných členských schůzích (a z toho vyplývající neusnášeníschopnosti členské schůze) a nutností svolávání náhradní členské schůze (již usnášeníschopné při jakémkoliv počtu). Takovéto opakované svolávání schůzí se samozřejmě družstvu pořádně prodraží, a proto nejsou úvahy o nějaké formě sankce za nevykonávání osobní účasti členů zcela od věci.

banky nad družstevními záložnami namísto již zrušeného Úřadu pro dohled nad družstevními záložnami.

Zásada devátá: Sbližování právní úpravy družstev v rámci Evropské unie souvisí s členstvím České republiky v Evropské unii a se subordínací právního řádu České republiky právu Evropských společenství ve vymezených částech. V Evropské unii se otázkami sbližování jednotlivých právních úprav družstev zabývá zejména Evropská komise. Ta též zdůrazňuje důležitost informační povinnosti jednotlivých států ve vztahu nejen ke Komisi, ale taktéž k jednotlivým národním družstevním centrálám: v České republice konkrétně k Družstevní asociaci České republiky.

Evropská komise to jasně vyjádřila ve svém sdělení:

„Se vstupem České republiky do Evropské unie se mění i postavení a úkoly organizací zastupujících družstva, zejména na úseku legislativy vztahující se ke družstevnictví. V rámci České republiky plní tyto úkoly Družstevní Asociace ČR jako národní družstevní centrála, sdružující svazy družstev v oblasti výrobní, spotřební, zemědělské a bytové.

Sdělení Komise Evropského společenství Radě, Evropskému parlamentu, Hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů, o podpoře družstevních společností v Evropě to s plnou vahou připomíná členským státům Evropské unie, dnes i České republice. Evropská komise požaduje a trvá na povinnosti platící pro všechny členské země EU, informovat Komisi i své družstevní partnery, jakmile je vypracována v členské zemi nová právní norma v oblasti družstevnictví, a to ještě před jejím oficiálním přijetím. Za tím účelem bude Komise aktivně spolupracovat s představiteli státní moci a zástupci družstevních organizací, zvláště pak v nových členských zemích Evropské unie, aby bylo zajištěno zlepšení družstevní legislativy a došlo tak i ke sbližování národních legislativ v této oblasti.“³⁷

Sbližování v rámci Evropské unie lze spatřovat např. ve výše zmíněné informační povinnosti a v postupném odstraňování jednotlivých národních specifik družstevního práva. Tyto národní družstevní specifika zpravidla vznikly hluboko v minulosti a dnes již nemají žádný důvod setrávat v právním řádu té které členské země Evropské unie.

37 Citováno dle: „Sdělení Komise Evropského společenství Radě, Evropskému parlamentu, Hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů o podpoře družstevních organizací“.
Dostupné na: www.dacr.cz/dokumenty/doc/d/sdeleni_komise_evropskeho_spolecenstvi.doc

Poslední, desátá zásada: formy a obsah úpravy vztahů družstev se týká zákonné formy úpravy družstevní problematiky. Jak bude popsáno dále, až do roku 1991 byla družstevní problematika na území České republiky upravována samostatným zákonem. V roce 1991 byla družstva zařazena do nově vzniklého obchodního zákoníku (zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník). Základní otázkou de lege ferenda tak zůstává, zda tato úprava byla vhodná a zda plně odpovídá postavení družstva v tržním hospodářství nebo zda by bylo vhodnější řešit družstevní problematiku zvláštním zákonem zohledňujícím všechna družstevní specifika včetně již zmíněného posílení pozice národní družstevní centrály, Družstevní asociace České republiky.

4 Právně ekonomické koncepce družstva

Postavení družstva v tržním hospodářství má svůj neopominutelný základ v družstevní ekonomické roli v tržním hospodářství. V této kapitole budou popsány hlavní směry světového (resp. evropského³⁸) družstevního vývoje během 19. století. Role družstev v rozvíjejícím se světovém tržním hospodářství 19. století má v zásadě dvě roviny: teoretickou a reálnou. Velcí družstevní teoretici, stejně jako první družstvo na světě vůbec, mají svůj původ v Anglii v období probíhající průmyslové revoluce.

4.1 Anglické družstevní koncepce

Anglické právně ekonomické koncepce družstva byly orientovány hlavně na zřizování spotřebních družstev.

Prvním otcem ekonomické koncepce družstva byl William King (1776-1865). William King nebyl profesionálním ekonomem, nýbrž lékařem. Spatřoval však rozpor mezi prací a kapitálem, který považoval za zdroj bídného postavení pracujících v anglických továrnách. Družstva chápal jako prostředek sociální reformy zajišťující dělníkovi svépomocné postavení. Dělník bude v družstvu pracovat a vydělávat na sebe. Postupným zakládáním a rostoucím vlivem družstev se měla změnit celá anglická industriální společnost.

Obdobným družstevním teoretikem byl anglický ekonom a továrník Robert Owen (1771-1858). Robert Owen svým filantropickým přístupem usiloval o obecné blaho pracujících a zvýšení jejich životní úrovně. Zavedl ekonomický model tzv. „federace družstevních osad“, která měla tvořit základ nové sociálně spravedlivější společnosti. Zcela eliminováno by bylo soukromé vlastnictví, existovalo by jen jakési „osobní“ vlastnictví předmětů drobné spotřeby patřící konkrétnímu člověku. Rozdělování práce mělo probíhat dle jednotlivých potřeb členů. Teoretické názory vyústily ve dva hlavní projekty Roberta Owena:

- vznik pracovní komuny Nová harmonie,

³⁸ V období evropských koloniálních velmocí 19. století spadá pojem světový a evropský v podstatě v jedno.

- vznik pracovní směnné banky, kde se Owen pokoušel o náhradu peněz jakýmsi „poukázkami“ na odběr zboží. Problém byl, že samozřejmě docházelo ke spekulacím a vše skončilo ostudným krachem směnné banky.

Oba první praktické projekty zkrachovaly a částečně tak podkopaly důvěru v realizování těchto prvních socialistických koncepcí.

4.2 První družstevníci byli Rochdalští

4.2.1 Rochdalští spravedliví průkopníci

Rochdalské družstvo vešlo do dějin jako nejznámější spotřební družstvo. Družstvo bylo založeno v Anglii v roce 1844 pod názvem Rochdalská společnost spravedlivých průkopníků (Rochdale Society of Equitable Pioneers). Družstvo tvořilo 28 zakladatelů, většinou chudých řemeslníků – tkalců. Během rozbíhající se průmyslové revoluce tyto řemeslné tkalce připravily o možnost slušného výdělku a nezávislou ekonomickou perspektivu továrny v okolí města Manchester i jinde. Proto se rozhodli založit svépomocné sdružení, „které ve velkoobchodě nakoupilo pytle cukru, mouky a ovesných vloček, svíčky a máslo. To vše začalo prodávat svým členům. Zboží bylo levnější a kvalitnější než v běžném obchodě.... Rochdalští pionýři navazovali na myšlenky teoretiků, jako byl Robert Owen, William King, či neoklasický ekonom John Stuart Mill, kteří všichni – na rozdíl od Karla Marxe – hledali nenásilný přechod ke skutečně demokratickému socialismu.“³⁹

4.2.2 Právně ekonomická koncepce Johna Stuarta Milla

Odkaz na Johna Stuarta Milla (1806-1873), uznávaného liberálního ekonomu 19. století, v souvislosti s družstevní koncepcí může znít neobvykle. John Stuart Mill byl výrazným anglickým liberálním ekonomem, který navazoval na Adama Smithe a Davida Ricarda a reprezentoval klasickou politickou ekonomii druhé poloviny 19. století. Poli-

³⁹ Citováno dle: Johanisová, N.: „Hlasy z minulosti.“ Sedmá generace, 2008, č. 1.
Dostupné na: <http://www.sedmagerace.cz/index.php?art=clanek&id=8>

tickou ekonomikou však chápal v širokém celospolečenském kontextu a snažil se svým dílem přispět k šíření ideálů humanity a pokroku.

Millovo chápání role významu postavení družstva v tržním hospodářství vyplývalo z toho, že „i když byl John Stuart Mill velkým stoupencem svobody a soukromého vlastnictví, nenahlížel na kapitalismus jako na přirozený řád. Uvědomoval si, že vinu na bídných poměrech, ve kterých žila dělnická třída Anglie poloviny 19. století, neměl jen rychlý populační růst, ale také společenské poměry a instituce. Nalezneme u něho dokonce jistý obdiv k některým myšlenkám saint-simonského socialismu ve Francii a respekt k družstevním formám vlastnictví...Millovým ideálem byla společnost, která dokáže zajistit rovnější rozdělování, aniž by přitom byla omezena svoboda a soukromé vlastnictví. (Takovýto „distribuční socialismus“ se blíží modernímu pojetí „státu blahobytu“, ale nemá nic společného s Marxovým komunismem).“⁴⁰

K přebudování ničím neregulovaného tržního hospodářství právě na moderní „stát blahobytu“ měla dle Millových právně ekonomických představ sloužit i družstva⁴¹. Družstva dokonce měla v budoucnosti nahradit klasický námezdní poměr, což souvisí s Millovým ekonomickým chápáním tržní ceny a chápání zákonů výroby a rozdělování (včetně mezd). Snažil se oddělit zákony výroby od zákonů celospolečenského rozdělování, resp. se snažil dokázat, že rozdělování nezávisí na tvorbě ceny na trhu tržního hospodářství. S tím souvisí problematika tvorby ceny. Stejně jako Adam Smith a David Ricardo John Stuart Mill neustále hledal jakousi vnitřní hodnotu zboží, kterou odlišoval od tržní ceny zboží.

Podobnými úvahami se však zabývali i jiní právně-ekonomičtí teoretici. Např. Müller uvádí více než sto let po Millovi, že „při výstavbě hospodářského řádu neměla by zcela určitě družstva příliš práce, kdyby nebyla ničím jiným, než ztělesněním principu všeobecného zájmu spotřebitelů. Již jediná skutečnost, že pomocí svého konsumního družstva nechceme si opatřovati zboží za naprosto nejlacinější cenu, nýbrž že daleko spíše usilujeme o to, abychom uskutečnili ideál spravedlivé ceny, *justum pretium*, jakou požadovali již středověcí otcové církevní, tj., že ceny zboží chceme tak utvářeti, aby při tom jeho vyráběteli mohli existovati lidsky důstojně...“⁴²

40 Holman, R.: „Dějiny ekonomického myšlení.“ Vydání první, Praha, C. H. Beck, 1999, s. 106.

41 Své závěry John Stuart Mill shrnul ve svém nejslavnějším díle: „Zásady politické ekonomie“ (*Principles of Political Economy*).

42 Müller, H.: „Družstevní princip a jeho sociálně politický význam.“ Praha, Unie československých druž-

Podobně Renner upřednostňuje etický prvek družstev: „A nyní jsme nabyli též ekonomického znaku, jenž rozlišuje družstva od jiných asociálních forem, především od společností. Společnosti sdružují pouze individuální osoby a individuální kapitálové částky k individuálnímu výdělkovému účelu, ať již úspěch tohoto sdružení podporuje všeobecný společenský prospěch čili nic. Družstva sdružují osoby určité, hospodářsky stejně usměrněné skupiny v tomto skupinovém zájmu oproti ostatním skupinám. Jsou proto vypočtena na volný přístup – nikoli každého, nýbrž na přístup osob téže skupiny... Družstva nejsou nikdy vypočítána na prospěch hospodářství náhodného jednotlivého člena, nýbrž na společný prospěch celé skupiny, a požadují proto nezištnost a solidárnost, aspoň ve smyslu této skupiny. Vedle tohoto etického prvku mají v sobě zároveň vždy i moment bojovný, útočný nebo obranný, a tím se dostávají poněkud na blízko koalicím. Jest to právě tato ekonomicko-sociální funkce družstev, která vysvětluje poslání družstevních zákonů, jež však se nedá ze zákonů odvoditi.“⁴³

4.2.3 Rochdalské družstevní zásady

Rochdalské družstvo bylo typově spotřebním družstvem a položilo základy celosvětového družstevního hnutí stanovením základních zásad, které potom v upravené formě tvořily výše zmíněné mezinárodní družstevní zásady. Rochdalské spotřební družstvo vzniklo roku 1844 a již o třináct let později byly tyto základní zásady zaznamenány v díle G.J. Holyoaka, vydaného v Anglii roku 1857:

1. družstevní demokracie, která se projevuje zejména tak, že o hlavních záležitostech družstva rozhoduje kolektiv jeho členů a družstvo spravují členy volení funkcionáři z jejich středu,
2. otevřenost členství a v tom zejména možnost vstupu dalších občanů do družstva⁴⁴,

stev, 1925, s. 6.

43 Renner, K.: „Nástin ekonomické teorie družstevnictví.“ Praha, Unie československých družstev, 1934, s. 16-17.

44 Zpočátku však byli do družstva přijímáni jen kandidáti navrženi a doporučení dvěma členy družstva. Holyoake cituje z Almanachu na r. 1854: „Každý, kdo se chce stát členem družstva, musí býti dvěma členy navržen a doporučen a jest přijat za člena, přezkoumá-li příští valná hromada příslušný návrh a schválí-li jej usnesením většiny. Každý, kdo byl navržen a doporučen, necht' zaplatí šilink zápisného a koupí si výtisk stanov. Každému, kdo nebyl přijat, ač byl navržen, se šilink zápisného vrátí.“ Holyoake, G.J.: „Dějiny poctivých průkopníků rochdalských.“, Praha, Ústřední svaz družstev, 1923, s. 149.

3. tolerance představovaná politickou a náboženskou neutralitou družstva,
4. omezený úrok z vloženého kapitálu, tj. z členského vkladu,
5. výchova členů⁴⁵,
6. rozdělování přebytků (zisku) družstva mezi členy podle jejich podílu na hospodářských výsledcích družstva (nákupu zboží)⁴⁶,
7. prodej zboží za hotové⁴⁷,
8. čistota a kvalita zboží.⁴⁸

4.2.4 Zvláštnosti rozdělování družstevního zisku

Za povšimnutí stojí zásada šestá pravící, že zisk družstva se mezi členy družstva rozděluje podle výše jejich podílu na hospodářských výsledcích družstva, a tedy nikoliv podle výše vloženého kapitálu jako např. u některých klasických obchodních společností. Důvodem je pravděpodobně nízká výše počátečního vkladu družstevníka sloužící spíše jako určitá forma „zápisného“ a svépomocný charakter družstva, který přímo určuje členy k práci pro výrobní družstvo. Na rozdíl od klasické obchodní společnosti, např. akciové společnosti, kam mohly být finanční prostředky vkládány pro účely investování (výhodným nákupem kvalitních akcií), u družstva byla takováto forma investování od prvopočátku vyloučena a případný „investor“ by dostal velice nízký, respektive žádný, podíl na výnosu činnosti družstva.

45 „V almanachu na rok 1854 bylo také oznámení, jež dosud ve Velké Británii nemělo rovného, totiž že jest za měsíční příspěvek 2 pencí od devíti hodin ráno do devíti hodin večer otevřena čítárna družstva, která tehdy již byla co nejlépe opatřena deníky, měsíčníky a čtvrtletníky.“ Tamtéž, str. 151.

46 Zisk se rozděloval čtvrtletně dle následujícího klíče: jako první se vyplácelo 5 % ročních úroků ze splacených podílů a následně se 2,5 % čistého zisku věnovalo na účely vzdělávací, např. na výše zmíněnou tehdy moderní čítárnu. Až teprve zbytek zisku se rozděloval mezi členy družstva.

47 „Nikdy a za žádných záminek nesmějí úředníci družstva zboží kupovati ani prodávati jinak než za hotové. Úředníci, kteří se proti tomu prohřeší, budou potrestáni pokutou 10 šilinků a prohlášeni se za neschopné, aby zastávali povinnosti svého úřadu.“ Tamtéž, str. 150.

48 Zásady jsou shrnuty a převzaty z: Helešic, F.: „Evropské a české družstevní právo“, EUROLEX BOHEMIA a. s., Praha 2001, str. 43., neboť samotný Holyoake je takto jmenovitě neuvádí. Holyoakeovo spis je shrnutí formou vyprávění bez přesného stanovení jednotlivých zásad, a proto bylo do práce převzato shrnutí provedené Helešicem.

4.3 Francouzské družstevní koncepce

Lze konstatovat, že zatímco Anglie byla během průmyslové revoluce teoretickou a praktickou kolébkou družstevního hnutí hnaného cílem zlepšit poměry dělníků pracujících v továrnách, Francie byla pokračovatelem rozvoje družstevních koncepcí. Tradiční francouzský přívětivý postoj k sociálním otázkám se naplno projevil hlavně při zakládání výrobních družstev.

V teoretickém základu je francouzská družstevní problematika neodmyslitelně spjata s tzv. francouzským socialismem. Myšlenkový směr francouzského socialismu a apriori odmítal kapitalismus z důvodu jeho údajné nespravedlnosti jak ve výrobě, tak hlavně při rozdělování důchodů. Veškeré právně ekonomické koncepce školy francouzských socialistů se vztahují ke snaze nahradit stávající kapitalistický systém založený na tržním hospodářství systémem novým a v očích francouzských socialistů systémem lepším.

Francouzský socialismus lze „zjednodušeně rozdělit na tři „proudy“: asociacionismus, anarchismus a saint-simonismus.“⁴⁹

Základem francouzského socialismu byl nepochybně směr třetí, tj. Saint-simonismus. Henri de Saint-Simon (1760-1825) byl tzv. utopický socialista, neboť ve svém díle rozpracoval dopodrobna a do nejmenších detailů návrh svého nového světa na základě tzv. sociálního inženýrství. Celá společnost měla být řízena tzv. společenskou elitou, která měla nastolit nový řád a řídit ekonomiku a celou společnost⁵⁰. Přestože měl saint-simonismus zcela zásadní vliv na ostatní socialistické směry myšlení ve Francii, k teoriím družstevních koncepcí nikterak nepřispěl, a proto zde není více rozebírán.

4.3.1 Asociacionismus

Termín asociacionismus je odvozen od tzv. hospodářské komunity (asociace), resp. družstva. Klasický systém tržního hospodářství měl být nahrazen systémem novým, v němž hlavní roli nehraje jednotlivec jakožto námezdní pracovní síla, nýbrž družstva (asociace) a družstevní vlastnictví výrobních prostředků. Individuální vlastnictví mělo

49 Holman, R.: „Dějiny ekonomického myšlení“, vydání první, C. H. Beck, Praha 1999, str. 117.

50 Např. vládou tzv. Newtonovy rady, která měla nahradit parlamenty a stanovovat jedinou oficiální pravdu.

být nahrazeno vlastnictvím družstevním. Základním prostředkem pro úspěšnou aplikaci těchto myšlenek do ekonomické praxe mělo být úspěšné obstání a prosazení se těchto družstev (asociací) v rámci tržního hospodářství. Představiteli francouzského asociacionismu byli především Charles Fourier (1772-1837) a Louis Blanc (1811-1882).

Konkrétní označení asocičních družstev se pak u obou hlavních protagonistů asociacionismu trochu lišilo.

„Fourier navrhoval novou harmonickou organizaci společnosti, jež by měla za základ výrobně-spotřební společenství (falanstéry) s přesně určeným počtem osob....Falanstéry měly být soběstačné, neboť přírodu bude možné využívat nejefektivněji, a proto základem hospodaření mělo být především zemědělství na rozloze cca 400 ha pro každou falanstéru, méně již průmyslová výroba. Člověk měl pracovat pro radost z práce samé; v nižších vývojových stupních pracoval jen z přinucení, bídy nebo zisku, ve falanstéře díky rozmanité práci a zajištění existenčního minima se stane práce svobodnou.“⁵¹

Louis Blanc naproti tomu vypracoval koncepci tzv. sociálních dílen. Sociální dílny měly být zakládány a podporovány státem a vedoucí roli v nich měli mít dělníci. V souladu s celkovými cíli asociacionismu pak tyto sociální dílny měly postupně vytlačit kapitalisty z tržního hospodářství, resp. je pohltnout. Lze shrnout, že asociacionisté považovali za základ družstevního fungování státní podporu a naopak družstva (jakkoliv pojmenovaná) měly vytvořit základ zcela nového uspořádání celé společnosti v oblasti ekonomické i politické.

4.3.2 Anarchismus

Hlavním představitelem anarchismu v rámci právně ekonomických družstevních koncepcí francouzských socialistů byl Pierre J. Proudhon (1809-1865). Proudhon proslul svým výrokem o tom, že vlastnictví je krádež. Proudhon viděl zdroj veškerých problémů dělníků v existenci instituce úvěru, a proto hlásal ideu volného úvěru. Každý by měl přístup k úvěru a každý mohl vyrábět. Rozdíl od výše zmíněných asociacionistů lze spatřovat v tom, že Proudhon požadoval stavbu družstev bez účasti státu. Proto též tento směr francouzských socialistů nese označení anarchismus, neboť Proudhon nepovažoval stát za nezbytný.

⁵¹ Bažantová, I.: „Družstevní a svépomocné koncepce v českém ekonomickém myšlení.“ 1. vydání, Praha, PROSPEKTRUM spol. s r. o., 2002, s. 20.

4.4 Německé družstevní koncepce

Německá družstevní koncepce je spjata s dalším typem družstva, s úvěrovými svépomocnými družstvy. Úvěrová družstva propagovali v Německu 19. století zejména dva ekonomičtí myslitelé, Hermann F. Schulze-Delitzsch (1808-1883) a Friedrich W. Raiffeisen (1818-1888). Oba dva spatřovali postavení družstev v rozvíjejícím se německém tržním hospodářství převážně na bázi dobrovolných úvěrových družstevních spolků bez státní účasti. V rozdílném pohledu na roli státu při zakládání a podpoře družstev v tržním hospodářství se tak diametrálně rozcházela německá družstevní koncepce s koncepcí francouzských asociacionistů, zejména Louisem Blancem.

Postavení družstev v tržním hospodářství dle této německé družstevní koncepce bylo chápáno jako určitý doplněk ke klasickým obchodním společnostem a podnikatelským subjektům. Doplněk na bázi svépomocného spolčování v určitých oblastech tržního hospodářství. Předně to platilo pro zakládání družstevních záložen, které byly schopny svým družstevním členům zprostředkovat úvěr na který by v „klasické“ obchodní bance neměli nárok.

Zatímco Schulze-Delitzsch soustřeďoval svoje koncepce na městské záložny s určitým omezeným solidárním ručením družstevníků, Friedrich W. Raiffeisen orientoval svoji koncepci na venkovská rolnická úvěrová družstva s neomezeným ručením. V roce 1862 založil Friedrich W. Raiffeisen v rakouském Anhausenu první družstevní banku. Koncepce Raiffeisenovy německé „venkovské banky byla velice úspěšná a do roku 1901 získala 2 miliony klientů, většinou vesnických sedláků, o něž se staralo více než 600 družstevních ústavů.

Německá družstevní koncepce za svůj úspěch vděčí (do té doby) novému pohledu na postavení družstva v tržním hospodářství. Svoji orientací na poskytování úvěru chudým lidem zároveň plnila i záslužnou sociální roli, zejména eliminací různých lichvářských aktivit operujících v prostředí chudých obyvatel. Základem tak byly dva principy:

1. tvrzení, že chudí lidé jsou schopni splácet a splatit poskytnutý úvěr,
2. tyto finanční transakce (typicky u Raiffeisenovy koncepce) je reálné provozovat účinně fungujícími tržními subjekty bez jakékoliv státní podpory.

Správnost této německé družstevní koncepce prověřilo téměř sto padesát let fungování Raiffeisenova družstva. V Rakousku se stala postupně největší soukromou finanční skupinou.

Přestože v České republice je „Raiffeisenka“ známa hlavně jako banka v povinné právní formě akciové společnosti, fungující dle zákona o bankách, nezapře svoji původní družstevní koncepci např. projekty mikrofinancování. Navíc banka Raiffeisenbank a. s., „je členem tzv. finanční skupiny Raiffeisen, do které kromě ní dále patří Raiffeisen stavební spořitelna, Česko rakouská pojišťovna, Raiffeisen Capital and Investment a Raiffeisen Leasing.“⁵²

52 Citováno dle Prospektu emitenta Raiffeisenbank, a. s., s. 24.
Dostupné na: www.raiffeisenbank.cz/download.aspx?id_file=96

5 Vývojové tendence družstevnictví tržního hospodářství v naší republice s ohledem na bytové družstevnictví

5.1 Zrod českého družstevnictví v podmínkách tržního hospodářství starého Rakouska

Historicky prvním družstvem na území dnešní České republiky byl Pražský potravní a spořitelní spolek, který byl v Praze založen roku 1847. Na území pozdějšího Československa však bylo historicky první družstvo založeno dříve. Jednalo se o tzv. Gazdovský spolek, založený roku 1845 Samuelem Jurkovičem na Slovensku. Gazdovský spolek byl zároveň prvním družstvem v celé kontinentální Evropě, neboť vznikl následující rok po založení prvního družstva v anglickém Rochdaluu. Wenzl k tomu uvádí: „Dne 9. února roku 1845 ustavil se v Sobotišti na Slovensku u moravských hranic Gazdovský spolek... Fedor Houdek nazývá Samuela Jurkoviče a jeho spolupracovníky průkopníky československého družstevnictví. Sobotišťské družstvo bylo dle Houdka prvním družstvem československým, ba i prvním slovenským peněžním ústavem. Je-li Rochdalský spolek založen 21. prosince 1844 a sobotišťský spolek 9. února 1845, jest zřejmo, že oba zjevy tyto jsou na sobě docela nezávislé, ač vznikly ze stejných předpokladů vývojových a stejných potřeb.“⁵³

Družstvo Pražský potravní a spořitelní spolek plnilo smíšenou roli úvěrového a nákupního družstva. Od svých členů získával prostředky a za ně následně nakupoval zboží a předměty všední denní spotřeby jako např. potraviny. Následně pak začaly vznikat další spotřební a výrobní družstva.

Svůj vzor raně vznikající družstva spatřovala v německých družstvech a česká právní a ekonomická družstevní teorie byla německou družstevní koncepcí silně ovlivněna.

⁵³ Wenzl, F.: „Dějiny záložen a ostatního družstevního podnikání na Moravě do roku 1885.“ Praha, Cent-rokooperativ, svaz jednot hospodářských družstev republiky Československé, 1937, s. 19-20.

Svépomocná nákupní družstva dle vzoru anglických rochdalských průkopníků byla zakládána počátkem 60. let 19. století. Prvním družstvem „rochdalského“ typu bylo družstvo Včela, které bylo založeno roku 1861. Další družstva byla zakládána podle vzoru Včely.

V právně ekonomické teorii byl nejvýraznější postavou družstevního hnutí František L. Chleborád (1839-1911). Roku 1867 založil družstvo Oul jako „První podnikatelský spolek pražského dělnictva Oul“. Družstvo Oul bylo velmi úspěšné a stalo se největším družstvem ve střední Evropě s více než 5000 členy. Družstvo Oul si vedlo ekonomicky velmi dobře⁵⁴, ale pod tvrdou vnitrostranickou kritikou nakonec Chleborád roku 1869 odešel z vedení družstva, které se během následujících pěti let zřítilo z prosperujícího subjektu do likvidace. Právě případ družstva Oul vyvolal celospolečenskou odbornou debatu o nezbytnosti kvalitní právní úpravy přímo pro právní formu družstva. Novou kvalitní právní úpravu připravil významný český právník JUDr. Antonín Randa (viz dále).

František L. Chleborád patřil k právníkům⁵⁵ a ekonomům, kteří se snažili o zlepšení ekonomických a národních (vůči německému živlu) podmínek českého národa. Zvláštní pozornost věnoval nejchudším vrstvám a dělníkům a neustále ve svém díle zdůrazňoval roli svépomoci⁵⁶.

54 Např. svým členům družstvo Oul rozdělovalo nemalé dividendy, vytvářelo zisk a úspěšně vyrábělo a prodávalo své vlastní produkty z oblasti krejčovství, obuvnictví, kamnářství, stavebnictví apod.

55 F. L. Chleborád byl absolventem pražské Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, kde získal titul doktora práv.

56 Stejně jako výše zmíněné zásady družstevního práva, formuloval otec českého družstevnictví F. L. Chleborád též „své“ družstevní zásady:

1. Svémoci užívej, a na nikoho nespolehej,
2. Jsouce jedno tělo, mějte toliko jednu hlavu,
3. Neméně nutné jest řádné účetnictví,
4. Nespolehejte na poctivost,
5. Chovejte vážnost k ředitelstvu,
6. Vybízejte úřednictvo k pilnosti udělováním mu několik ze sta podílného,
7. Taktéž povzbudíte dělnictvo k pilnosti a šetrnosti, zavedete-li rovnoprávnost práce s kapitálem, rozdělujíc zisk,
8. Prodávajte jen za běžné ceny,
9. Prodávajte jenom za hotové,
10. Kupujte co možná z první a prodávajte z ruky poslední,
11. Ceňte zboží své v knihách obchodních raději níže nežli výše,
12. Ukládejte 10 % zisku co náhradu za odcenění stálých kapitálů, ceny veškerých hodnot časem svým pravidelně klesají,
13. Věnujte část zisku k opatření prostředků vzdělávacích.

Zdroj: Chleborád, F. L.: „Soustava národního hospodářství politického.“ Praha, 1869, s. 439.

Zhruba od 50. let 19. století na základě družstevní svépomoci dle německého konceptu začaly vznikat družstevní záložny. Nejpravděpodobnějším důvodem byl, vedle imponujícího rozvoje rakouských a německých družstevních záložen výše zmíněného Raiffeisenova typu, nedostatek hotovostního kapitálu v českém tržním hospodářství. Ekonomická potřeba úvěru na straně jedné a naopak nedostatek bank či spořitelen na straně druhé byly důvodem zrodu svépomocných družstevních záložen.

Družstevní záložny v České republice jsou spojeny se jménem Františka C. Kampelíka (1805-1872), podle něhož se nazývaly a nazývají „kampeličky“. Jedná se o stejné přejmenování jako v případě rakouských a německých družstevních záložen, které byly občany přejmenovávány na „Raiffeisenky“. František C. Kampelík, vzděláním lékař, proslul jako nadšený propagátor německého družstevního modelu Raiffeisenova typu v českých zemích. Celé 19. století je v Evropě spojeno se vzestupem nacionalismu, a proto čeští vlastenci požadovali vlastní český název pro družstevní záložny. Název „kampeličky“ se rychle ujal a byl znovu oživen po roce 1989 v rámci transformace českého družstevního práva.

Původní družstva byla až do roku 1852 zakládána bez jakéhokoliv právního podkladu. Právním základem nově vznikajících družstev byl až zákon č. 253/1852 ř.z., o spolcích výdělečných. Vznik družstva podléhal státní koncesi a státní správní úřad též dohlížel na jeho vývoj. Nový živnostenský řád č. 227/1859 ř.z. umožnil naprostou volnost výroby a odbytu⁵⁷, což mělo pozitivní dopad i na družstevní právní rozvoj. Hlavním cílem živnostenského řádu bylo oživit tržní hospodářství a zlepšit ekonomický vývoj. Cechy byly zrušeny a nahrazeny samosprávnými společenstvy.

Roku 1867 byly vydány nové zákony č. 134 a č. 135/1867 ř.z., o spolkovém právu a o spolčovacím právu. Konstrukce byla taková, že za povolený spolek byl pokládán ten, jenž nebyl ve lhůtě čtyř týdnů od svého ohlášení úřady zakázán. Přestože uvedené zákony znamenaly určitý posun v ekonomickém spolčování družstevníků, na efektivní fungování družstev to zdaleka nepostačovalo.

⁵⁷ Jen určité typy živností, jako např. zastavárny, byly regulovány koncesním povolením, všechny ostatní živnosti byly v podstatě volné.

5.1.1 První reforma družstevního práva na území České republiky

Až roku 1873 byla provedena zásadní změna družstevní legislativy. Autorem prvního opravdového družstevního zákona na území České republiky byl významný český právník JUDr. Antonín Randa. Zákon byl schválen v dubnu roku 1873 pod č. 70/1873 ř.z., o výdělkových a hospodářských společenstvech. Zákon byl platný jen pro České země v širším rámci rakouské monarchie, neboť Slovensko mělo vlastní právní úpravu obchodním zákoníkem. Za povšimnutí stojí, že zákon č. 70/1873 ř.z. platil na území České republiky (samozřejmě v pozměněné formě a s řadou zrušených ustanovení) až do roku 1954!⁵⁸

Z hlediska systémové úpravy práva obchodních společností je třeba uvést, že obecné obchodní společnosti byly upraveny rakouským všeobecným obchodním zákoníkem č. 1/1863 ř.z., zvaný v německých zemích Allgemeine Deutsche Handelsgesetzbuch (ADHGB), který zůstal v platnosti též až do roku 1950 (resp. jeho ustanovení). Právo obchodních společností upravovala druhá kniha všeobecného obchodního zákoníku, nazvaná „O obchodních společnostech“. „Obchodní společnosti byly upraveny celkem ve 165 člancích, což je počet srovnatelný s naší současnou úpravou. Nutno však nezapomínat, že v obchodním zákoníku chyběla úprava společností s ručením omezeným, která byla řešena zvláštním zákonem (č. 58/1906 ř.z. - 127 paragrafů) a že úprava akciové společnosti byla doplněna akciovým regulativem (nařízení ministerstev vnitra, financí, obchodu, práv a orby ze dne 20. září 1899 ř.z.) o 58 paragrafech. Také družstva byla upravena zvláštním zákonem č. 70/1873 ř.z. (95 paragrafů). Celkový počet ustanovení se v tomto pohledu přiblíží pěti stům a zmíněné srovnání dopadne poněkud jinak.“⁵⁹

Zákon č. 70/1873 ř.z., o výdělkových a hospodářských společenstvech se člení na pět hlav. Celkově obsahuje 95 paragrafů a tvořil základní družstevní zákon pro zemi Českou a Moravskoslezskou. Termín „družstvo“ a „družstevní“ však, jak již název zákona napovídá, není v zákoně nikde uveden. Místo toho označuje reálné družstvo termínem „společenstvo“ a družstevní stanovy nesou označení jako „smlouva o společenstvu“.

⁵⁸ V Rakousku platí dodnes, samozřejmě přepracován a novelizován.

⁵⁹ Pelikánová, I.: „Úvod do srovnávacího práva obchodního“, Praha, C. H. Beck, 2000, s. 24.

Jak však uvádí Hajný a Kunc, „zákon používá názvu společenstvo, který se však nevžil, užívá se ho jen jako součásti označení firmy a v úředním styku. Dojde-li k novelisaci zákona, bude pravděpodobně zaveden vžitý již název družstvo. Také pozdější zákonodárství, zejména československé, užívá již převážně tohoto nového názvu. Aby se tato společenstva odlišila od nucených společenstev veřejného práva, zřízených podle živnostenského řádu, nutno užívat (u družstev) názvu výdělková a hospodářská společenstva.“⁶⁰

§ 1 zákona č. 70/1873 ř.z., o výdělkových a hospodářských společenstvech zní: „Ustanovení tohoto zákona dlužno použiti na spolky s neuzavřeným počtem členů, jichž účelem jest podporovati výdělek nebo hospodářství svých členů společným provozáním závodu nebo poskytováním úvěru (společenstva výdělková a hospodářská), jako jsou spolky záložní a úvěrní, spolky pro nákup surovin a skladištní, společenstva výrobní, spolky spotřební a společenstva bytová apod.“

Právně však družstevní spolky NEBYLY obchodní společnostmi a NEZAPISOVALY se do obchodního rejstříku. Družstevní spolky se však zapisovaly do tzv. společenstevního rejstříku, který vedl místně příslušný obchodní soud. Družstva směly provozovat hospodářskou činnost, ale nic jiného.

Co se týče ručení za závazky prvních českých družstev, tak zákon č. 70/1873 ř.z. zavedl ručení dvojího typu:

- ručení omezené se zákonem stanovenou minimální hranicí ručení (originálně „obmezené“),
- ručení neomezené, tzv. solidární, kdy za družstvo ručil každý člen družstva poměrnou částí (neomezené ručení se užívalo hlavně u družstevních záložen, tzv. kampeliček) (originálně „neobmezené“).

Jak však upozorňuje Malovský-Wenig, „ručení toto je však jen subsidiární; ručit' členové společenstva, jen pokud věřitelé společenstva nedošli úplného uspokojení svých pohledávek ze jmění společenstva. Podle původního znění společenstevního zákona ručili členové společenstva jeho věřitelům přímo; min. Nařízením z 21. března 1918, č. 105 ř.z., vydaným na základě zmocňovacího zákona č. 307/1917 ř.z., byl tento právní stav

⁶⁰ Hajný, V., Kunc, P.: „Družstevní zákony: Soubor právních předpisů týkajících se družstev v Republice československé.“ Praha, Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935, s. 21.

změněn potud, že veškerý přímý postih věřitelů společenstva proti jeho členům je vyloučen; ustanovení shora uvedeného min. Nařízení byla v podstatě převzata §§ 172 až 187 konk. ř., takže nyní jsou členové společenstva toliko povinni přispět společenstvu k uhrazení schodku, který se jeví v případě konkursu nebo likvidace. Správněji bychom měli tedy mluvit o společenstvech s neobmezenou, resp. obmezenou povinností uhrazovací.“⁶¹

Členem družstva se mohla stát jakákoliv fyzická nebo právnická osoba. Firma družstva zákonem označená jako „společenstevní firma“ musela obsahovat předmět podniku. Navíc musela obsahovat speciální dovětek označující formu ručení, tj. „s obmezeným ručením“, resp. „s neobmezeným ručením“.

V souvislosti s družstevním podílem užívá Malovský-Wenig označení „závodní podíl“. „Zákon o společnostech s r. o. Rozeznává a označuje přesně pojmy vklad a závodní podíl. Stejně přesné označení pojmů bychom marně hledali v mnohem starším zákoně společenstevním. Zákon tento užívá veskrze jen označení závodní podíl, takže jen ze souvislosti s ostatním textem můžeme v každém jednotlivém případě poznat, o který z obou pojmů jde.“⁶²

Stejně tak uvádí Křepelka, že „v naší literatuře je definován závodní podíl jednak jako jednotka majetkového práva, kterou člen převádí do jmění družstva nebo mu ji zřizuje, čemuž by odpovídalo pojmenování vklad, jednak jako účetní obraz hmotného účastenství člena na společenstevním podnikání.“⁶³

Pravidla pro družstevní stanovy byly obdobné pravidlům dnešním a vycházely z tehdejších obecných družstevních zásad. Každý člen měl právo se zúčastnit valné hromady s hlasovací silou jednoho družstevního hlasu. Zajímavé bylo, že stanovy mohly umožnit družstevníkovi mít více než jeden hlas. Družstvo mělo představenstvo volené z členů družstva. Družstevní představenstvo zastupovalo družstvo soudně i mimosoudně. Představenstvo se mohlo skládat z placených i neplacených členů.

Spolu s představenstvem mohla být zvolena z členů družstva dozorčí rada (pro volbu však byli z hlasování vyloučeni členové představenstva). Dozorčí rada byla druž-

61 Malovský-Wenig, A.: „Příručka obchodního práva.“ Československý Kompas, 1947, s. 367.

62 Tamtéž.

63 Křepelka, K.: „Základy československého družstevního práva.“ Brno, Československý akademický spolek Právník, 1947, s. 22.

stevními členy volena a mohla být též jimi kdykoliv odvolána. Dozorčí rada měla za úkol dozorovat vedení družstva „ve všech odvětvích správy“⁶⁴ a mohla prozatímně zprostit členy družstevního představenstva výkonu jejich funkce, až do rozhodnutí družstevní valné hromady.

Družstvo zanikalo uplynutím doby na kterou bylo založeno, dále pak usnesením valné hromady družstva o zániku družstva, zahájením konkursu a správním opatřením správního úřadu.

Zajímavé bylo řešení správně trestní odpovědnosti vedoucích funkcionářů družstva. Správně trestní odpovědnost nebyla řešena v jiném zákoně, nýbrž byla integrální součástí družstevního zákona, a to v samostatné hlavě čtvrté zákona č. 70/1873 ř.z., o výdělkových a hospodářských společenstvech. Porušení povinností při správě družstva bylo sankcionováno obchodním soudem pořádkovou pokutou v určité výši. Výnos pokut však nepřipadal státu, nýbrž chudinskému fondu příslušnému podle místa sídla družstva. Čistě trestní odpovědnost s možností uvěznění však byla vyhrazena za vědomé falšování (resp. vědomé potvrzování nepravdivých) údajů v protokolech, zprávách, sděleních a účetních knihách.

Zákon č. 70/1873 ř.z., o společenstvech výdělkových a hospodářských umožňoval poprvé zřizování stavebních a bytových družstev s tím, že členové ručili „obmezeně“. Definice bytového družstva zněla jako „společenství osob potřebujících byt nebo byt hledajících“.

Zároveň byla zavedena státní podpora bytové výstavby formou daňových výhod pro novostavby, přestavby a přístavby⁶⁵.

Zákon 70/1873 ř.z., o společenstvech výdělkových a hospodářských byl doplněn zejména prováděcím nařízením č. 71/1873 ř.z. (modifikované nařízením č. 74/1895 ř.z.).

⁶⁴ § 24 zákona č. 70/1873 ř.z., o výdělkových a hospodářských společenstvech.

⁶⁵ Stalo se tak zejména daňovými zákonem č. 39/1880 ř.z., který osvobozoval novostavby od domovní daně na určitou dobu (12 let) a zákonem č. 37/1882 ř.z., který poskytoval daňové výhody novostavbám, v nichž byly dělnické byty (osvobození od domovní daně na 24 let).

5.1.2 Druhá reforma družstevního práva rakouského tržního hospodářství

Na přelomu 19. a 20. století však vyvstala potřeba posílení kontroly družstev, neboť docházelo k případům zneužívání družstevní myšlenky některých jednotlivců na vrub zbylých družstevníků. Proto byl přijat tzv. „revizní“ zákon č. 133/1903 ř.z., o revisi společenstev. Revizní zákon byl proveden nařízením č. 134/1903 ř.z. a nařízením č. 105/1918 ř.z. o konkursu, uplatnění ručení a o vyrovnacím řízení společenstev.

§ 1 revizního zákona stanovil, že družstva (resp. spolky dle tehdejší zákonné terminologie) zřízená před platností revizního zákona jsou povinna podrobit „svá zařízení a své vedení ve všech odvětvích správy nejméně každý druhý rok prozkoumání externím revizorem.“ Tento externí revizor musel být z „vnějšku“ družstva, tj. nesměl to být ani družstevní člen kontrolovaného družstva, ani jeho rodinný příslušník. Revizoři byli jmenováni (dále zmíněnými) družstevními svazy, obchodními soudy, resp. státními úřady.

Družstevní revizi tak lze obecně rozdělit na revizi svazovou, revizi soudní a revizi zemskou. Družstvo, které bylo začleněno do nějakého družstevního svazu, bylo kontrolováno revizorem tohoto příslušného svazu. Družstvo, které bylo samostatné a neorganizované v žádném družstevním svazu⁶⁶, bylo obecně kontrolováno revizorem obchodního soudu příslušného dle sídla kontrolovaného družstva. V případě, že družstvo obdrželo nějakou zemskou podporu ve formě subvencí nebo půjček, podléhalo ještě kontrole zemské příslušným zemským úřadem pro určitý obvod, resp. ministerstvem vnitra.

V případě „svazové“ revize družstevním svazem též záleželo na základě jakého zákona byl družstevní svaz zřízen. Byl-li družstevní svaz zřízen jako spolek na základě zákona č. 134/1867 ř.z., kontroloval jen přičleněná družstva. Byl-li však družstevní svaz zřízen jako společenstvo dle Randova družstevního zákona č. 70/1873 ř.z., kontroloval družstevní svaz kromě přičleněných družstev veškerá členská družstva a vytvářel jejich společnou právní ochranu. V případě kompletní družstevní kontroly musel mít družstevní svaz minimálně 50 členů, tj. sdružovat minimálně 50 družstev nebo sdružovat družstva stejného typu v zemi.

⁶⁶ Lze užít i termínu „divoké družstvo“ ve smyslu jeho družstevní neorganizovanosti a neukotvenosti.

Revizor měl právo vstupu do obchodních a provozních prostor, právo nahlížení do knih a listin a právo požadovat od kompetentních družstevních orgánů zprávy a informace. Dále pak revizor mohl kontrolovat pokladnu, družstevní hotovost, cenné papíry a zboží. K revizi byla přizvána i družstevní dozorčí rada (mělo-li ji družstvo zřízeno) a musela se společně se členy představenstva zodpovídat reviznímu orgánu.

Sankční postihy byly stanoveny jakožto pořádkové pokuty většinou za porušení právních předpisů a stejně jako u základního družstevního zákona č. 70/1873 ř.z. plynuly zisky vybrané z uložených pokut do chudinského fondu místa sídla družstva.

Výše zmíněné vládní nařízení č. 134/1903 ř.z. bylo ve vztahu k reviznímu zákonu č. 33/1903 ř.z., o revisi společenstev prováděcím právním předpisem, který stanovoval metody provádění revizí a jednotlivé podrobnější povinnosti revizorů a způsoby zaznamenávání kontrol.

Revizor měl působit ve všech odvětvích správy. Měl nejen kontrolovat účtování a dodržování zákona v oblasti řádného vedení obchodních knih, ale měl být ještě něco navíc. Úloha revizora se neomezovala jen na pouhou finanční kontrolu, ale měla jít ještě dále. Měl být skutečným „vševídicím okem“ a „družstevním opatrovníkem“.

„On má proto zjistiti, zdali jednak orgány společenstva (spolku) zákonná a statutární ustanovení zachovávají, a jednak zdali hospodaření společenstva (spolku) poskytuje záruku zdárného působení. Revizor má v těchto mezích netoliko zjistiti vady, které shledá, a podati o tom zprávu, nýbrž jemu náleží také při revisi působiti poučováním na funkcionáře společenstva (spolku), upozorňovati je na jejich povinnosti, jakož i na zpozorované vady a poklesky, udělovati rady, aby dosaženo bylo účelného postupu, a třeba-li toho, dáti jim naučení, jakým způsobem hrozící nebezpečnosti mohou býti vyvarována...“⁶⁷

Lze jen s lítostí konstatovat, že žádná obdobná instituce v současném polistopadovém českém právním řádu ve vztahu k družstevnictví neexistuje!

Postavení bytových družstev v rámci rakouského tržního hospodářství bylo velice příznivé, neboť stát bytová družstva finančně podporoval. Forma státní podpory byla různá: většinou se jednalo o podporu finanční formou daňových úlev nebo přebíráním

67 Úryvek z § 16 vládního nařízení č. 134/1903 ř.z. zabývajícího se postavením a rolí revizora při revizích.

státních a obecních záruk za družstevní úvěry poskytované klasickými obchodními společnostmi (bankami a jinými finančními institucemi).

V roce 1907 byl zákonem č. 285/1907 ř.z., zřízen tzv. Jubilejní fond, umožňující snáze získat hypoteční úvěry.

Roku 1910 byl zákonem č. 242/1910 ř.z., o státním bytovém fondu pro péči o malé byty, zřízen Státní bytový fond, který umožnil čerpat státní finanční prostředky i chudším obyvatelům.

5.2 Význam postavení družstevních svazů v rámci tržního hospodářství

Konec 19. století přinesl celkový rozvoj družstevnictví na území České republiky. Družstva se brzy začala sdružovat za účelem posílení svého vlivu a koordinace do zájmových svazů a různých družstevních ústředí. V roce 1884 byla v Praze ustavena Jednota založená v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, v roce 1896 pak byla, hlavně zemědělskými družstvy, založena Ústřední jednota hospodářských družstev⁶⁸.

Roku 1908 vznikl centrální svaz spotřebních družstev Ústřední svaz československých⁶⁹ konzumních, výrobních a hospodářských družstev.

Úkoly svazů byly všestranné. Družstevní svazy jednak prováděly tzv. revizní kontrolu (viz výše), jednak měly organizační, výchovné, poradní a propagační, statistické a zastupitelské úkoly. Stejně tak měly dbát o nově zakládaná družstva.

Nejdůležitější role družstevních svazů však byla asi peněžní služba vůči jednotlivým družstvům. Družstevní svazy totiž plnily funkci vyrovnávací pokladny přičleněných úvěrních i neúvěrních družstev. Svazová organizace tak vytvářela pevnou finanční strukturu, v jejímž rámci se přelévaly volné a ničím nevázané finance z míst kde přebývaly do míst kde se jich nedostávalo. Jednoznačná ekonomická výhoda spočívala v úspoře transakčních nákladů a všemožných bankovních poplatků.

68 Ústřední jednota hospodářských družstev byla významným činitelem v agrárním odvětví tržního hospodářství československé první republiky.

69 Termín „československé“ byl později změněn na „československé“.

Družstevní svaz se členil na volené činovnícké sbory a úřednictvo. Jednotlivé činovnícké sbory tvořily ředitelství, představenstvo a dozorcí rada. Společným koordinacním orgánem byla družstevní rada.

Družstevní svazy byly organizovány na čtyřech základních úrovních družstevní svazové správy:

1. mezinárodní družstevní svaz (stál a stojí nejvýše),
2. celostátní zájmový svaz,
3. zemský zájmový svaz,⁷⁰
4. družstvo jako základní organizační jednotka.

Nejdůležitějším svazem družstevní svazové správy byl zemský zájmový svaz, který měl na starosti zejména revizní a vzdělávací činnost.

5.3 Postavení družstva v tržním hospodářství československé první republiky

Po zdárném rozvoji českého družstevního hospodářství v rámci rakouského tržního hospodářství představovalo družstevní hnutí při vzniku samostatné československé republiky velkou hospodářskou sílu a důležitou ekonomickou podporu nového mladého státu. Svoji hospodářskou sílu družstva ještě dále rozvíjela a období československé první republiky lze doopravdy označit za „zlatou éru českého, resp. československého“ družstevnictví. Vše navzdory faktu, že družstevní hospodářství nebylo vnitřně jednotné a občas bylo i národnostně členěné.

Vytvořila se určitá „družstevní centra“ spojená s určitými městy, např. Praha, Plzeň, Ostrava, Liberec, Prostějov a jiné.

Silnou roli v prvorepublikovém tržním hospodářství hrály zejména spořitelni a úvěrová družstva, tzv. kampaňky (resp. raiffeisenky) a městské družstevní záložny. Na solidním základu z období tržního hospodářství starého Rakouska vyrostla mohutná finanční základna československého zemědělství v meziválečném období.

⁷⁰ Zemský zájmový svaz se členil dle jednotlivých typů družstevní činnosti např. na živnostenský, dělnický, zemědělský, spotřební...apod.

Roku 1920 byla založena Všeobecná družstevní banka a družstevní lidová pojišťovna Čechoslavia⁷¹.

V oblasti družstevních zákonů mladá Československá republika v podstatě převzala recepčním zákonem č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého ze dne 28. října 1918 rakouské zákony, které byly postupně upravovány.

Právní forma prvorepublikové úpravy družstevního práva byla většinou vládními nařízeními. Výjimkou byl zákon č. 279/1924 Sb., o přeměně společností s ručením obmezeným⁷² v družstva. Zákon o přeměně společností s ručením obmezeným v družstva stanovil, že společníci společnosti s ručením obmezeným⁷³ se mohou usnést na přeměně společnosti v družstvo beze změny předmětu provozu. Přeměna však vyžadovala jednomyslný souhlas všech společníků společnosti s ručením obmezeným.

Zamýšlená přeměna společnosti s ručením obmezeným v družstvo, resp. záměr takovéto přeměny, musela být poznamenána v obchodním rejstříku a k oznámení⁷⁴ musely být přiloženy též stanovy družstva. Zároveň se žádostí na zápis usnesení o přeměně společnosti s ručením omezeným v družstvo se podávala žádost o výmaz původní společnosti s ručením omezeným z obchodního rejstříku.

Znáмым věřitelům původní společnosti s ručením omezeným se zamýšlená „družstevní“ přeměna oznamovala doporučeným dopisem, aby se mohli na změnu svého obchodního partnera náležitě připravit.

Rozhodujícím dnem vzniku nového družstva pak byl den zápisu do obchodního rejstříku.

Zajímavá je sankční povaha přeměny v družstvo. Za vědomé uvedení nesprávných údajů, které mohly klamat o majetkovém stavu společnosti s ručením obmezeným zákon stanovil trestní sankci odnětí svobody⁷⁵. Poměrně přísná sankce měla za úkol odradit spe-

71 Návrh svépomocných všeobecných družstevních pojišťoven předkládal již František L. Kampelík. Zřizovateli těchto pojišťoven měly být hospodářské krajské jednoty. Vedoucí funkcionáři měli být voleni na valné schůzi hospodářské krajské jednoty.

72 Společnost s ručením obmezeným lze definovat jako dnešní s. r. o., tj. společnost s ručením omezeným. Zde je v textu ponechán původní zákonný název.

73 Společnost s ručením obmezeným vzniklé na základě zákona č. 58/1906 ř.z., o společnostech s ručením obmezeným.

74 V původním textu se oznámení nazývá tzv. „opovědění“, jednatele byli povinni „opovědět“ přeměnu. Zde však z důvodů srozumitelnosti byl původní výraz nahrazen termínem „oznámení“, resp. „oznámit“.

75 Odnětí svobody v délce jednoho týdne až jednoho roku spojené s možným peněžitým trestem. Vzhledem k tomu, že trestný byl zároveň pokus o falšování majetkových poměrů společnosti s ručením obmezeným při přeměně v družstvo, lze konstatovat, že tehdejší prvorepubliková zákonná ochrana druž-

kulanty a zároveň ochránit důvěru v právní formu družstva a jeho dobrou pověst v prvorepublikovém tržním hospodářství.

Právní formu vládního nařízení mělo vládní nařízení č. 169/1933 Sb., kterým se vydávají zvláštní předpisy o záložnách a úvěrních spolecích, úvěrních společenstvech (družstvech), hospodářských a živnostenských družstvech úvěrních a jejich svazech.

Vládní nařízení vymezovalo družstevní peněžní ústavy, kterými byly spolkové záložny⁷⁶, úvěrní družstevní společenstva⁷⁷, hospodářská a živnostenská úvěrní družstva⁷⁸ a družstevní svazy⁷⁹. Zákonem vymezené družstevní peněžní ústavy byly oprávněny vládním nařízením č. 169/1933 Sb. k určité finanční činnosti ve prospěch družstev a družstevních spolků.

Především mohly poskytovat členům družstev úvěry, tj. zápůjčky a všechny druhy úvěrů, eskontovat jim směnky, šeky, účty a pohledávky a jiné cenné papíry. Zároveň tyto družstevní peněžní ústavy napomáhaly správě jmění družstev.

Všestrannost finančních operací prvorepublikového družstevního práva lze spatřovat v tom, že nebyly omezeny ve své činnosti jen na své členy družstev, resp. na členy svazů družstev. Družstevní peněžní ústavy mohly přijímat vklady na vkladní knížky, běžné účty a pokladniční poukázky od kohokoliv. Stejně tak u kohokoliv mohly reeskontovat směnky a získávat úvěr od bankovních i nebankovních subjektů, u nichž si zároveň mohly svobodně ukládat peněžní prostředky, cenné papíry a ostatní majetek.

Navíc působily družstevní peněžní ústavy jako obchodníci s cennými papíry (kupovaly a prodávaly cenné papíry a jiné peněžní hodnoty a plně obstarávaly obchody tohoto

steve byla velmi dobrá.

76 Spolkové záložny zřízené dle spolkového zákona č. 253/1852 ř.z.

77 Úvěrní družstevní společenstva zřízená dle zákona č. 70/1873 ř.z., o výdělkových a hospodářských společenstvech nebo dle čl. XXXVII/1875 o obchodním zákonu.

78 Hospodářská a živnostenská úvěrní družstva zřízená dle zák. čl. XXIII/1898. Posledně jmenovaná družstva se týkala družstev Podkarpatské Rusi založených podle zák. čl. XXIII/1898, o hospodářských a živnostenských družstvech úvěrních. Tvoří zvláštní okrajovou kapitolu družstevního prvorepublikového práva a nejsou zde dále nijak rozebírána.

79 Družstevní svazy (resp. ústředí společenstev) zřízené dle zákona č. 70/1873 ř.z. nebo podle zák. čl. XXXVII/1875 nebo zákonů č. 210/1919 Sb., o úpravě poměrů družstev na Slovensku a č. 130/1926 Sb., o úpravě poměrů družstev Podkarpatské Rusi. Zák. čl. XXXVII/1875 byl článek rakousko-uherského obchodního zákona a týkal se zvláštní úpravy hospodářských a živnostenských úvěrních družstev.

druhu), správci cenných papírů⁸⁰, pronajímaly bezpečnostní schránky a obstarávaly prodej losů státních i soukromých loterií.

Ve vztahu k československému státu pak družstevní peněžní ústavy upisovaly státní a veřejné půjčky československé státní a veřejné emise.

Družstevní peněžní ústavy měly plnou právní subjektivitu a mohly proto vstupovat v právně závazné jednání s kýmkoliv k naplňování zákonem umožněných transakcí.

Druhým zásadním vládním nařízením upravující postavení družstva v tržním hospodářství československé první republiky bylo vládní nařízení č. 116/1935 Sb., o úpravě některých poměrů výdělkových a hospodářských společenstev, družstev, hospodářských a živnostenských družstev úvěrních.

Vládním nařízením č. 116/1935 Sb. došlo k celkovému rozšíření družstevní činnosti a družstvům byla zákonem svěřena oprávnění k výkonu mnohem širší společenské činnosti než tomu bylo doposud. Družstva⁸¹ byla oprávněna kromě svých zákonem vymezených činností vyvíjet činnosti tzv. vedlejší. Vedlejší činností vládní nařízení rozumělo činnost sociální, vzdělávací a pomocně zdravotnickou.

Pomocně zdravotnická činnost byla definována jako zřizování zotavoven, letovišek, feriálních kolonií, hřišť, koupališť, očištěných lázní a péče tělovýchovná. Vládní nařízení stanovilo doslova, že: „Veškerá tato vedlejší činnost smí býti prováděna výhradně za účelem posílení družstevního uvědomění a prohloubení družstevní činnosti.“⁸²

Celkový rozvoj družstevnictví dosáhl v poměrech československé první republiky doslova svojí zlaté éry. Postavení družstva v tržním hospodářství se neomezoval jen na čistě obchodní stránku, nýbrž překračoval hranice obchodního práva a zasahoval do oblasti kultury, sociální péče, vzdělávání, na finanční trhy apod. Spolu s rozšiřováním věcně právní oblasti působnosti družstev v rámci tržního hospodářství se rozvíjela druž-

80 Družstevní peněžní ústavy však měly přímo zákonem zakázány spekulaci koupě cenných papírů, stejně tak jakékoliv spekulaci operace s cennými papíry (např. přenechání družstevního cenného papíru ke spekulaci činnosti jiné osobě).

81 Na rozdíl od vládního nařízení č. 169/1933 Sb. byl okruh družstevních subjektů trochu užší. Vládní nařízení č. 116/1935 Sb. se týkalo družstev založených podle zákona č. 70/1873 ř.z., dále družstev dle stanovených paragrafů zák. č. XXIII/1875, o obchodním zákonu a hospodářských a živnostenských úvěrních družstev dle zák. čl. XXIII/1898.

82 Citace z § 1 odst. 1 poslední věta vládního nařízení č. 116/1935 Sb., o úpravě některých poměrů výdělkových a hospodářských společenstev, družstev, hospodářských a živnostenských družstev úvěrních.

stevní myšlenka růstem celkového počtu družstev v rámci tržního hospodářství. Neustále se objevovaly nové družstevní svazy a zakládala se nová družstva.

V oblasti bytového družstevnictví fungovala během první československé republiky obecně prospěšná stavební bytová družstva. Roku 1919 byl schválen zákon č. 98/1919 Sb., o státním bytovém fondu⁸³, který stanovoval zřízení státního bytového fondu na podporu staveb s malými byty pro nezaměstnané. Jako finanční základ byla fondu přikázána částka ve výši pěti milionů korun a financování fondu bylo zajištěno každoročním státním příspěvkem v minimální výši dvou milionů korun dokud fond nedosáhne výše 25 milionů korun.

Ze Státního bytového fondu pak stát poskytoval přímé zápůjčky.

Za obecně prospěšná bytová družstva (resp. obecně užitečná) se považovala ta družstva, která ve svých stanovách omezují členskou dividendu na nejvýše 5 % splacených podílů a zabezpečovala svým členům v případě rozchodu jen vrácení splacených družstevních podílů. Případný přebytek družstevního jmění pak věnovaly prospěšným účelům.

Úvěry prvorepublikovým bytovým družstvům byly poskytovány na dobu 50 až 70 let za úrokovou sazbu vyžadovanou jednotlivými peněžními ústavami.

Přiznávání obecné prospěšnosti prvorepublikových stavebních bytových družstev zajišťovalo ministerstvo sociální péče a do konce první republiky přiznalo obecnou prospěšnost 1415 družstvům.

Svoji právně-ekonomickou stabilitu v tržním hospodářství prokázaly družstva i během tzv. Velké deprese, tj. Velké hospodářské krize v letech 1929 až 1932. Slibný rozvoj družstevního práva však přibrzdila okupace a zřízení Protektorátu Čechy a Morava.

Povahu legislativní úpravy „zlaté éry družstevnictví“ výstižně charakterizuje Suchánek, když říká, že „povaha a metody úpravy vztahů v družstevnictví byla přirozeně rovněž určována makropolitickými a makroekonomickými podmínkami společnosti a státu. Od vzniku družstevnictví až do počátku padesátých let byly družstevní vztahy upravovány zásadně jednak kogentními, jednak dispozitivními zákonnými ustanoveními.

⁸³ Československý státní bytový fond zřízený roku 1919 převzal práva a povinnosti Státního bytového fondu pro péči o malé byty, zřízeného zákonem č. 242/1910 ř.z., pokud se týkaly nemovitostí v Československu.

Tato ustanovení důsledně upravovala pouze ty vztahy družstev, které jsou pro ně typické a specifické; ostatní ponechávaly družstevní zákony úpravě dalšími zákony a ostatními právními předpisy.

Šlo o zákonnou úpravu vysokého stupně abstrakce, která byla aplikovatelná na všechny druhy družstev, tj. mimo jiné nebyla členěna podle druhů družstev. Přitom šlo o úpravu vnitřně diferencovanou v tom smyslu, že některé skupiny vztahů byly upraveny podrobněji než jiné; z tohoto hlediska zásadně platí, že relativně podrobně byly upravovány majetkové vztahy členů k družstvu, některé náležitosti vztahů vznikajících při řízení družstva jeho členy a vztahy vznikající při ručení členů za ztráty družstva. Z hlediska pozdější úpravy vztahů družstev je pozoruhodné i to, že družstevní zákon obsahoval i trestní ustanovení.⁸⁴

5.4 Družstevnictví v období Protektorátu

Zřízením Protektorátu Čechy a Morava⁸⁵ v roce 1939 právně v oblasti družstevního práva nastala řada změn. Prvorepublikové československé družstevní zákony platily nadále, ale celkově byl právní řád podřízen německému právnímu řádu⁸⁶.

Právní poměry družstev byly pozměněny vládním nařízením vlády Protektorátu Čechy a Morava č. 242/1942 Sb., o svazech výdělkových a hospodářských společenstev. Hlavní změnou bylo povinné sdružení družstev do čtyř družstevních svazů a tří peněžních ústředí dle německého korporativního vzoru. Zemědělská družstva se sdružila dle místa svého sídla buď do Svazu zemědělských družstev v Čechách se sídlem v Praze nebo do Svazu zemědělských družstev na Moravě se sídlem v Brně.

84 Suchánek, J.: „K zákonné úpravě vztahů v družstevnictví.“ Právník, 1991, č. 9, s. 802.

85 Právně se zřízení Protektorátu Čechy a Morava odvíjelo od výnosu vůdce a říšského kancléře ze dne 16.3.1939, o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Výnos byl zveřejněn pod č. 75/1939 Sb.. „Zřízení „protektorátu“ velmocí v evropském prostoru je v politických a ústavních dějinách 20. století naprosto ojedinělým a podstatě vzniklého státoprávního stavu svědčícím jevem. Jeho zřídlost je navíc potvrzena tím, že „Výnos vůdce“ byl vlastně opsán z koloniální smlouvy mezi Francií a tuniským bejem z roku 1881.“

Gronský, J., Hřebejk, J.: „Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa I. (1918-1945).“ Praha, Nakladatelství Karolinum, 1999, s. 138.

86 Čl. 11 odst. 1 „Výnosu“ stanovil: „Říše může vydávat právní předpisy s platností pro protektorát, pokud toho vyžaduje společný zájem.“ Odst. 2. pak pokračoval: „Pokud je dána společná potřeba, může Říše převzít do vlastní správy správní obory a zříditi k tomu potřebné vlastní říšské úřady.“ Tamtéž, str. 140

Vrcholným družstevním orgánem zemědělských družstev pro Protektorát Čechy a Morava byl Ústřední svaz zemědělských družstev pro Čechy a Moravu se sídlem v Praze.

Bytová protektorátní družstva byla sdružena do Svazu bytových podniků pro Čechy a Moravu se sídlem v Praze. Spotřební družstva byla sdružena do Svazu spotřebních družstev pro Čechy a Moravu se sídlem v Praze.

Všechny ostatní družstva pak byla sdružena do Všeobecného družstevního svazu pro Čechy a Moravu se sídlem v Praze.

Zastřešující družstevní svazy byly podřízeny dohledu jednotlivých ministerstev: zemědělský svaz ministerstvu zemědělství a lesnictví, bytový svaz ministerstvu vnitra a spotřební a všechny ostatní družstva podléhaly dohledu ministerstva hospodářství a práce.

Zároveň podobnou úpravou prošly družstevní záložny, které se sloučily do peněžních ústředí. Vznikly nové peněžní ústředí Peněžní ústředí zemědělských družstev pro Čechy, Peněžní ústředí zemědělských družstev pro Moravu a Všeobecné peněžní ústředí družstev pro Čechy a Moravu. Všechna peněžní ústředí měla právní formu společenstva s omezeným ručením.

Celkově lze konstatovat, že protektorátní družstva byla plně podřízena německému válečnému úsilí. V čelech družstevních organizací došlo k personálním výměnám za německý družstevní management, který tvořili správci a komisaři. Členská základna družstev poklesla.

Po skončení druhé světové války v Evropě v květnu roku 1945 byla založena centrála družstevního hnutí Ústřední rada družstev (ÚRD) a zároveň byl sepsán zákon o Ústřední radě družstev. Celkově se zdálo, že se družstevní hnutí vrátí ke svému prvo republikovému významu. Do slibného procesu opětovného družstevního rozvoje však zasáhly únorové události roku 1948 a celková změna koncepce československého družstevního hnutí.

Varovné signály blížící se změny družstevní koncepce však zaznívaly již od květnových dní pětáctýřicátého roku. Družstva v souvislosti s poválečnými problémy zásobování obyvatelstva začala být některými politiky považována za vítané ekonomické

kladivo na obchodníky a živnostníky, přestože takovou roli družstva nikdy neměla. Antonín Zmrhal, od roku 1946 člen ÚV KSČ a poslanec Národního shromáždění a od roku 1947 předseda Ústřední rady družstev, hřimal již rok po válce proti soukromému podnikání: „Mezi těmi obory, které jsou překrveny, je také soukromý obchod. To jest jedním z důvodů, proč se volá po dohodě mezi obchodem a družstvy, po vymezení určitých posic jak obchodu, tak i družstev. Živnostníci byli vedeni svými vůdci úplně nesprávnou cestou jen proto, aby mohli sloužit jako objekt politické reakce... Vidíme-li, že je náš soukromý obchod předimenzován, překrven, že máme soukromých obchodníků více, než kolik je zdravo našemu hospodářství a samému soukromému obchodu, vyjímá se divně tvrzení pana primátora Zenkla v Československém obchodě, že musíme mít silný a zdravý obchod! V čem si představuje pan primátor Zenkl silný a zdravý obchod? V tom, aby k 117.000 obchodníků přibýlo ještě nějakých 50.000...?“⁸⁷

87 Zmrhal, A.: „Na obranu družstevního hnutí: Družstva a živnostníci.“ Praha, Ústřední rada družstev, 1946, s. 10-11.

6 Socialistická koncepce družstva v letech 1948-1989

Rokem 1948 došlo k rozsáhlým změnám v koncepcích československého družstevního práva, a to bohužel ke změnám negativním. Tato diplomová práce se zabývá tématem postavení družstva v tržním hospodářství a klade si za cíl popsat vývoj družstevní myšlenky v tržním hospodářství od dob jejího vzniku až do dnešních dnů. Období let 1948 až 1989 rozhodně nelze označit jako období tržního hospodářství, ale přesto je nezbytné seznámit se se změnami, které postihly družstevní právo a které mají svoje důsledky přetrvávající do dnešních dnů.

Celkově lze toto období socialistické koncepce družstev označit jako období odklonu od klasického družstevního modelu budovaného celé století v podmínkách liberální tržní demokracie, ba přímo jako období socialistické deformace družstevní myšlenky.

Výstižně tento vývoj shrnuje Příklad: „Skutečná deformace družstevnictví v letech vlády totalitních režimů nebyla dána jen obecnými znaky závislosti na státu, poručníkováním, tuhou konstrukcí hospodářského práva, řízením družstev družstevními svazy s povinným členstvím a právem rušit usnesení družstva apod. Spatřujeme ji především v tom, že byly diskreditovány pojmy jako dobrovolná aktivita, budování společnosti, svépomoc, dovolání ke kontrole, obranné mechanismy.“⁸⁸

6.1 Vznik socialistické družstevní koncepce

Základ radikálních změn znamenal již ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava československé republiky, známý též jako Ústava 9. května⁸⁹. Kapitola osmá Ústavy, nazvaná Hospodářské zřízení, se zabývala národním hospodářstvím. Ve svém § 146 stanovila, že „výrobní prostředky jsou buď národním majetkem, nebo majetkem lidových družstev, anebo jsou v soukromém vlastnictví jednotlivých výrobců.“⁹⁰ Družstevní maje-

88 Citováno dle: Příklad, I.: „Současné problémy českého družstevnictví.“ In: Němcová, L.: „Vybrané kapitoly z českého družstevnictví.“ Praha, 2001, s. 42.

89 Termín Ústava 9. května se odvozuje ode dne jejího schválení 9. května 1948.

90 § 146 ústavního zákona č. 150/1948 Sb.

tek se stal formou socialistického vlastnictví přímo na základě nejvyššího zákona, československé ústavy.

Zákonem č. 187/1948 Sb., o Ústřední radě družstev se stanovilo povinné členství družstev⁹¹ v Ústřední radě družstev se sídlem v Praze⁹². Ve vztahu k bytové problematice je zajímavé, že povinnými členy Ústřední rady družstev byly taktéž i jiné právnické osoby než družstva, „jejichž činnost ve shodě s předmětem podnikání (účelem), určeným stanovami (společenskou smlouvou, zakládací listinou) skutečně převážně záleží v bytové péči.“⁹³

Zásadní změnou prošlo československé družstevnictví přijetím zákona č. 69/1949 Sb., o jednotných zemědělských družstvech. Vzorem byly sovětské kolchozy a rozchod s liberální družstevní myšlenkou svobodného zemědělského družstva výstižně charakterizoval první paragraf uvedeného zákona: „V zájmu zajištění blahodárného rozvoje zemědělského družstevnictví a odstranění dosavadní roztržitosti družstevní činnosti v zemědělství jako dědictví minulosti budou zakládána na podkladě dobrovolnosti jednotná zemědělská družstva, která mají sjednotiti dosavadní různá zemědělská družstva a přinésti významný prospěch pracujícím zemědělcům.“⁹⁴

Právní koncepce členství v jednotném zemědělském družstvu byla konstruována tak, že bylo postaveno formálně na dobrovolnosti členství v jednotném zemědělském družstvu. Zároveň se všichni členové dosavadních družstev okamžikem ustanovení jednotného zemědělského družstva stali jeho členy, a to za předpokladu, že do 14 dnů od vyhlášení vzniku jednotného zemědělského družstva neoznámili svoje vystoupení.

Zajímavý byl též právní vztah jednotných zemědělských družstev ke stále platnému a účinnému zákonu č. 70/1873 ř.z., o výdělkových a hospodářských společenstvech. Zákon o jednotných zemědělských družstev vyjímal tato družstva z kompetence „základního družstevního zákona“.

91 Povinné členství družstev v Ústřední radě družstev se týkalo družstev zřizovaných dle zákona č. 70/1873 ř.z., o výdělkových a hospodářských společenstvech a družstev zřizovaných dle zák. čl. XXXVII/1875, o obchodním zákonu nebo podle zák. čl. XXIII/1898, o hospodářských a živnostenských úvěrních družstvech. Dále sem spadaly tzv. ústavy lidového peněžnictví a lidová peněžní ústředí.

92 Pro slovenská družstva se zřídila Slovenská rada družstev jako samostatná právnická osoba sídlící v Bratislavě. Formálně byla oblastním orgánem Ústřední rady družstev.

93 § 4 zákona č. 187/1948 Sb., o Ústřední radě družstev.

94 § 1 zákona č. 69/1949 Sb., o jednotných zemědělských družstvech.

Mezi další změny v socialistické koncepci družstevnictví patřilo zejména zestátnění úvěrních družstev, jejich majetek byl bez náhrady svěřen státní spořitelně.

V oblasti bytové problematiky byl v roce 1950 schválen zákon č. 110/1950 Sb., o organizaci bytového majetku a Fondu bytového hospodářství. Ve svém čtvrtém paragrafu stanovil, že „ministerstvo práce a sociální péče v dohodě s věcně příslušným ministerstvem může zrušit jednotlivá bytová sdružení a převést jejich majetek na stát a svěřit do správy některému podniku nebo tento majetek převést zcela nebo zčásti na některé obecně prospěšné bytové družstvo (dále jen „bytová družstva“).“⁹⁵

Dále pak zákon zřídil Fond bytového hospodářství, jenž hospodařil zčásti z vlastního jmění a zčásti z přidělů ze státního rozpočtu. Fond podléhal ministerstvu práce a sociální péče. Hlavní účel Fondu bylo financovat různé investice do bydlení občanů. Financování se týkalo bytových investic, stavby a obnovy rodinných domků apod. Finanční prostředky fondu mohla samozřejmě čerpat také bytová družstva.

6.2 Období schválení zákona o lidových družstvech

Roku 1954 byl schválen zákon č. 53/1954 Sb., o lidových družstvech a o družstevních organizacích.

Zákon byl rozdělen do tří částí. První část upravovala právní formu a právní povahu lidových družstev, druhá část pak upravovala celkovou socialistickou družstevní organizaci a část třetí tvořily ustanovení společná, přechodná a závěrečná.

§ 1 výše zmíněného zákona, nazvaný úvodní ustanovení, deklaroval, že „lidová družstva, vznikající dobrovolným sdružováním pracujících, napomáhají svou hospodářskou činností a kulturně politickou prací socialistické výstavbě, zvyšování hmotného blahobytu a kulturní úrovně členů i ostatního pracujícího lidu. K usnadnění své práce vytvářejí si lidová družstva družstevní organizace, které zajišťují a napomáhají plnění jejich úkolů, hájí zájmy družstevního hnutí a pečují o jeho všestranný rozvoj.“⁹⁶

⁹⁵ §4 zákona č. 110/1950 Sb., o organizaci bytového majetku a o Fondu bytového hospodářství.
⁹⁶ § 1 zákona č. 53/1954 Sb., o lidových družstvech a o družstevních organizacích.

Dle následujícího paragrafu se lidová družstva stala socialistickými právníckými osobami a zapisovala se do podnikového rejstříku. Zásahem do družstevních zásad byla např. zásada, že ke vzniku družstva je kromě standardního schválení stanov ustavující valnou hromadou a zvolení orgánů družstva ještě navíc třeba souhlasu příslušného ústředního svazu družstev a popř. (neexistuje-li příslušný ústřední svaz družstev) souhlas Ústřední rady družstev.

Dalším významným zásahem do koncepce svobodného demokratického družstevnictví bylo podřízení družstev národnímu hospodářskému plánu. Družstva tvořila kolečko v socialistickém plánovaném hospodářství, a proto veškerá jejich činnost byla určována plánem, který musel být v souladu s národním hospodářským plánem.

Stejně jako vznik družstev byl ovlivňován i jejich zánik. Jako jedna z forem zrušení socialistického lidového družstva bylo uzákoněno zrušení družstva rozhodnutím ústředního svazu družstev, „jestliže družstvo hrubě porušuje povinnosti uložené mu právními předpisy, stanovami, státním plánem rozvoje národního hospodářství, anebo vyžaduje-li to obecný zájem.“⁹⁷

Právní formulace zrušení právnícké osoby v rámci standardního odvětví soukromého práva za předpokladu, že to vyžaduje obecný zájem, který není nikde definován, je pikantní.

Socialistická družstevní organizace se skládala z družstevních svazů a Ústřední rady družstev. Zákon formálně stanovoval dobrovolnost sdružování v družstevních svazech a dobrovolnost členství ve svazu. Družstevní svazy pak mohly dále vytvářet vyšší svazy a fungovaly jako socialistické právnícké osoby zapisující se do podnikového rejstříku stejně jako lidová družstva.

Družstevní svazy tedy lze rozdělit na dvě základní formy. První formou byly nižší družstevní svazy, které ve svých jednotlivých obvodech řídily a kontrolovaly činnost svého družstevního odvětví dle právních předpisů vydávaných vyššími družstevními svazy. Druhou formou byly vyšší družstevní svazy, resp. dle zákonné terminologie ústřední svazy družstev. Ústřední svazy družstev byly hospodářskými a organizačními řídicími centry celých jednotlivých družstevních odvětví⁹⁸.

97 § 32 písm. b) zákona č. 53/1953 Sb., o lidových družstvech a o družstevních organizacích.

98 Přičemž však vyšší ústřední svazy družstev mohly přenášet některé své působnosti na podřízený nižší svaz. Fungovala tak možnost družstevní decentralizace.

Vrcholnou organizací československého socialistického družstevnictví byla Ústřední rada družstev, zákonem upravená v druhé hlavě. Fungovala též jako socialistická právnická osoba. Zákon deklaroval, že: „Ústřední rada družstev zejména hájí a podporuje zájmy družstevního hnutí a pečuje o jeho všestranný rozvoj, zastupuje československé družstevnictví navenek i ve styku se zahraničím, projednává společné záležitosti, týkající se družstevnictví, a předkládá o nich návrhy vládě, vyjadřuje se o návrzích právních předpisů a opatření, týkajících se družstevního hnutí jako celku.“⁹⁹

Ústřední rada družstev zároveň sdružovala nejvyšší družstevní svazy jednotlivých družstevních odvětví, přičemž členství v Ústřední radě družstev bylo opět formálně dobrovolné, avšak družstva byla začleněna buď do svazu a Ústřední rady družstev nebo nebyla začleněna do Ústřední rady družstev, ale byla začleněna do některého svazu, který byl podřízen a ovládán Ústřední radou družstev. Proto lze konstatovat, že družstevní hnutí bylo navzdory formální dobrovolnosti členství silně centralizováno pod Ústřední radou družstev.

Zákon též způsobil rozštěpení družstevního práva vedví na lidová družstva upravovaná výše rozebraným zákonem č. 53/1953 Sb., o lidových družstvech a o družstevních organizacích a na zvlášť upravená jednotná zemědělská družstva, která byla upravena výše zmíněným zákonem č. 69/1949 Sb., o jednotných zemědělských družstvech.

6.3 Období právního dualismu let 1954 až 1964

Právní dualismus, nastolený výše zmíněným právním rozdělením úpravy družstev na družstva zemědělská a ostatní, trval v podstatě až do sjednocení právní úpravy začleněním družstev do obchodního zákoníku v roce 1991. Přesto však lze odlišit období do roku 1964, kdy byla nezemědělská družstva začleněna do socialistického hospodářského zákoníku.

Roku 1959 byl schválen zákon č. 27/1959 Sb., o družstevní bytové výstavbě, který přinesl obnovení družstevní bytové výstavby. Zákon stanovil vytvoření nového typu družstva tzv. SBD: stavebního bytového družstva. Cílem mělo být větší kolektivní zapojení občanů na řešení bytové otázky, a proto zákon říkal, že stavební bytová družstva jsou

⁹⁹ § 54 odst. 2 zákona č. 53/1953 Sb., o lidových družstvech a o družstevních organizacích.

zřizována buď zaměstnanci podniku (případně jiných socialistických organizací) nebo občany určitých obcí nebo míst. Družstva byla definována jako lidová družstva vznikající „přijetím stanov ustavující členskou schůzí, zvolením orgánů družstva a udělením souhlasu k jeho vzniku výkonným orgánem okresního národního výboru, v jehož obvodu má být sídlo družstva.“¹⁰⁰

Od roku 1959 lze tak rozlišovat dva typy družstev v oblasti bytového družstevnictví. Za prvé se jedná o nově vzniklá stavební bytová družstva (SBD) dle výše zmíněného zákona o družstevní bytové výstavbě a za druhé se jedná o stará lidová bytová družstva (LBD), vznikající po vydání zákona o Ústřední radě družstev z roku 1948¹⁰¹.

Zákon o družstevní bytové výstavbě přinesl pozitivní změnu v družstevním bytovém právu v tom směru, že se celkově oživila bytová výstavba a navázáním družstevního práva na další podzákoné předpisy (zejména na vyhlášku ministerstva financí č. 94/1959 Sb., o financování, úvěrování a kontrole družstevní a podnikové bytové výstavby) se stala pro jednotlivé občany družstevníky též finančně atraktivní¹⁰². Výhody zákonné úpravy však byly poněkud pošramoceny organizační koncepcí stavebních bytových družstev v rámci socialistického hospodářství.

Organizačně bylo totiž družstvo podřízeno dozoru výkonného orgánu okresního národního výboru nebo z jeho pověření výkonného orgánu místního národního výboru. Formálně zákon stanovil výkonným orgánům dohled nad bytovou výstavbou dle platných územních rozhodnutí a podle schválené projektové dokumentace a dokonce stanovil, že hlavní metodou výkonných orgánů při výkonu své dozorové činnosti má být metoda přesvědčování a nikoliv nahrazování pravomocí a činností orgánů družstev. Právo zastavit výkon usnesení členské schůze nebo opatření představenstva však dozorový orgán samozřejmě měl v případě rozporu s právními předpisy nebo stanovami družstva.

Reálně tak družstva byla podřízena centrálnímu plánování a nevyhnula se nežádoucím zásahům státní administrativy. Tento stav podřízenosti výkonným orgánům trval až do roku 1964, kdy kontrolní pravomoci přešly z výkonných orgánů okresních národních výborů na Ústřední radu družstev.

100 § 3 odst. 1 zákona č. 27/1959 Sb., o družstevní bytové výstavbě.

101 Do roku 1948, resp. do vydání zákona o Ústřední radě družstev, lze rozeznat ještě jednu zkratku: OBD: Okresní bytová družstva, která vznikala v poválečných letech a po přijetí zmíněného zákona o Ústřední radě družstev byla tyto okresní bytová družstva přejmenována na lidová bytová družstva.

102 Například nevratným státním finančním příspěvkem a dlouhodobým státním úvěrem.

Roku 1959 byl též schválen zákon č. 49/1959 Sb., o jednotných zemědělských družstvech, který přinesl některé drobné změny v oblasti zemědělských družstev. Zákon ve svém formálním znění propagoval dobrovolnost družstevního organizování („družstva jsou budována dobrovolným rozhodnutím jejich členů“¹⁰³), ale praxe byla často odlišná¹⁰⁴.

Jedním z proklamovaných cílů zákona byla účelnost: „Společenské vztahy v družstvu se vytvářejí na podkladě účelného spojování zájmů družstevníků, družstva a celé společnosti při podřizování dílčích zájmů zájmům celku.“¹⁰⁵

6.4 Začlenění družstev do hospodářského zákoníku

Hospodářský zákoník z roku 1964 č. 109/1964 Sb. přinesl novou koncepční úpravu družstevního práva tím, že právní úpravu všech nezemědělských¹⁰⁶ družstev zařadil do nově schváleného hospodářského zákoníku upravujícího hospodaření socialistických organizací.

Hospodářský zákoník se členil do dvanácti částí, přičemž třetí část se věnovala hospodářské činnosti družstevních organizací. Hospodářský zákoník rozeznával lidová družstva a jejich vyšší organizace (kterými byly svazy družstev a Ústřední rada družstev) na straně jedné a družstevní podniky (případně společné družstevní podniky) na straně druhé.

Zákon ustanovoval jako vrcholnou organizaci československého družstevnictví Ústřední radu družstev a vazby podřízenosti ve vztahu ke svazům družstev bylo stejné jako v předešlé právní úpravě. Zákon zdůrazňoval součinnost družstev s potřebami národního hospodářství apod.

103 § 2 zákona č. 27/1959 Sb., o družstevní bytové výstavbě.

104 Politickým proklamacím se nevyhnuły ani zákonné pokyny k péči o družstevníky: „Družstvo pečuje všestranně o družstevníky, zejména o jejich politickou a odbornou výchovu...“ Citace z: § 16 odst. 1 zákona č. 49/1959 Sb., o jednotných zemědělských družstvech.

105 § 4 zákona č. 27/1959 Sb., o družstevní bytové výstavbě.

106 A priori není takto řečené úplné vyřazení jednotných zemědělských družstev ze zákona č. 109/1964 Sb., hospodářského zákoníku úplně přesné, neboť určitá ustanovení hospodářského zákoníku platila též pro jednotná zemědělská družstva a meliorační družstva a jiné družstevní zemědělské organizace. Konkrétně šlo o ustanovení § 88, § 94, § 95 a § 96, které se týkaly státní podpory družstev poskytováním hospodářské pomoci a vymezení družstevního socialistického vlastnictví, které bylo samozřejmě pro všechna družstva stejné.

Svazy družstev nebo Ústřední rada družstev byly nadány silnými pravomocemi ve vztahu k jednotlivým družstvům. Vyžadoval-li to důležitý společenský zájem, mohly zastavit výkon usnesení orgánů družstva nebo svazu družstev, odvolat funkcionáře družstva nebo svazu družstev a odvolat orgán družstva nebo svazu družstev a jmenovat náhradní orgán na dobu nezbytně nutnou.

Ke vzniku družstva byl opět zapotřebí kromě obligátního schválení stanov ustavující členskou schůzi a zvolení orgánů družstva, též souhlas vyšší družstevní organizace.

Hospodářský zákoník přinesl kromě nové právní úpravy též určité oživení družstevní myšlenky a družstva začala v uvolňující se atmosféře šedesátých let postupně ekonomicky sílit a alespoň zdánlivě se přibližovat koncepci efektivní výrobní jednotky klasického tržního hospodářství. Svědčí o tom např. větší zisky a následný rozvoj jednotlivých družstev.

V rámci družstevní bytové problematiky přinesl zásadní změny lidovým bytovým družstvům (LBD) zákon č. 41/1964 Sb., o hospodaření s byty. Zákon stanovil podrobný výčet zasahování do činnosti lidových bytových družstev a lidová bytová družstva tím de facto ztratila statut samostatně hospodařící jednotky. Naopak stavební bytová družstva (SBD) na rozdíl od lidových družstev (LBD) nebyly svázány státním dirigismem (navzdory podřízenosti výše zmíněným výkonným orgánům okresních národních výborů) a mohly se úspěšně rozvíjet.

Mezníkem vývoje družstevního práva byl rok 1968 a následná léta normalizace, která zabrzдила přibližování ke koncepci tržněhospodářského družstva a nastolila opětovný socialistický kurs.

Normalisované družstevní právo bylo upraveno roku 1975 zákonem č. 122/1975 Sb., o zemědělském družstevnictví. Zákon v první části definoval jednotné zemědělské družstvo jako „dobrovolné sdružení pracujících rolníků i ostatních pracujících ke společné socialistické zemědělské velkovýrobě.“¹⁰⁷

Zajímavé je, že zákon řešil ve své páté části i pracovní vztahy v družstvu a došlo v něm k protnutí družstevního a pracovního práva¹⁰⁸.

¹⁰⁷ § 6 odst. 1 zákona č. 122/1975 Sb., o zemědělském družstevnictví.

¹⁰⁸ Zákon tak upravoval dohodu o pracovních podmínkách, dovolenou na zotavenou, náhradu odměny za práci za dovolenou a odměňování za práci. Stejně tak upravoval odpovědnost za škodu a předcházení hrožícím škodám a odpovědnost družstva za škodu vzniklou členovi družstva při plnění členských po-

Částí devátou, nazvanou spolupráce v zemědělství, zákon stanovoval zákonné formy družstevní spolupráce. Jednalo se o dvě základní formy: kooperační sdružení a společný zemědělský podnik. Kooperační sdružení bylo postaveno na smlouvě o spolupráci mezi družstvy, resp. mezi družstvy a jinými socialistickými organizacemi, o společném plánování a zajišťování předmětné činnosti zejména spojováním výrobních prostředků, poskytováním si výrobků a vzájemným zapůjčováním pracovních sil.

Kooperační sdružení bylo právně postaveno na smlouvě o spolupráci, a proto nevznikala žádná nová socialistická organizace.

Druhá zákonná forma družstevní spolupráce byla nazvána společný zemědělský podnik. Právním základem byla smlouva o zřízení společného zemědělského podniku, uzavřená mezi družstvy, resp. mezi družstvy a ostatními socialistickými organizacemi. Na základě této smlouvy vznikala nová právnická osoba socialistického práva, která se zapisovala do podnikového rejstříku.

K provedení zákona č. 122/1975 Sb., o zemědělském družstevnictví byla vydána dvě prováděcí nařízení. První bylo prováděcí nařízení vlády č. 137/1975 Sb., kterým se vydávají Vzorové stanovy jednotných zemědělských družstev a upravuje postup při vypracování a schvalování stanov družstva, jejich změn a doplňků. Druhým nařízením bylo nařízení vlády č. 138/1975 Sb., kterým se provádějí některá ustanovení zákona č. 122/1975 Sb., o zemědělském družstevnictví.

6.5 Pozdní úpravy družstevního práva socialistické koncepce

K dalším změnám socialistické družstevní koncepce došlo až v samém závěru socialistické družstevní éry. Roku 1988 byly přijaty zákon č. 90/1988 Sb., o zemědělském družstevnictví a zákon č. 94/1988 Sb., o bytovém, spotřebním a výrobním družstevnictví.

Zákon č. 90/1988 Sb., o zemědělském družstevnictví přinesl novou právní úpravu zemědělských družstev. Oproti předešlé právní úpravě příliš mnoho změn neznamenal, neboť opět zahrnoval část pracovního práva, týkajícího se družstev a samotný družstevní

vinností nebo v přímé souvislosti s ním.

právní dualismus nebyl překonán. Zemědělská družstva nadále představovala odštěpenou část družstevního práva.

Zákon č. 94/1988 Sb., o bytovém, spotřebním a výrobním družstevnictví upravoval právní poměry nezemědělských družstev, tj. družstev bytových, spotřebních a výrobních¹⁰⁹ a družstevních organizací, tj. Ústřední rady družstev a družstevních podniků, která tím po dvaceti čtyřech letech vyčlenil z hospodářského zákoníku a samostatně je upravil.

Cílem zákona měla být zákonná úprava sledující rozvíjející se reformní snahu v oblasti družstevního práva. Zákonný vztah ke státní správě, resp. národním výborům, byl vybudován na základě spolupráce při dodržování výborům zákonem svěřených pravomocí. Národní výbory se pak k družstevnímu rozvoji a k předmětu družstevní činnosti jen vyjadřovaly.

Určitou jemnou změnu bylo možno zaznamenat též ve vymezení vztahu družstva a státu. Socialistický stát měl, především prostřednictvím svých zákonných předpisů, vytvářet příznivé podmínky pro efektivní rozvoj družstva a podporovat družstevní podnikavost a iniciativu. To byl již celkově příznivý posun od počátků socialistické koncepce padesátých let.

Zákon proklamoval, že družstvo je základním článkem družstevnictví a je zároveň socialistickou organizací. Zároveň zaváděl nový zákonný termín: „chozrasčot“, což byla zkratka ruského chozjajstvennyj rasčot, způsobu plánovitého řízení hospodářské činnosti podniků, při němž se využívalo zbožně peněžních vztahů. Zdaněný zisk též smělo družstvo samostatně využívat ke svému dalšímu rozvoji.

V oblasti družstevního bytového práva zákon příliš mnoho změn nepřinesl. Definoval pouze, že bytová družstva zabezpečují výstavbu bytů v družstevních domech, rodinných domků a garáží, údržbu a opravy bytového majetku, základnu pro údržbu

109 Zákon přitom v preambuli stanovil, že „bytové, spotřební a výrobní družstevnictví (dále jen „družstevnictví“) tvoří nedílnou a rovnoprávnou součást hospodářského a společenského systému Československé socialistické republiky a významně se podílí na jejím hospodářském a sociálním rozvoji... Bytová, spotřební a výrobní družstva jsou spolu s družstevními podniky jedním ze základních článků národního hospodářství.... Družstevníci plní své hospodářské, sociální a společenské úkoly v souladu s politikou Komunistické strany Československa, vedoucí a usměrňující síly socialistické společnosti a státu.“

Citováno z: preambule k zákonu č. 94/1988 Sb., o bytovém, spotřebním a výrobním družstevnictví.

a opravy bytového fondu, poskytují služby spojené s bydlením členů družstva a také poskytují služby bydlení za úplaty nečlenům družstva.

V oblasti družstevní organizovanosti pak byl systém obdobný předěšlým modelům, tj. základem byla jednotlivá družstva, nad nimi byly svazy družstev a vše bylo zastřešeno Ústřední radou družstev.

7 Transformace družstev po roce 1989

Společenskoekonomické změny po roce 1989 si vynutily též celkovou přestavbu družstevního práva. Právní změny nebyly (ani nemohly být) provedeny najednou, ale v určitých etapách. Družstevní právo vstoupilo do fáze celkové transformace na přijatou koncepci tržního hospodářství. Transformace se týkala celé ekonomiky a družstva tvořila nezanedbatelnou součást socialistického hospodářství. Družstevní majetek byl rozsáhlý a družstva musela teprve nalézt svoje postavení v rámci nově budovaného tržního hospodářství. Bohužel je nutno podotknout, že „část vedoucích činitelů naší politické scény odsuzovala družstva jako komunistický institut. Zaměnila tedy deformace družstevnictví za jeho samou podstatu.“¹¹⁰

Je třeba ještě uvést několik vět k termínu transformace. Např. Helešic rozeznává obecně dvě základní pojetí české družstevní transformace, pojetí širší a pojetí užší. „Transformací družstev v širším slova smyslu rozumíme nejen přeměny družstev samých, ale i podmínek či předpokladů jejich existence¹¹¹. V užším slova smyslu pak za ni považujeme přeměny uvnitř družstev, tj. typicky družstevních vztahů.“¹¹²

V následujících subkapitolách bude stručně shrnut proces české družstevní transformace z pohledu jak širšího, tak i užšího.

Názorů na řešení problematiky transformace československého družstevnictví bylo mnoho, ale na jedné věci se shodovaly téměř všechny. Tou věcí bylo „majetkové narovnání“ družstevního majetku, resp. srovnání právních poměrů. Týkalo se to zejména družstev zemědělských, která vznikala v procesu kolektivizací. Tato problematika souvisela s celkovým vyrovnáváním se s minulostí v rámci restitučních zákonů.

Otázkou bylo též do jaké míry oblast družstevnictví regulovat. „V žádném organizovaném lidském společenství se nelze obejít bez určitých donucovacích, jednoznačně příkazujících či zakazujících pravidel. Čím více totiž roste možnost ne-

110 Helešic, F.: „Příručka pro družstevníky.“ Praha, Družstevní asociace České republiky, 2003, s. 11.

111 Širší pojetí tak zahrnuje zrušení vedoucí úlohy komunistické strany ve společnosti a státě, odstranění různých forem socialistického vlastnictví a sjednocení a zrovnoprávnění všech bývalých forem vlastnictví, majetkové restituce spojené s privatizací státního majetku apod.

112 Helešic, F.: „Právní úprava družstev ve vyspělé Evropě a u nás“, PF UK v Praze, 1997, s. 67.

regulovaného rozhodování jedněch subjektů, tím spíše může dojít k dotčení zájmů druhých či společnosti jako celku.¹¹³

7.1 Období do přijetí obchodního zákoníku

V prvních dvou letech byly přijaty dva zákony, upravující socialistickou koncepci družstva. Prvním byl zákon č. 162/1990 Sb., o zemědělském družstevnictví a druhým byl zákon č. 176/1990 Sb., o bytovém, spotřebním, výrobním a jiném družstevnictví. Již samotné druhové rozdělení zákonů naznačuje, že v základě sledovaly výše zmíněné rozdělení družstevního práva na právo zemědělských družstev a na ostatní družstva výrobní, spotřební a bytová.

Účelem zákona č. 162/1990 Sb., o zemědělském družstevnictví, byla úprava právního postavení a poměrů zemědělských družstev a jiných zemědělských organizací. Zákon vymezoval nově některé instituty a rušil striktní družstevní organizovanost v rámci národního hospodářství.

Zákon č. 176/1990 Sb., o bytovém, spotřebním, výrobním a jiném družstevnictví definoval družstvo jako právnickou osobu, která vystupuje v právních vztazích svým jménem a nese vlastní právní odpovědnost. Výslovně stanovil, že družstvo není odpovědné za závazky jiných právních subjektů.

Mezi hlavní změny lze zařadit změny při vzniku družstva (družstva nemusela svůj vznik projednat s orgány státu a družstevními svazy) a posílení role stanov, které mohly volněji upravovat členské a družstevní otázky. Stejně tak byla posílena členská práva jednotlivých členů družstva a zrušena vedoucí úloha komunistické strany v družstvech.

Specifickým právním institutem byl vznik družstva vyčleněním, upravený § 49 zákona č. 176/1990 Sb. Tento paragraf umožňoval členům organizační jednotky družstva, kteří se stali členy družstva na základě sloučení družstva, požádat do 30. června 1991 členskou schůzi družstva o souhlas členské schůze s vyčleněním členů, majetku a činnosti. Účinkem tohoto úkonu byl vznik nového družstva.

Noví členové navíc byli oprávněni přehlasovat záporné usnesení členské schůze družstva svojí nadpoloviční většinou a de facto vytrhnout „svoji“ část družstva

¹¹³ Hajn, P.: „Riziko a odpovědnost v hospodářské praxi“, Praha, Svoboda, 1984, s. 56.

ze společného družstva. Takto založené nové družstvo právně vznikalo dnem zápisu do obchodního rejstříku.

Cílem právního institutu vyčlenění družstva bylo navrátit do původního stavu menší družstva, která byla v období socialistického družstevnictví slučována ve velké družstevní celky. Problémy, které tento institut založil, však dlouhodobě převážily nad jeho přínosy.

Na určité formulační problémy zákonné terminologie upozorňoval Suchánek: „Dvojitá zákonná úprava zbytečně vytvořila prostor i pro vznik některých rozdílů v úpravě – viz výše - které nejsou zdůvodnitelné; viz např. rozdíl v ustanovení obou zákonů týkajících se obsahu stanov družstva o určení výše „a“ nebo „čí“ způsobu jejího určení.“¹¹⁴

Celkově však lze shrnout krátkou polistopadovou právní úpravu slovy Helešice: „zákonná úprava družstevnictví z roku 1990 formálně právně vykazuje správný znak: jde o úpravu v samostatných zákonech. To umožňuje plné vyjádření objektivně existujících specifik družstevních vztahů – na rozdíl od ostatních sdružení občanské nebo ekonomické aktivity obyvatel.“¹¹⁵

„Obsahově ovšem jsou oba polistopadové zákony o družstevnictví projevem snahy pomoci překonat deformace družstevnictví z minulých desetiletí, ale nikoli důsledné.“¹¹⁶

7.2 Začlenění družstva do obchodního zákoníku

Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, nabyt účinnosti 1. ledna 1992 a obsahoval sjednocující zákonnou úpravu družstev, která se zachovala v podstatě až do dneška¹¹⁷. Právní forma družstva je v obchodním zákoníku upravena jednotně pro všechny druhy družstev, ať jsou již zemědělská či nezemědělská (výrobní, spotřební či bytová). Zařazením družstev do obchodního zákoníku se na jedné straně odstranil právní dualismus založený výše zmíněnou socialistickou koncepcí družstva, ale na druhé straně se družstvo zařadilo vedle klasických obchodních společných vytvářených za účelem zisku a podnikání.

¹¹⁴ Suchánek, J.: „K právní úpravě členských podílů družstevníků.“ Právník, 1991, č. 11, s. 1017.

¹¹⁵ Helešic, F.: „K právní úpravě družstevnictví – úvahy de lege ferenda.“ Právník, 1999, č. 5, s. 422.

¹¹⁶ Suchánek, J.: „Zákonná úprava družstevnictví po rozpadu federace.“ Právník, 1994, č. 3, s. 238.

¹¹⁷ Za povšimnutí stojí též logické zrušení ustanovení o pracovních vztazích členů družstev a plné podřízení těchto vztahů v rámci soukromého práva zákoníku práce.

Družstvo bylo obchodním zákoníkem nahlíženo jako soukromoprávní subjekt, který se odlišuje od obchodních společností (společně s nimiž byl v části druhé obchodního zákoníku upraven) jenom tím, že počet členů družstva je neomezený a určitou specifickou úpravou vztahů členů družstev k samotnému družstvu. Společná ustanovení tvořily § 56 až § 75¹¹⁸ Obchodního zákoníku a družstvo bylo, resp. do dneška je, následně upraveno v hlavě druhé, paragrafech 221 až 260.

Družstvo však nikdy nebylo čistě komerčním subjektem, a proto se jeho vřazení do obchodního zákoníku z dnešního pohledu jeví jako ne zcela bezproblémové. Následující vývoj, obzvláště v oblasti bytového družstevnictví, dal tomuto názoru za pravdu.

V Komentáři Obchodního zákoníku se k družstvu uvádí: „Zákon družstvo charakterizuje jako společenství. Tím dává najevo, že nejen motivace jeho zakladatelů, ale i funkce samotného družstva nejsou vymezeny pouze ziskovým kritériem. Neméně významným posláním a funkcí družstva (a to platilo po celou dobu existence družstev, ve všech společenských systémech, v nichž až dosud družstva působila) jsou jeho poslání a funkce sociální.“¹¹⁹

Navíc již tehdy byla úprava společným obchodním zákoníkem pro družstevní právo neobvyklá. Jak uvádí Suchánek: „Systémové zařazení zákonné úpravy družstevních vztahů do obchodního zákoníku je ve světě prakticky ojedinělé; precedens má v zákonném článku XXXVII uherského obchodního zákoníku z roku 1875, který ve svém jedenáctém oddílu upravoval družstevní vztahy; tato zákonná úprava platila na Slovensku až do padesátých let. Jinde v Evropě zásadně platí, že bez ohledu na to, zda existuje nebo neexistuje v právním řádu obchodní zákoník – či jiný obdobně koncipovaný právní předpis – jsou družstevní vztahy upravovány samostatnými družstevními zákony. Platí to jak pro úpravu přijatou v minulém století a dodnes platnou, tak pro úpravu přijímanou v posledních desetiletích; v prvním případě jde např. o SRN, v druhém o Francii. V zemích s obdobnými problémy jako je naše to platí např. o Polsku.

S úpravou družstevních vztahů v samostatném právním předpise se v Evropském společenství uvažuje i do budoucna; svědčí o tom výše zmíněné eurostanovy, které mají nabýt povahu právního předpisu přijatého příslušnými orgány Evropského společenství.

118 Resp. § 75b dle současného znění zákona č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku.

119 Štenglová, I., Plíva, S., Tomsa, M. a kol.: „Obchodní zákoník. Komentář. 11. vydání.“ Praha, C. H. Beck, 2006. s. 907.

Náš zákonodárce tedy volil citelně odlišné systémové zařazení zákonné úpravy družstevních vztahů než ostatní evropské země v minulosti a než se v Evropském společenství počítá i do budoucna.¹²⁰

Obdobně konstatuje Helešic, že „systémové zařazení zákonné úpravy družstev do obchodního zákoníku nebylo šťastným řešením. Spolu s (ne právě správným) pochopením eurostanov došlo při koncipování jeho ustanovení k pochybením, která mají nepříjemné důsledky pro jejich aplikaci. Lze vyslovit přesvědčení, že při revizi naší hospodářské a obchodní legislativy by mohla být tato pochopení napravena. Proto by bylo jen rozumné vytvořit podmínky, aby družstevní vztahy byly i u nás upraveny samostatným zákonem o družstvech tak, jak je to obvyklé ve vyspělé Evropě a též ve výše zmíněných postkomunistických zemích. Nešlo by o nic jiného než se systémově a formálně právně vrátit k právnímu stavu, který u nás existoval od vzniku zákonné úpravy družstev až do padesátých let tohoto století.“¹²¹

7.3 Přeměna družstev transformačním zákonem

Spolu s touto systémovou změnou zařazení družstva do obchodního zákoníku bylo uzákoněno v přechodných ustanoveních obchodního zákoníku, že družstva vzniklé před účinností obchodního zákoníku (tj. před 1. lednem 1992) se přeměňují na společnosti či družstva způsobem, který stanoví zvláštní zákon¹²². Takto přeměněná družstva pak ~~byly~~ / ~~p~~ povinný přizpůsobit své stanovy tomuto zákonu ve lhůtě stanovené tímto zvláštním zákonem.

Do doby než však družstva mohla postupovat dle zákona, který ještě nebyl schválen, předkládala své upravené stanovy dle požadavků obchodního zákoníku rejstříkovému soudu spolu se žádostí o provedení případných příslušných změn v obchodním rejstříku. Zároveň spolu se stanovami předkládaly / družstva zápis o členské schůzi, na které byla změna stanov schválena a schválenou výši zapisovaného základního jmění a podíly členů na něm.

120 Suchánek, J.: „Družstva a obchodní zákoník.“ Právník, 1992, č. 8, s. 712.

121 Helešic, F.: „K systemizaci právní úpravy družstev.“ Právní rozhledy, 1997, č. 1, s. 3.

122 Podrobnou úpravu lze nalézt v části čtvrté zákona č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku, v ustanoveních společných, přechodných a závěrečných, v § 765.

Sankce za nesplnění povinnosti vyplývající z obchodního zákoníku ve stanovené lhůtě pro družstvo představovalo hrozbu soudní likvidace družstva (po výzvě soudu).

Konstrukce přechodných ustanovení obchodního zákoníku předpokládala v blízké budoucnosti vznik zvláštního zákona, upravujícího podrobněji otázku družstevní transformace. Obchodní zákoník na tento zákon již poukazoval.

Tímto zvláštním transformačním zákonem byl zákon č. 42/1992 Sb., o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech. Zákon byl schválen na konci prosince roku 1991 a účinným se stal 28. ledna 1992. V účinnosti je dosud.

Účinností zvláštního transformačního zákona se transformační právní úprava stala kompletní. Obchodní zákoník vytvořil zákonný základ a speciální právní normou (*lex specialis derogat legi generali*) se stal právě zmíněný transformační zákon.

Čáp s Konířem k tomu uvádějí, že „obchodní zákoník pouze stanoví povinnost při přeměně družstva na družstvo podle obchodního zákoníku určit ve stanovách výši zapsovaného základního jmění a podíly členů na něm. Transformační zákon však upravuje celkové pojetí majetkové transformace všech dosavadních družstev, spolu s úpravou způsobu a postupu při transformaci družstev a s úpravou vypořádání se státem.“¹²³

Obecná část důvodové zprávy k transformačnímu zákonu uváděla družstevní transformaci jako nezbytný proces. „Transformace družstev je nezbytným procesem, který vytvoří předpoklady pro obnovu mezinárodně uznávaných družstevních principů, jimiž jsou zejména dobrovolnost, majetková účast, nezávislost družstva na státu, rovnost členů při rozhodování apod. Transformační zákon je v souladu s obchodním zákoníkem, pokud jde o možnost volby jakékoli podnikatelské formy, ve které bude dosavadní družstvo dále podnikat...

Účelem zákona je diferencovaně v závislosti na jednotlivých typech družstev upravit způsob vypořádání jejich majetkových vztahů, přizpůsobení jejich vnitřních právních poměrů v obchodním zákoníku, upravit podmínky přeměny družstva na jinou podnikatelskou formu aprobovanou obchodním zákoníkem a upravit konečně i vydání majetku Komunistické strany Československa a Socialistického svazu mládeže, který byl družstvům převeden po 1. lednu 1990 bez souhlasu federálního ministerstva financí...

123 Čáp, J., Koníř, V.: „Družstva a jejich transformace: (Komentář zákonné úpravy).“ Praha, SEVT: Frances, 1992, s. 142.

Transformace bude provedena ve všech družstvech, která ke dni účinnosti existují, podle transformačního projektu projednaného a schváleného valnou hromadou s výjimkou bytových družstev, která provedou transformaci podle obchodního zákoníku, tj. bez transformačního projektu. Není vyloučeno, aby dosavadní družstvo zůstalo i po transformaci družstvem¹²⁴, musí se však řídit již principy odpovídajícími obchodnímu zákoníku.¹²⁵

Transformační zákon se člení na sedm částí. V první části jsou uvedena úvodní ustanovení, která vymezují předmět úpravy zákona a rozsah povinných družstevních subjektů (všechna družstva vzniklá před účinností transformačního zákona podle transformačního projektu vypracovaného a schváleného podle transformačního zákona). Druhá část upravuje postup transformace družstva. Zahrnuje vypořádání se státem, definici oprávněných osob a celkový transformační postup. Část třetí je věnována transformaci zemědělských družstev, část čtvrtá pak transformaci výrobních a spotřebních družstev. Transformaci bytových družstev řeší pátá část zákona. Šestá část obsahuje úpravu transformace jiných družstev a poslední, sedmá část, vymezuje závěrečná ustanovení.

Hlavní směry právní úpravy družstevní transformace stanovil transformační zákon ve svém prvním paragrafu následovně:

1. způsob úpravy majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech,
2. způsob přizpůsobení vnitřních právních poměrů družstva obchodnímu zákoníku,
3. způsob přeměny družstev na jiné podnikatelské formy podle obchodního zákoníku,
4. vydání majetku Komunistické strany Československa a Socialistického svazu mládeže, získaného družstvy od 1. ledna 1990 na základě ústavního zákona č. 496/1990 Sb., o navrácení majetku Komunistické strany Československa lidu České a Slovenské Federativní Republiky a ústavního zákona

¹²⁴ Z formulace „není vyloučeno, aby dosavadní družstvo zůstalo i po transformaci družstvem“ lze nabýt dojmu, že zachování družstva po transformaci mělo být spíše výjimkou než pravidlem. Nejlépe to vystihuje celkově spíše negativní postoj k družstevnictví jako celku v zákonodárném sboru první poloviny 90. let.

¹²⁵ Obecná část důvodové zprávy k vládnímu návrhu zákona o úpravě a vypořádání majetkových vztahů v družstvech. Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t1047_01.htm

č. 497/1990 Sb., o navrácení majetku Socialistického svazu mládeže lidu České a Slovenské Federativní Republiky.

Družstevní transformace zahrnovala vypořádání majetkových účastí členů a jiných oprávněných osob na družstevním majetku. Zákon rozděloval část čistého jmění družstva (stanoveného ustanoveními transformačního zákona) oprávněným osobám. Tyto oprávněné osoby byly definovány transformačním zákonem typově.

Základní principy transformačního zákona uvádí Čáp a Koníř takto:

1. „Transformační zákon stanoví v návaznosti na § 765 odst. 1 obch. zákoníku povinnost všech družstev, vzniklých před 1. lednem 1992, provést svou transformaci.
2. Obsah transformace je v základním pojetí členěn na majetkovou a právní transformaci. Přitom v majetkové transformaci „vnitřní“, tj. v úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech je obsažen stěžejní záměr – upravit majetkové vztahy a provést vypořádání ve vztahu k členům a dalším oprávněným osobám rozdělením části majetku družstva (čistého jmění) na majetkové podíly těchto osob.
3. Ve „vnitřní“ majetkové transformaci jsou oprávněnými osobami pouze fyzické osoby. Okruh oprávněných osob je diferencován podle jednotlivých okruhů či skupin družstev¹²⁶.
4. Obsah majetkové transformace je rovněž značně diferencován podle skupin družstev.
5. Obsah právní transformace je rovněž diferencovaný podle skupin družstev.
6. Družstva jsou povinna provést transformaci podle schváleného transformačního projektu, jehož obligatorní náležitosti stanoví zákon, s výjimkou bytových družstev, kde se transformační projekt nezpracovává, neurčuje se čisté jmění, ani zde nepůsobí speciální transformační orgány.

¹²⁶ Základní rozdělení je na družstva zemědělská, výrobní, spotřební a jiná a bytová. U zemědělských družstev tvoří oprávněné osoby členové zemědělského družstva, vlastníci půdy a vlastníci ostatního majetku, který družstvo využívá a občané, jimž byl podíl na majetku družstva určen na základě zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku. U výrobních, spotřebních a jiných družstev jsou oprávněnými osobami členové družstva a bývalí členové družstva, kteří ještě žijí. U bytových družstev byla situace nejjednodušší, neboť zde byly oprávněné osoby jen členové družstva.

7. Základem transformačního projektu je vymezení čistého jmění způsobem, jak to pro účely transformace stanoví transformační zákon.
8. Rozhodující působnost při uskutečňování postupu transformace (s výjimkou bytových družstev) a při schvalování transformačního projektu nemají orgány družstva, ale speciální orgány konstituované na základě transformačního zákona, jmenovitě transformační rada a valná hromada. Zde se předpokládá účast nikoliv jen členů družstva, ale i ostatních oprávněných osob.

Při rozhodování o další existenci družstva (o jeho právní přeměně) však se připouští účast pouze členů družstva, resp. účastníků nových právnických osob, vznikajících v rámci transformace.
9. Pro výrobní, spotřební a jiná družstva platí, že se od čistého jmění odečítají v rámci majetkových vkladů rovněž vklady, které vznikly uspořádáním majetkových vztahů (tzv. „personifikací“) členů v souladu se zák. č. 176/1990 Sb., zatímco v zemědělských družstvech se i tyto vklady znovu zahrnují do čistého jmění k transformaci.
10. Celý postup transformace je rozdělen na základní fáze¹²⁷.
11. Nakládání s majetkovým podílem oprávněné osoby je rozdílné podle toho, zda bude oprávněná osoba členem družstva či účastníkem společnosti, anebo jím nebude.
12. Až do doby schválení transformačního projektu jsou družstva omezena při nakládání s majetkem družstva mimo rámec běžného hospodaření (blokační ustanovení).¹²⁸

Je přirozené, že proces transformace družstva celkově zasáhl a ne vždy byla transformace družstva provedena dle zákona, ať již úmyslně, či z prosté neznalosti. Brzy se proto začala tvořit transformační družstevní judikatura, která doplňovala zákonné ustanovení transformačního zákona. Jedním z raných rozsudků byl rozsudek Nejvyššího soudu, který stanovil, že „...spory vznikající v souvislosti s transformací družstva jsou spory buď občanskoprávní nebo obchodní a jejich projednání je v pravomoci soudů.

¹²⁷ Mezi tyto základní fáze patří např. pořízení celkového seznamu oprávněných osob, pořízení soupisu a ocenění majetku družstva či svolávání valných hromad (k provedení volby transformační rady, ke schválení transformačního projektu apod.).

¹²⁸ Čáp, J., Koníř, M.: „Družstva a nové zákony.“ Praha, Linde, 1992, s. 30-32.

Soudní přezkum rozhodnutí valné hromady, kterým byl schválen transformační projekt družstva a fyzické osobě byl přiznán nárok za vnesený živý a mrtvý inventář podle ustanovení § 20 zákona č. 229/1991 Sb., je možný.¹²⁹

Tímto rozsudkem byl potvrzen soudní přezkum probíhající družstevní transformace Nejvyšším soudem České republiky a později tak učinil ještě Ústavní soud České republiky.¹³⁰

Zajímavou oblastí transformace bylo též vypořádání se družstev se státem, které upravoval třetí paragraf transformačního zákona. Paragraf stanovil „právo na vzájemné vypořádání finančních náhrad za nemovitosti, popřípadě jejich zhodnocení nebo znehodnocení, za živý a mrtvý inventář v případech, kdy došlo k úplnému převodu ze státu na družstvo nebo opačně a nemovitost nebo živý a mrtvý inventář byly předány oprávněné osobě podle zvláštních předpisů.“¹³¹

Zvláštními předpisy se pak rozuměly tzv. restituční zákony, tj. zákon č. 403/1990 Sb., o zmírnění následků některých majetkových křivd, zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích a zákon č. 229/1991 Sb., o působnosti orgánů České republiky v mimosoudních rehabilitacích.

Základem vypořádání se družstev a státu mělo být oddělení majetku, který družstvu nenáleží a naopak získat pro družstva prostředky ze státního vypořádání. Toto vypořádání mělo proběhnout ještě před samotnou transformací družstev (resp. mělo vejít do čistého jmění družstva, určeného k transformaci).

Zákonný termín „čisté jmění“ bylo chápáno nikoliv čistě v účetním smyslu, ale ve významu poněkud upraveném transformačním zákonem.

„Čistým jměním družstva (§7 odst.1) je míněna výše jmění, které bude při transformaci použito na stanovení majetkových podílů jejich převedením do nedělitelného fondu, případně do zvláštních fondů. Do čistého jmění družstva se nezahrnuje účetní hodnota věcí (nemovitých i movitých), na které byl uplatněn nárok podle zákonů č. 403/1991 Sb., č. 87/1991 Sb. a č. 229/1991 Sb., a souhrn majetkových vkladů (§ 16 a § 20); naopak

129 Rozsudek Nejvyššího soudu II Odon 18/96.

130 Usnesení Ústavního soudu z 28. dubna 1998, č. II. ÚS 250/96, zveřejněné ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu ČR roku 1998.

131 § 3 odst. 1 zákona č. 42/1992 Sb., o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech.

se do čistého jmění počítá podíl družstva na majetku společného podniku; výše podílu se řídí poměrem výše vkladu družstva k výši vkladů ostatních účastníků společného podniku... Z čistého jmění družstva se stanoví rezerva určená k uspokojení případných restitučních nároků, které družstvo bude muset uspokojit.“¹³²

Některé výkladové problémy transformační zákon též v rozsáhlé oblasti transformovaného zemědělského družstevnictví, zvláště v zákonném vymezení právní povahy majetkových podílů. Jak uvádí Hraba, „transformační zákon o právní povaze majetkového podílu prakticky neříká vůbec nic... Judikatura Ústavního soudu převážně vychází z pojetí, že majetkové podíly mají charakter věcného práva, jsou předmětem vlastnictví oprávněných osob, které jsou jen omezeny v dispozicích s tímto majetkem ve prospěch družstva a družstva či jejich právní nástupci tak hospodaří a nakládají s cizím majetkem.“¹³³

V souvislosti s právním určením co to je majetkový podíl dochází nakonec Hraba k závěru, že „majetkový podíl ... vykazuje téměř všechny porovnatelné znaky prakticky shodné s vypořádacím podílem; má tedy rovněž všechny znaky závazkového vztahu, všechny znaky pohledávky, je rovněž dluhem družstva vůči oprávněné osobě, vznikajícím na základě zákona a další právní skutečnosti. Majetkový podíl vzniká ve smyslu ustanovení § 489 občanského zákoníku na základě ustanovení § 7 odst. 4 transformačního zákona a další právní skutečnosti, kterou je účast osoby v transformaci družstva (přihlášením se nebo na základě členství v družstvu).“¹³⁴

Podobně se k právní povaze transformačního majetkového podílu staví Pekárek: „Transformační majetkový podíl je tedy majetkovým, resp. majetkoprávním vztahem oprávněné osoby a družstva. Jeho předmětem je majetková hodnota vypočtená z majetku družstva, tímto majetkem krytá a vyjádřená v penězích. Tato hodnota vyjadřuje podíl oprávněné osoby na majetku družstva jako celku a nikoli k jednotlivým jeho částem a hodnotám jako věcem. Obsahem tohoto vztahu je na jedné straně oprávnění družstva bez omezení s touto majetkovou hodnotou hospodařit a na straně druhé povinnost

132 Pokorný, M., Holub, M.: „Zákon o transformaci družstev. Zákon o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech. Poznámkové vydání se souvisejícími předpisy a judikaturou.“ Praha, Linde, 2000, s. 39.

133 Hraba, Z.: „K právní povaze majetkového podílu z transformace zemědělských družstev – I. část.“ Obchodní právo, 2006, č. 4, s. 3.

134 Hraba, Z.: „K právní povaze majetkového podílu z transformace zemědělských družstev – III. část.“ Obchodní právo, 2006, č. 6, s. 13.

oprávněné osoby to strpět. A to až do okamžiku vydání majetkového podílu. Tento majetkový vztah se stává pohledávkou oprávněné osoby za družstvem až v okamžiku, kdy o vydání svého majetkového podílu požádá. Splatnost této pohledávky, ale jen pro oprávněné osoby, které se nestaly členem transformovaného družstva, stanoví zákon v § 13.¹³⁵

Dlužno podotknout, že členové družstva v drtivé většině využili možnosti využít vypočtený transformační majetkový podíl ke splnění povinnosti složení členského vkladu do družstva, případně s doplatkem (byl-li vypočtený transformační majetkový podíl nižší než stanovami určený základní členský vklad).

Pekárek však zásadně odmítá rovnost transformačního majetkového podílu člena zemědělského družstva a členského vkladu přímo ze zákona. Vždy je zde třeba projevu vůle člena vložit svůj transformační majetkový podíl do družstva jako členský vklad.

„Zcela běžné se totiž lze setkat s tím, že zemědělská družstva ve svých stanovách přijímaných v závěru své transformace, nebo i později měněných, upravovala právní režim vypočtených transformačních majetkových podílů tak, že jen jejich část prohlásila za jejich členský vklad (základní, nebo i další) a část ponechala v dosavadním režimu, případně pro ni stanovila zvláštní režim nebo ji dokonce odkázala do režimu zvlášť uzavíraných smluv mezi družstvem a jednotlivými členy. Tento postup by nebyl možný, kdyby se vypočtený transformační majetkový podíl stal členským vkladem již ze zákona.“¹³⁶

Jak připomíná Korecká, „splacení základního vkladu je podmínkou vzniku členství, vznik členství je potom podmínkou pro majetkovou účast na podnikání družstva v podobě dalšího členského vkladu a další majetkové účasti.“¹³⁷

Důležitost určení charakteru majetkového podílu družstva lze spatřovat zejména pro všeobecnou aplikaci transformačního zákona při institutech postoupení pohledávky, promlčení pohledávky, zániku pohledávky apod.

135 Pekárek, M.: „Majetková účast občanů v družstvech a její právní aspekty.“ Brno, Masarykova univerzita, 1999, s. 189.

136 Pekárek, M.: „K problému přeměny transformačního majetkového podílu člena zemědělského družstva v jeho členský vklad.“ Právní praxe, 1996, č. 10, s. 638.

137 Korecká, V., Průchová, I., Pokorná, J.: „K některým otázkám majetkové účasti členů družstva na podnikání družstva.“ Právo a podnikání, 1994, č. 6, s. 8.

Rozsah zákonné povinnosti družstevního vydávání státního majetku pak zpřesnila soudní judikatura: „Povinnost vydat věc podle zákonů č. 403/1990 Sb. a č. 87/1991 Sb. stíhá i družstevní organizaci, která věc, jež přešla na stát, koupila od státu, v rozhodné době (25.2.1948 až 1.1.1990). Právní postavení organizace, která nabyla věc koupí od státu, nemůže být ovšem horší, než postavení fyzické osoby, totiž že tato osoba, jež je povinna věc vydat podle ustanovení uvedených zákonů, má právo na vrácení kupní ceny, kterou zaplatila při koupi věci od státu, s tím, že tento nárok uplatní u příslušného orgánu státní správy.“¹³⁸

Lze shrnout, že transformační zákon položil základy modernímu chápání družstva a jeho postavení v tržním hospodářství.

7.4 Obnova úvěrního družstevnictví

Jak připomíná publikace Družstevní unie ČSFR z počátků obnovy, „peněžní nebo také úvěrní družstevnictví bylo nejstarší družstevní formou na území dnešní ČSFR, a to počínaje Jurkovičovým „Gazdovským spolkem“ v Sobotišti na Slovensku, založeným roku 1845.“¹³⁹

Jak je dále v publikaci připomenuto, úvěrní družstevnictví prožívalo během československé první republiky svoji zlatou éru spolu s ostatními typy družstev. „V roce 1937 existovalo na celém území ČSR 7471 úvěrních družstev všech typů. Tato se sdružovala zejména do 20 družstevních svazů...“¹⁴⁰

Proto v České republice po roce 1989 byly ambice obnovit někdejší slávu československého úvěrního družstevnictví, tzv. kampfesek, resp. raiffeisenek. Základem k tomu měl být samostatný zákon, upravující tuto specifickou oblast družstevního práva, který by zároveň vymezil postavení úvěrních družstev v tržním hospodářství.

Úvěrové družstevnictví bylo v České republice obnoveno zákonem č. 87/1995 Sb., o spořitelních a úvěrních družstvech a některých opatřeních s tím souvisejících a o doplnění zákona České národní rady č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění poz-

¹³⁸ Rozsudek R34/1993.

¹³⁹ Kolektiv autorů: „Vývoj družstevnictví na území ČSFR“, Družstevní unie ČSFR, Svěpomoc 1992, s. 163.

¹⁴⁰ Tamtéž.

dějších předpisů. Ve vztahu k obchodnímu zákoníku byl ve vztahu speciálního právního předpisu k obecnému (obchodnímu zákoníku).

Svoji inspiraci prvorepublikovým družstevnictvím deklarovala vláda ve svém návrhu zákona přímo v důvodové zprávě když konstatovala, že „návrh zákona navazuje na systém předpisů, který precizně upravoval právní poměry spořitelních a úvěrních družstev v ČSR před 2. světovou válkou a výrazně čerpá ze soudobých zkušeností, zejména anglosaské oblasti, kde je tato forma velmi úspěšná a rozvinutá, přičemž je nesporné, že základem pro tento rozvoj byly také zkušenosti z Rakouska-Uherska a z ČSR do roku 1948. Navrhovatel si byl vědom toho, že v České republice v současné době žádný obdobný systém neexistuje a tímto návrhem zákona si klade pouze dva cíle.

Předně má návrh zákona vytvořit vhodný právní rámec, který umožní občanům družstevní záložny zakládat a vlastní aktivitou celý systém vybudovat a rozvinout. Druhým cílem je regulovat budoucí systém v době jeho vzniku a růstu v mezích užších a přísnějších, než je obvyklé v zahraničí a omezit riziko jeho zneužívání a následné nevěrohodnosti.“¹⁴¹

„Zákon sice do značné míry navazuje na předválečnou tradici svépomocných záložen, ale předmět jejich činnosti v poskytování služeb podle současné právní úpravy je užší. Záložny v návaznosti na působení bank by měly poskytovat takové služby, které jsou nezajímavé nebo málo vhodné pro komerční banky vzhledem k jejich ekonomické orientaci. Jde však o služby potřebné, je po nich poptávka a záložny mají pro jejich poskytování předpoklady a podmínky.“¹⁴²

„Zákon č. 87/1995 Sb., o spořitelních a úvěrních družstvech a některých opatřeních s tím souvisejících a o doplnění zákona České národní rady č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o družstevních záložnách“ nebo „zákon“), vytvořil právní platformu pro obnovení jejich činnosti. Ovšem nikoli na podkladě vrácení majetku, který jim byl v roce 1952 bez náhrady zestátněn, ale na „zelené louce“.“¹⁴³

141 Citováno z obecné části vládního návrhu zákona o spořitelních a úvěrních družstvech a některých opatřeních s tím souvisejících a o doplnění zákona České národní rady č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1993ps/tisky/t119700.htm>

142 Smrčka, L.: „Z historie družstevních záložen k současnosti.“ Právo a podnikání, 1998, č. 1, s. 28.

143 Helešic, F.: „K zákonné úpravě družstev.“ Právo a podnikání, 1997, č. 2, s. 6.

Právní forma družstevní záložny existovala na pomezí práva obchodního a finančního. Dle zákona nebyly družstevní záložny ani bankami, ale ani živnostmi dle živnostenského zákona. Podnikat směly na základě registrace v obchodním rejstříku.

Zákon upravoval postavení a činnost tzv. družstevních záložen, tj. spořitelních a úvěrních družstev, pojištění vkladů členů v družstevních záložnách a dohled nad jejich hospodařením. Družstevní záložna je právnickou osobou, jejíž postavení se řídilo ustanoveními obchodního zákoníku, pokud speciální zákon o spořitelních a úvěrních družstvech nestanovil jinak.

Stanovoval družstevní záložnu jako právnickou osobu, kterou na rozdíl od obecné úpravy družstva v obchodním zákoníku může založit minimálně 30 členů (místo 5 členů v obchodním zákoníku) a základní jmění činí minimálně 100 000,- Kč (místo 50 000,- Kč v obchodním zákoníku účinném v roce 1995). Při návrhu na zápis družstevní záložny do obchodního rejstříku pak byla záložna povinna předložit doklad o evidenci záložny Úřadem pro dohled nad družstevními záložnami.

Úřad pro dohled nad družstevními záložnami byl vymezen § 22 odst. 1 zákona č. 87/1995 Sb., o spořitelních a úvěrních družstvech. Sídlem Úřadu byla Praha a jeho úkolem bylo fungovat jako správní úřad pro dohled nad trhem družstevních záložen. „Úřad není ex lege nazván státním orgánem, avšak vzhledem ke zřejmému úmyslu zákonodárce zřídit Úřad jako orgán státního dohledu nad specifickým okruhem subjektů nelze asi pochybovat o tom, že vykazuje základní definiční znaky orgánu státní moci, vykonávající pravomoc státu, byť se tak děje pouze nepřímou. Stát přebírá přímou odpovědnost za výkon činnosti Úřadu a to hrazením majetkové újmy způsobené Úřadem při výkonu jeho dohledové činnosti (§ 23 odst. 2 srov. dále). V souladu s obecným dělením veřejné správy na státní správu a samosprávu a s ohledem na existenci dalšího dělení správy na správu státní a veřejnou lze konstatovat, že Úřad je nutno vnímat především jako orgán veřejné správy, zmocněný k výkonu své pravomoci zákonem č. 87/1995 Sb., který ve vnějších vztazích vystupuje jako orgán veřejné správy sui generis.“¹⁴⁴

Zákon stanovil též povinnost zřizování fondů družstevních záložen, tj. rizikového fondu a rezervního fondu, takže pro fondy družstevních záložen neplatilo ustanovení obchodního zákoníku o nedělitelném fondu.

¹⁴⁴ Lisse, L.: „Právní statut Úřadu pro dohled nad družstevními záložnami.“ *Právní rozhledy*, 2001, č. 5, s. 202.

Jako ochranu družstevních vkladů lze chápat i ustanovení o střetu zájmů, které podmiňovalo poskytování úvěrů členům volených orgánů družstevní záložny a členům záložny v pracovním poměru v družstevní záložně a osobám jim blízkým splněním stejných podmínek jako u ostatních členů družstevní záložny¹⁴⁵.

Základ ochrany družstevních vkladů však tvořilo pojištění vkladů členů. Právní konstrukce pojištění spočívala ve vybudování Fondu pojištění vkladů jako samostatné právnické osoby, zapisované do obchodního rejstříku a sídlící v Praze. Pojištění vkladů fungovalo mimo pojišťovací zákony a mimo zákony o státních fondech na bázi speciální právní úpravy. Všechny družstevní záložny měly povinnost účastnit se systému pojištění vkladů a musely přispívat každým rokem 0,3 % z objemu vkladů uložených do Fondu pojištění vkladů.¹⁴⁶

Výši poskytované náhrady zakotvoval § 18 odst. 2 zákona ve výši 80 % speciálně počítané částky¹⁴⁷, maximální výše však byla 100 000 Kč pro jednoho vkladatele u jedné družstevní záložny.

Přes maximální snahu o celkové zabezpečení rozvíjejícího se sektoru úvěrního družstevnictví vyjádřili určité pochyby k hospodaření a koncepci úvěrové družstevní záložny např. Schulz st. a Schulz ml.: „Nejzávažnější zásah do hospodaření družstevní záložny představuje ustanovení § 9, který stanoví, že docílený zisk po zdanění se nesmí rozdělit mezi členy. Zákon stroze konstatuje: „Ustanovení zvláštního zákona (míněn obchodní zákoník) o rozdělení a užití zisku družstva se nepoužijí.“ Ustanovení následného § 10 bod 3 konstatující, že ustanovení zvláštního zákona o nedělitelném fondu družstva se nepoužijí, dovršuje znetvoření družstevních zásad tak, jak jsou vyjádřeny v dokumentech Mezinárodního družstevního svazu.“¹⁴⁸

145 S předchozím souhlasem představenstva se úvěr poskytoval členům kontrolní komise v pracovním poměru k družstevní záložně a osobám jim blízkým. Členům představenstva, členům úvěrové komise a jim blízkým osobám se pak naopak úvěr směl poskytnout jen s předchozím souhlasem kontrolní komise.

146 Příjmy Fondu však tvořily jen příspěvky, ale též zisk z investování peněžních prostředků, pokuty a penále, které Úřad pro dohled nad družstevními záložnami záložnám uložil, dary apod. Šlo tak o více-zdrojové financování se základem v povinných příspěvcích družstevních záložen.

147 Částka se počítala jako součet všech pojištěných vkladů člena u družstevní záložny včetně jeho podílů na účtech vedených pro dva a více spoluvlastníků. Od výsledné částky se odečítaly vkladatelovy splatné závazky v českých korunách vůči družstevní záložně.

148 Schulz J. st., Schulz, J. ml.: „Družstevní záložna – mrtvě narozené dítě?“ Právní rádce, 1996, č. 6, s. 16.

Přesto se na české úvěrní družstevnictví řítila katastrofa. „V roce 1999 byl počet družstevních záložen neuvěřitelných 139 a lidé v nich měli uloženo téměř 11 miliard korun. Za pomoci masivních reklam se slibovaly nereálně vysoké úroky. Výsledkem byl logický krach mnoha kampeliček. Dále jsme byli svědky velkého množství vytuneľovaných družstevních záložen. Dodnes probíhají soudní spory, často pod drobnohledem sdělovacích prostředků. Mediální obraz družstevních záložen proto není nejlepší a v lidech neustále zanechává pocit nedůvěry.“¹⁴⁹

„Vlna pádů vypukla na podzim 1999, v polovině roku 2001 se pak první klienti zkrachovalých záložen dočkali náhrady části uložených vkladů. Podle odborníků se stabilizace sektoru dařila zejména v posledním roce, což se projevilo i růstem vkladů, a nyní se už velké pády kampeliček neočekávají.“¹⁵⁰

Na družstevní záložny byla v mnoha případech uvalená nucená správa. „Institut nucené správy družstevních záložen se dostal do českého právního řádu zároveň s obnovením družstevních záložen samých. Stalo se tak k 1.1.1996, kdy nabyl účinnosti zákon č. 87/1995 Sb., o spořitelních a úvěrních družstvech a o některých opatřeních s tím souvisejících.“¹⁵¹

Kde však hledat příčiny rozsáhlých krachů družstevních záložen a znevážení celé myšlenky družstevního úvěrování?

Např. Dvořák spatřuje východisko ve špatné koncepci družstevních záložen od samého počátku. „Má-li být družstevní peněžnictví, nacházející se ve stavu krize blízké se celkové agónii, úspěšně resuscitováno, je nutno jít ke kořenům problémů, k jeho základní systémové koncepci. Podle mne je východiskem, aby družstevní záložny byly koncipovány jako banky sui generis.“¹⁵²

Dvořák navrhuje jako řešení zachovat určité základní rysy družstevních záložen, např. družstevní formu, poskytování služeb jenom svým členům a nižší minimální výše základního jmění než u bank, ale ve všem ostatním by měly být družstevní záložny podřízeny právním normám regulujícím bankovní sektor.

149 Nacher, P.: „Družstevní záložny: máme dnes důvod se jich bát?“, článek z internetového serveru, dostupné na: <http://www.penize.cz/zpravy/4791/druzstevni-zalozny-mame-dnes-duvod-se-jich-bat/>

150 Patáková, O.: „České kampeličky vstupují do nové éry“, článek z internetových finančních novin, dostupné na: http://pda.financninoviny.cz/archiv/index_view.php?id=109805

151 Dvořák, T.: „Nucená správa družstevních záložen.“ Obchodní právo, 2002, č. 6, s. 2.

152 Dvořák, T.: „Jít ke kořenům problémů.“ Právní rádce, 2000, č. 5, s. 27.

Pokračuje v dalším článku na téma družstevních záložen když říká, že „...ačkoliv záložna není de lege lata bankou, přesto se svojí činností a pravidly hospodaření bance podobá. Ačkoliv i záložna podniká s cizími prostředky, nejsou na bezpečnost jejího hospodaření a provozu kladeny zdaleka takové nároky, jako je tomu dnes u bank. Družstevní záložna přitom není, a ani nemůže být pouze dobrovolným sdružením lidí sloužícím k podpoře hospodaření svých členů.“¹⁵³

Oproti tomu oponuje Helešic, že „...uvalení nucené správy na ně ještě neznamená jejich neživotoschopnost jako instituce. Kdyby uvalení nucené správy bylo symptomem neživotoschopnosti určité instituce, pak bychom museli prohlásit naše banky za neživotoschopné, protože jich muselo skončit svou činnost procentuelně víc než je záložna v nucené správě.“¹⁵⁴

Hlavní příčiny pádů družstevních záložen spatřuje Helešic v nezkušenosti vedení družstevních záložen a logických omylů v jejich činnosti. Souvisí s další možnou příčinou, s deformací družstevnictví jako celku vinou socialistické koncepce.

Jeden společný jmenovatel však lze celkově nalézt, a tím je selhání kontrolního orgánu úvěrového družstevnictví, Úřadu pro dohled nad družstevními záložnami. Předseda Svazu českých a moravských bytových družstev a dnes bývalý člen exekutivy Mezinárodního družstevního svazu komentoval činnost státního kontrolního orgánu slovy: „Tři roky existence tohoto úřadu ale byly naplněny sladkou nicotou.“¹⁵⁵

Státní orgán dozoru nad družstevními záložnami měl sledovat nezdravý vývoj družstevního peněžnictví a průběžně zasahovat. Pravomoci na to měl, neboť informován byl (družstevní záložny byly povinny zasílat Úřadu svoje schválené stanovy, jejich změny a doplňky dle § 27 odst. 4 zákona č. 87/1995 Sb., o spořitelních a úvěrních družstvech) a sankce ukládat též mohl.

„V této souvislosti se vkrádá pochybnost, zda může Úřad nesplnění povinnosti sankcionovat. Vzhledem k poměrně široké dikci § 28 odst. 2 ZSÚD („družstevní záložna nebo některý její orgán nebo člen porušili ustanovení tohoto zákona“) lze mít za to, že ano.“¹⁵⁶

153 Dvořák, T.: „Družstevní záložny de lege lata.“ Ad Notam, 2003, č. 3, s. 51:

154 Helešic, F.: K nápravě potíží družstevních záložen.“ Právník, 2000, č. 7, s. 694.

155 Přikryl, I.: „Skloní bossově kempeliček vzpurné hlavy?“ Deník Právo, 19.11.1999.

156 Dvořák, T.: „Státní dozor nad záložnami.“ Právní rádce, 2000, č. 1, s. 23.

§ 28 zákona č. 87/1995 Sb. stanovil jasně, že „jestliže Úřad zjistí, že družstevní záložna nebo některý její orgán nebo člen se dopustili jednání, které vede nebo může vést k poškození zájmů členů družstevní záložny, upozorní družstevní záložnu na nedostatek, popřípadě též vydá rozhodnutí o uložení opatření k nápravě nedostatku.“¹⁵⁷

Při porušení zákona, resp. nerespektování rozhodnutí Úřadu mohl Úřad ukládat přímo sankce.

Sankcemi pak mohly být:

1. finanční sankce, tj. pokuty fyzickým osobám do výše 10 000 Kč a pokuta družstevní záložně do výše max. 1 000 000 Kč,
2. personální sankce spočívající v odvolání člena voleného orgánu družstevní záložny z jeho funkce, popř. uložení mu zákazu výkonu funkce v orgánech družstevních záložen až do konce funkčního období. Další možností Úřadu bylo odvolání celého voleného orgánu družstevní záložny.
3. rušící sankce, tj. Úřad mohl zrušit rozhodnutí družstevní záložny nebo jejího orgánu,
4. omezovací sankce, tj. Úřad mohl rozhodnout o omezení nebo zákazu některých činností družstevní záložny až na 60 dnů,
5. sankce nucené správy, tj. Úřad mohl na družstevní záložnu uvalit nucenou správu až na dobu šesti měsíců.

Je pravdou, že finanční sankce nebyly příliš veliké, ale zato měl Úřad značné rozhodovací a rušící sankce, takže mohl účinně ovlivňovat chod celého sektoru úvěrového družstevnictví. Přesto však nebyly využívány a celé úvěrové družstevnictví se dostalo do krize.

Zdá se však, že tato krize byla překonána a úvěrové družstevnictví nastoupí konečně plně svoji úlohu v tržním hospodářství. „Že má peněžní družstevnictví nejen v Evropě, ale i ve světě budoucnost, ukazují zcela zřetelně statistické údaje a zkušenosti s „právem družstevních zálož“ z USA i Evropy. Například v Belgii mají družstevní záložny skoro 400 000 členů, v Dánsku 37 000 členů, ve Finsku přes 650 000 členů,

¹⁵⁷ § 28 odst. 1 zákona č. 87/1995 Sb., o spořitelních a úvěrních družstvech a některých opatřeních s tím souvisejících a o doplnění zákona České národní rady č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů.

ve Francii přes 12 300 000 členů, v Holandsku 690 000 členů, v Itálii 350 000 členů, v Lucembursku 6 000 členů, v Německu 12 140 000 členů, v Portugalsku 250 000 členů, v Rakousku 1 700 000 členů a ve Španělsku přes 930 000 členů. Je tedy zřejmé, že družstevní záložny mají své místo ve všech sledovaných zemích Evropy. Přitom jsou nejvíce rozšířeny u našich dvou nejbližších sousedů – v Rakousku a v Německu a dále ve Francii.¹⁵⁸

Základem ve všech citovaných zemích je však kvalitní družstevní legislativa. V České republice byl zákon č. 87/1995 Sb. od svého schválení mnohokrát novelizován s cílem zajistit kvalitní fungování sektoru družstevního peněžnictví. Příznačné je, že zákon samotný nabyl účinnosti dnem 1. června 1995, ale všechny novely pocházejí až z období po výše popsaném „velkém krachu“ družstevních záložen z podzimu roku 1999.

Z množství novel zákona č. 87/1995 Sb. lze zmínit úplně první novelu¹⁵⁹ č. 100/2000 Sb., která zavedla licenční princip v nově vloženém § 2a, který stanovil, že „ke vzniku a činnosti družstevní záložny je třeba povolení. Povolení uděluje na základě písemné žádosti představenstva Úřad.“¹⁶⁰ Licenční princip pro zápis do obchodního rejstříku souvisel s dalším zpřísněním požadavků na založení družstevní záložny, např. zvýšením základního jmění pro založení družstevní záložny. Zapisované základní jmění bylo zvýšeno na nejméně 500 000 Kč a muselo být splaceno před podáním žádosti o povolení ke vzniku a činnosti družstevní záložny. Novela též zpřísnila požadavky na bezúhonnost a odbornou způsobilost když stanovila, že za bezúhonnou osobu se považuje „osoba, která se prokáže výpisem z trestního rejstříku, který není starší 3 měsíců, a která nebyla pravomocně odsouzena pro majetkoprávní trestný čin nebo trestný čin, jehož skutková podstata souvisí s předmětem činnosti družstevní záložny, nebo jiný úmyslný trestný čin podle zvláštního zákona.“¹⁶¹

158 Lisse, L: „Družstevní záložna de lege lata a de lege ferenda.“ Právo a podnikání, 2002, č. 10, s. 24.

159 Jednalo se o návrh poslanců Michala Doktora, Svatomíra Recmana, Bohuslava Sobotky a Pavla Šafaříka na vydání zákona, kterým se mění a doplňuje zákon č. 87/1995 Sb., o spořitelních a úvěrních družstvech a některých opatřeních s tím souvisejících a o doplnění zákona České národní rady č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

160 Bod 7. zákona č. 100/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 87/1995 Sb., o spořitelních a úvěrních družstvech a některých opatřeních s tím souvisejících a o doplnění zákona České národní rady č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

161 Bod 7. zákona č. 100/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 87/1995 Sb., o spořitelních a úvěrních družstvech a některých opatřeních s tím souvisejících a o doplnění zákona České národní rady č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony.

Za odborně způsobilou se pak považovala „osoba, která má ukončené úplné střední vzdělání a nejméně 2 roky praxe v oblasti související s činnostmi podle § 3 odst. 1 písm. a), b) a c) nebo ukončené vysokoškolské vzdělání a nemá pracovníprávní nebo obdobný poměr k podnikatelskému subjektu, který podniká nebo jinak nakládá s cennými papíry uvedenými v § 3 odst. 2 písm. c).“¹⁶²

Úřad pro dohled nad družstevními záložnami navíc získal oprávnění vyžádat si opis z evidence Rejstříků trestů osob navržených nebo zvolených do funkcí členů orgánů družstevní záložny.

Žádoucí rozšíření požadavků na bezúhonnost v rámci celkové družstevní legislativy shrnuje Helešic: „...je zde myšleno i ustanovení zákona č. 87/1995 Sb., o družstevních záložnách, zejména jeho novely č. 100/2000 Sb. Tento zákon např. stanoví požadavky na bezúhonnost a odbornou způsobilost k zastávání funkce člena voleného orgánu družstevní záložny a povinnost člena takového orgánu oznámit záložně, jestliže požadované vlastnosti pozbude, např. bezúhonnosti. Není důvod pro odlišnou úpravu těchto vztahů u družstevních záložen a u ostatních družstev. To platí i pro úpravu dalších typicky družstevních vztahů družstevních záložen a ostatních družstev. Nikdy není zaručeno, že ostatní družstva jsou imunní vůči podobným negativním jevům, které se projevíly ve vedení některých družstevních záložen v posledních letech¹⁶³. Proto není důvodů, aby přísnější pravidla pro zastávání funkcí v nich neplatila i pro ně.“¹⁶⁴

Připomenout lze ještě novelu č. 280/2004 Sb., která radikálně proměnila uhrazovací povinnost členů družstevních záložen. Nově vložený § 4a stanovil, že „člen je povinen podílet se na krytí ztráty družstevní záložny svou uhrazovací povinností podle tohoto zákona... Tato povinnost vzniká dnem schválení řádné účetní závěrky a rozhodnutím členské schůze podle § 9 odst. 2. Představenstvo družstevní záložny vypočte a do 15 dnů ode dne schválení řádné účetní závěrky sdělí každému členovi částku, kterou je povinen uhradit; úhrada je splatná do 30 dnů ode dne schválení řádné účetní závěrky.“¹⁶⁵

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ Jak prorocká slova! Článek vyšel počátkem roku 2002 a následujícího roku se provalily dlouhodobé problémy družstevníků Pražského stavebního bytového družstva, mediálně známého pod názvem Hutmanka. Bližšímu rozboru zmíněného bytového družstva se však věnuje kapitola devátá.

¹⁶⁴ Helešic, F.: „K zákonné úpravě družstev po velké novele obchodního zákoníku.“ Právník, 2002, č. 1, s. 103.

¹⁶⁵ Bod 23. zákona č. 280/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 87/1995 Sb., o spořitelních a úvěrních družstvech a některých opatřeních s tím souvisejících a o doplnění zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů.

Výše uhrazovací povinnosti člena družstevní záložny pak byla stanovena jako součet dalšího členského vkladu a dvojnásobku základního členského vkladu. Přesáhla-li však výše uhrazovací povinnosti všech členů ztrátu, která byla zjištěna řádnou účetní závěrkou, uhrazovací povinnost se poměrně krátila.

Následovaly další novely zákona č. 87/1995 Sb., které postupně vybudovaly princip ochranných mechanismů a sjednotily dohled v oblasti peněžního družstevnictví pod Českou národní bankou. Stalo se tak nabytím účinnosti zákona č. 57/2006 Sb., o změně zákonů v souvislosti se sjednocením dohledu nad finančním trhem. Dohled nad celým finančním trhem byl od 1. dubna 2006 integrován do České národní banky, která tímto zákonem převzala agendu Úřadu státního dozoru v pojišťovnictví a penzijním připojištění Ministerstva financí, Komise pro cenné papíry a Úřadu pro dohled nad družstevními záložnami¹⁶⁶.

V souvislosti s těmito změnami lze konstatovat, že právní úprava peněžního družstevnictví se přiblížila právní úpravě bank. Ke vzniku a podnikání družstevní záložny je třeba povolení, které nově uděluje Česká národní banka. Přibližování právní úpravě bankovního sektoru lze doložit též na principu jednotné licence a jednotného dohledu, upraveným v nově přidáných ustanoveních § 2c až § 2i zákona č. 87/1995 Sb.

Princip jednotné licence souvisí s možnostmi podnikání v Evropské unii, resp. Evropských společenství, a stanovuje, že družstevní záložny se sídlem v České republice mohou podnikat v rozsahu svého povolení, uděleného Českou národní bankou, na území jiných členských států Evropské unie a zřizovat za účelem podnikání na území Evropské unie pobočky. Pobočky však mohou zřídit opět jen se souhlasem České národní banky a Česká národní banka též vykonává dohled nad zřízenou pobočkou české družstevní záložny.

V této práci bohužel není prostor pro důkladnější současnou analýzu družstevního peněžnictví a její komparaci s právem bankovního sektoru. Záměrem bylo neopomenout sektor družstevního peněžnictví a alespoň krátce nastínit jeho postavení v tržním hospodářství České republiky. Doufejme, že v příštích letech se družstevnímu peněžnictví pod regulací České národní banky povede lépe než v oněch krizových dnech sklonku 90. let.

¹⁶⁶ Úřad pro dohled nad družstevními záložnami ukončil svoji činnost ke dni 31. března 2006.

7.5 Evropské družstvo a český právní řád

Když Česká republika vstoupila do Evropské unie, zároveň s tím převzala závazek přijmout evropské právo, resp. právo Evropského společenství.¹⁶⁷

V právním řádu České republiky proto došlo spolu se vstupem České republiky do Evropské unie k celé řadě změn. Mezi ty zásadnější změny patří nepochybně přímá závaznost nařízení jakožto komunitárního sekundárního právního aktu¹⁶⁸.

Čl. 249 Smlouvy o založení Evropského společenství stanovuje, že nařízení má obecnou působnost a že je závazné v celém rozsahu a přímo použitelné ve všech členských státech Společenství. Jak dodává Svoboda, „žádná recepce, transpozice či implementace nařízení do formy vnitrostátního právního aktu není žádoucí (93/71 Leonisio; 34/73 Variola), ledaže jde o tzv. rámcové nařízení, jež (i) je příliš obecné, než aby se samo o sobě dalo aplikovat (273/83 Komise v. Itálie), (ii) samo předpokládá vydání národního prováděcího předpisu (128/78 Komise v. GB; srv. např. čl. 35 nař. 1/2003, předpokládající existenci či vytvoření národního institucionálního systému);

Nařízení je jediným typem jednostranných sekundárních komunitárních aktů, u něhož SES výslovně stanoví přímý účinek.“¹⁶⁹

Evropské družstvo náleží do oblasti evropského práva, zabývajícího se harmonizací práva společností v rámci Evropských společenství. Základ právní úpravy evropského družstva představuje nařízení Rady Evropské unie č. 1435/2003 o statutu Evropské družstevní společnosti (SCE). Nařízení o Evropské družstevní společnosti pak doplnila ještě směrnice Rady (ES) č. 2003/72/ES, kterou se doplňuje statut evropské družstevní společnosti s ohledem na zapojení zaměstnanců.

Jako významnou skutečnost je nutno uvést, že nařízení o SCE bylo vydáno jako rámcové, tj. předpokládalo vydání národních zákonů tam, kde to nařízení stanoví¹⁷⁰. Čl. 8

167 Princip loajality stojí v zemích Evropského společenství na prvním místě. Jak připomíná Svoboda, „...mají členské státy povinnost vše učinit pro užitečnost (fr. l'effet utile) evropského práva, mj. jsou povinny (i) přijmout všechna opatření k zajištění výkonu svých závazků vyplývajících z SES nebo z práva sekundárního (pozitivní závazek) a (ii) zdržet se jakéhokoliv opatření schopného ohrozit dosažení cílů Smlouvy ES (negativní závazek).“

Svoboda, P.: „Úvod do evropského práva.“ Praha, C. H. Beck, 2004, s. 13.

168 Mezi komunitární sekundární právní akty patří dle čl. 249 Smlouvy o založení Evropského společenství z roku 1957 čtyři základní právní akty: nařízení, směrnice, rozhodnutí, doporučení a stanoviska.

169 Svoboda, P.: „Úvod do evropského práva.“ Praha, C. H. Beck, 2004, s. 62.

170 Jako příklad lze uvést čl. 2 odst. 2 nařízení, který upravuje možné rozšíření právní úpravy založení SCE. Čl. 2 odst. 2 nařízení stanoví, že „členský stát může stanovit, že se na založení SCE může podílet

vymezuje právo, kterým se SCE řídí. Stanovuje, že SCE se řídí nařízením o SCE, stanovami a v oblastech, které nejsou nařízením upraveny nebo jsou upraveny pouze částečně, ve věcech, které upraveny nejsou „právními předpisy přijatými členskými státy k provedení opatření Společenství, která se týkají konkrétně SCE; a právními předpisy členských států, které by se vztahovaly na družstvo založené podle práva členského státu, ve kterém má SCE sídlo;...“¹⁷¹

K názvu evropského družstva uvádí Dědič a Čech, že „evropské družstvo představuje nejmladší nadnárodní formu podnikání, resp. výkonu činnosti napříč Evropským společenstvím. Konstrukce jeho úpravy v řadě ohledů kopíruje evropskou společnost, což pojetí evropského družstva přibližuje klasické obchodní společnosti. Doktríny některých členských států ostatně řadí družstva mezi obchodní společnosti. Tomu odpovídá název evropského družstva, který např. v angličtině zahrnuje pojem „společnost“ (doslova tedy European Cooperative Society, evropská družstevní společnost, jinak ovšem v němčině: Europäische Genossenschaft, evropské družstvo). Povinnou náležitostí firmy evropského družstva je dodatek „SCE“ (čl. 10 odst. 2 nařízení o SCE).“¹⁷²

Nařízení i směrnice Rady (ES) nabyly účinnosti tři roky ode dne jejich publikování. Publikovány byly dne 18. srpna 2003 a účinnosti tak nabyly k 18. srpnu 2006.

Základní účel a smysl právní formy evropského družstva lze shrnout tak, že „evropská družstva nemají nahradit existující druhy družstev v členských státech EU. Mají vznikat a existovat vedle nich. Prostřednictvím tohoto druhu družstev mají být překonány potíže, které vznikají při úmyslu přeshraniční spolupráce občanů nebo právnických osob bydlících nebo sídlících ve dvou nebo více členských státech. Proto za jejich hlavní charakteristický znak lze podle článku 2 stanov považovat, že mají sídlo v jednom členském státě a pobočku či podnik v jiném členském státě.“¹⁷³

i právnická osoba, jež nemá správní ústředí ve Společenství, pokud byla založena podle práva členského státu, má sídlo v tomto členském státě a má skutečnost a trvalou vazbu na hospodářství některého členského státu.

171 Čl. 8 odst. 1 písm. i) a ii) nařízení Rady Evropské unie č. 1435/2003 o statutu Evropské družstevní společnosti (SCE).

172 Dědič, J., Čech, P.: „Obchodní právo po vstupu ČR do EU anebo co všechno se po 1. květnu 2004 v obchodním právu změnilo?“ 2. doplněné a aktualizované vydání, Praha, BOVA POLYGON, 2005, s. 224 -225.

173 Helešic, F.: „Ke stanovám Evropského družstva.“ Obchodní právo, 2004, č. 2, s. 33.

Samotné nařízení Rady (ES) č. 1435/2003 uvádí, že „hlavním účelem evropské družstevní společnosti (dále jen „SCE“) by mělo být uspokojování potřeb jejích členů nebo rozvoj jejích hospodářských nebo sociálních činností v souladu s těmito zásadami:

- svou činnost by měla SCE vykonávat pro vzájemný prospěch jejích členů tak, aby každý člen měl užitek z její činnosti přiměřený k míře své účasti,
- členové SCE by měli být také zákazníci, zaměstnanci nebo dodavatelé, nebo by měli být jinak zapojeni do její činnosti,
- členové by měli vykonávat kontrolu rovným dílem, i když může být povoleno také vážené hlasování, odrážející příspěvi každého člena do SCE,
- měla by být omezena výše úroku z úvěru a členských vkladů SCE,
- zisky by se měly rozdělovat v poměru k obchodům s SCE nebo využít na krytí potřeb jejích členů,
- neměly by existovat žádné umělé překážky členství,
- při zrušení SCE by čistý obchodní majetek a rezervy měly být převedeny v souladu se zásadou neziskového převodu, tj. na jiný družstevní subjekt, který sleduje podobné cíle nebo cíle obecného zájmu.“¹⁷⁴

Jako základní charakteristický znak evropského družstva lze definovat variabilitu základního kapitálu a členů evropského družstva. „Upsaný základní kapitál SCE je rozvržen na vklady. Počet členů a základního kapitál SCE je proměnný.“¹⁷⁵

„Kapitálová struktura evropského družstva se blíží akciové společnosti. Evropské družstvo vytváří základní kapitál, vyjádřený v národní měně (evropská družstva ze států, v nichž dosud neplatí euro, mohou také využít euro), který je rozdělen do obchodních podílů – německá terminologie, resp. akcií – anglická terminologie.“¹⁷⁶

Otázku ručení členů družstva upravuje nařízení tak, že „není-li stanovami SCE při jejím založení určeno jinak, ručí členové jen do výše svého upsaného vkladu. Ručí-li členové SCE omezeně, přidá se ke jménu SCE dodatek „s ručením omezeným“.“¹⁷⁷

174 Bod 10 úvodních ustanovení (preambule) nařízení Rady (ES) č. 1435/2003 o statutu Evropské družstevní společnosti (SCE).

175 Čl. 1. odst. 2. nařízení Rady (ES) č. 1435/2003 o statutu Evropské družstevní společnosti (SCE).

176 Dědič, J., Čech, P.: „Evropské právo společností.“ Praha, BOVA POLYGON, 2004, s. 226.

177 Tamtéž.

Předmět činnosti evropského družstva je stanoven tak, že „základním účelem SCE je uspokojování potřeb jejích členů nebo rozvoj jejich hospodářských a sociálních činností, zejména uzavíráním smluv se členy na dodávky zboží či poskytování služeb nebo na provedení prací takového druhu, který SCE provádí nebo obstarává. Účelem SCE může být rovněž uspokojování potřeb jejích členů výše uvedených způsobem prostřednictvím podpory jejich účasti na hospodářských činnostech v jedné nebo více SCE nebo vnitrostátních družstvech. SCE může svou činnost vykonávat prostřednictvím dceřiné společnosti.“¹⁷⁸

Charakter družstevních zásad vymezuje též zásada, že neurčí-li stanovy jinak, SCE nesmí poskytovat užitek ze své činnosti nečlenům, stejně jako jim nesmí umožnit účast na svých činnostech.

Nařízení o SCE dále upravuje klasické instituty evropského práva společností, jako např. založení, úpravu minimálního základního kapitálu (upsaný základní kapitál musí u SCE činit alespoň 30 000 EUR), úpravu základního kapitálu, stanovy SCE, sídlo a jeho přemístění, vznik a zánik členství v SCE, převody podílů evropského družstva, založení SCE (včetně možnosti založení SCE fúzí sloučením, resp. splynutím), apod.

Za povšimnutí stojí umožnění evropskému družstvu volby mezi dualistickým a monistickým systémem uspořádání svých orgánů, které je upraveno v člancích č. 37 (dualistický systém) a č. 42 (monistický systém). Bude-li evropské družstvo zřízeno jako dualistické, bude mít představenstvo a dozorčí radu. Bude-li evropské družstvo zřízeno jako monistické, bude mít jen správní radu, která slučuje prvky řízení a kontroly. S termínem správní rada jsou však určité problémy¹⁷⁹.

Směrnice Rady (ES) č. 2003/72/ES, kterou se doplňuje statut evropské družstevní společnosti s ohledem na zapojení zaměstnanců upravuje otázky zapojení zaměstnanců do záležitostí evropských družstevních společností. Směrnice rozeznává pravidla pro různé formy vzniku SCE, např. vzniklé fúzí nebo založené výlučně fyzickými osobami nebo

178 Čl. 1 odst. 3. nařízení Rady (ES) č. 1435/2003 o statutu Evropské družstevní společnosti (SCE).

179 Helešic upozorňuje, že „termín „správní rada“ neodpovídá znění nařízení o stanovách. To při úpravě tohoto orgánu používá termín „správní orgán“ (v německém znění „Verwaltungsorgan“ a v anglickém znění „administrative organ“). Použití, resp. faktické převzetí úpravy správní rady evropské společnosti je v přímém rozporu s preambulí nařízení o stanovách. V ní se výslovně uvádí, že toto nařízení bylo přijato jako samostatný právní předpis proto, že unijní úprava evropské společnosti neodpovídá specifickým charakteristickým rysům družstev. Proto není možné u nás zvolit právě opačný přístup.“ Helešic, F.: „K promítnutí nařízení o stanovách evropského družstva do našeho právního řádu (obecná východiska).“ Právník, 2006, č. 7, s. 812.

fyzickými osobami nebo jedinou právnickou osobou a fyzickými osobami. Jako formy zapojení lze uvést vytvoření zvláštního vyjednávacího výboru dle čl. 3 směrnice nebo účast na valné hromadě nebo na schůzi úseku či oddělení dle čl. 9 směrnice.

V souvislosti s nabytím účinnosti výše zmíněného nařízení o SCE a směrnice byla vznesena otázka kde upravit evropské družstvo v rámci práva České republiky jakožto členského státu EU. Jako určitá inspirace právní úpravy mohla sloužit úprava Evropského hospodářského zájmového sdružení, v souvislosti s nímž byl § 56 odst. 1 zákona č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku novelizován a doplněn o výčet obchodních společností o Evropské hospodářské zájmové sdružení. Stejný postup byl u další z forem evropských nadnárodních společností, u Evropské společnosti.

Helešic vznesl v odborném tisku otázku: „Bude vhodné podobně doplnit např. § 221 obch. zák. o evropské družstvo? K řešení je možné přistupovat buď uvedením výčtu druhů družstev, tj. jako je tomu u obchodních společností v § 56 obch. zák. nebo pouze uvedením evropského družstva a jeho hlavního diferenciačního znaku od ostatních druhů družstev.“¹⁸⁰

Následně si odpovídá: „Mám za to, že uvedení evropského družstva jako jednoho z druhů družstev v obchodním zákoníku nebo v jiné zákonné úpravě družstev není třeba. Družstevní záložny vůbec nepoškodilo, že se o nich obchodní zákoník nezmiňuje. Tak tomu bude i v případě evropských družstev.“¹⁸¹

Helešic měl pravdu, neboť ten samý rok (tj. v roce 2006) byl schválen zákon č. 307/2006 Sb., o evropské družstevní společnosti. Úvodní ustanovení obsahuje ustanovení o návaznosti na přímo použitelné nařízení Rady Evropské unie. Zákon se člení na čtyři základní části. První část je věnována ustanovením k nařízení Rady (ES) o statutu evropské družstevní společnosti. Zahrnuje ustanovení o přemístění zapsaného sídla evropské družstevní společnosti, zápisu evropské družstevní společnosti do obchodního rejstříku, založení evropské družstevní společnosti fúzí, ustanovení o změně stanov, vnitřní struktura apod.

Druhá část zákona č. 307/2006 Sb. je nazvána Zapojení zaměstnanců evropské družstevní společnosti do rozhodování o záležitostech evropské družstevní společnosti

180 Helešic, F.: „K promítnutí nařízení o stanovách evropského družstva do našeho právního řádu (obecná východiska).“ Právník, 2006, č. 7, s. 810.

181 Tamtéž, str. 811.

a je věnována implementaci směrnice Rady (ES) č. 2003/72/ES, kterou se doplňuje statut evropské družstevní společnosti s ohledem na zapojení zaměstnanců.

Třetí část zákona je věnována přechodným ustanovením a poslední čtvrtá část stanoví účinnost zákona na 18. srpna 2006, tj. nabytím účinnosti výše zmíněného nařízení a směrnice (ES).

Vzhledem k zaměření práce bohužel není prostor na detailnější rozbor zákona, a proto zde budou uvedeny jen dva zajímavé instituty, které stojí za povšimnutí.

První institut se týká využití zákonné možnosti liberálního rozšíření okruhu subjektů podílejících se na založení SCE, kterou naše česká právní úprava plně využila. § 2 zákona č. 307/2006 Sb. přímo navazuje na čl. 2 odst. 2 nařízení o SCE, když stanovuje, že „na založení evropské družstevní společnosti, která bude mít zapsané sídlo na území České republiky, se může účastnit i právnická osoba, jejíž skutečné sídlo leží mimo území členských států Evropské unie (dále jen „členský stát“), jestliže je založena podle práva některého členského státu, má zapsané sídlo v členském státě a má trvalý a efektivní vztah k ekonomice členského státu.“¹⁸²

Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o evropské družstevní společnosti k tomu uváděla, že „neexistuje žádný věcný důvod, proč by nemělo být dovoleno, aby členem SCE byla za podmínek stanovených v čl. 2 odst. 2 nařízení i právnická osoba tam vymezená. Právě liberální přístup k této otázce je nanejvýš žádoucí. (Přitom z pouhého srovnání národní a evropské legislativy plyne, že členství v českém družstvu není podle § 221 odst. 4 obch. z. vNaúbec nijak limitováno; v tomto směru je evropská úprava výrazně přísnější.)“¹⁸³

Druhý institut se týká zavedení zákonného termínu správní rada v rámci monistického systému úpravy evropského družstva. Na určité terminologické problémy upozorňovala již vládní důvodová zpráva: „Zásadní změna je obsažena toliko v Části I., Hlavě VII., Dílu 2. zákona, kde je upraven tzv. monistický systém orgánů SCE. Tato úprava v české právní úpravě družstev neexistuje, jde značným způsobem proti domácím družstevním tradicím a ani v rámci rekodifikace se dosud nepředpokládalo zavedení tohoto systému pro družstva, toliko pro akciové společnosti. Nicméně vzhledem k dikci

¹⁸² § 2 zákona č. 307/2006 Sb., o evropské družstevní společnosti.

¹⁸³ Komentář k §2 zvláštní části důvodové zprávy vládního návrhu zákona o evropské družstevní společnosti. Dostupné na: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=4&CT=1181&CT1=0>

nařízení, které výslovně těm státům, které tento systém nemají, ukládá jej pro SCE zavést., nezbyvá jinak než přijetí příslušných pravidel přímo zde v zákoně.“¹⁸⁴

Zákon tedy v § 25 stanovuje, že správní rada musí mít nejméně 3 členy, které volí a odvolává valná hromada družstva¹⁸⁵. Pokud si to nevyhradila valná hromada, správní rada určuje pravidla řízení činnosti SCE a může se též zabývat jakoukoliv záležitostí týkající se SCE. Usnesení správní rady jsou závazná pro všechny orgány SCE kromě valné hromady a v případě rozporu s usnesením valné hromady se postupuje dle usnesení valné hromady.

Správní rada tak funguje jako řídicí a zároveň kontrolní orgán evropského družstva. V čele správní rady je předseda správní rady, který ji reprezentuje a řídí její činnost. Předseda správní rady též SCE zastupuje v řízení před orgány veřejné moci proti osobám, které jsou orgánem SCE, resp. jeho členem.

Statutárním orgánem SCE monistického systému je pak generální ředitel, kterého jmenuje a odvolává správní rada. Není vyloučeno současné jmenování předsedy správní rady generálním ředitelem. Generální ředitel jedná za SCE navenek a spočívá na něm obchodní vedení celé SCE.

Právní úprava družstevní společnosti je celkem novou právní úpravou, a proto lze doufat v nový impuls rozvoje družstevní myšlenky na bázi nadnárodního evropského práva.

¹⁸⁴ Citace z obecné části důvodové zprávy k vládnímu návrhu zákona o evropské družstevní společnosti.

¹⁸⁵ Zákonný termín valná hromada užitý v zákoně by měl být identický s termínem „členská schůze“, užívaným zákonem č. 513/1991 Sb., obchodním zákoníkem v § 239.

8 Bytové družstevnictví v polistopadovém vývoji

Bytové družstevnictví patřilo na sklonku socialistického družstevního období k celkem stabilní družstevní formě, která během socialistické deformace družstevní myšlenky byla hojně využívána a byla užitečným přínosem řešení československé bytové problematiky. Bytové družstevnictví bylo navíc rovnoměrně rozšířeno v celé České republice.

„Zachovalo si určitý volnější ráz, vnitřní demokratické rozhodování a neslo v sobě i jisté prvky podnikání. Z těchto důvodů bylo také v minulém období považováno za pozůstatek kapitalistické éry, který postupně zanikne nebo splyne v souvislosti s tezí o všelidovém vlastnictví. Paradoxně však bylo po roce 1989 představiteli nové moci naopak družstevnictví považováno za pozůstatek éry socialismu, který je třeba pokud možno zásadně transformovat nebo vůbec likvidovat... V procesu politické a ekonomické reformy se v jistém smyslu stala transformace družstev problémem politickým a zajímavým velkou část obyvatelstva.“¹⁸⁶

8.1 Právní základy polistopadové bytové transformace

Problematika bytového družstevnictví souvisela samozřejmě s výše zmíněnými zákony: obchodním zákoníkem a transformačním zákonem. Týkal se jí zejména § 22 transformačního zákona, který právně zajišťoval transformaci bytových družstev.

Zákonné ustanovení stanovilo lakonicky, že „transformace bytových družstev spočívá v přizpůsobení jejich právních poměrů obchodnímu zákoníku, ustanovení § 2 a 3, § 5 až 13 a § 30 se nepoužijí.“¹⁸⁷

Zároveň byl stanoven vstup do likvidace těchto družstev, neprovedou-li uvedené přizpůsobení obchodnímu zákoníku do lhůty 12 měsíců. Celá transformace bytového

¹⁸⁶ Lebl, F.: „Bytové družstevnictví z pohledu jeho vývoje a transformace.“ In: Němcová, L.: „Vybrané kapitoly z českého družstevnictví.“ Praha, 2001, s. 68.

¹⁸⁷ § 22 odst. 1 zákona č. 2/1992 Sb., o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech.

družstevnictví tak zprvu spočívala v pouhé úpravě právních poměrů nově přijaté právní normě, obchodnímu zákoníku. Bytová družstva ani nezpracovávaly transformační projekt a neměly právo ani povinnost vypořádání se se státem dle výše zmíněného třetího paragrafu transformačního zákona.

Vzhledem k nezpracování transformačního projektu odpadly bytovým družstvům též některé další povinnosti, např. svolávat transformační radu a za tím účelem svolávat valnou hromadu družstva.

V oblasti soudní judikatury lze k těmto raným počátkům transformace bytových družstev uvést zejména rozhodnutí Nejvyššího soudu stanovující, že „jsou-li stanovy bytového družstva v některé části v rozporu s kogentním ustanovením zákona, ale tento rozpor nezpůsobuje neplatnost celých stanov, platí namísto ustanovení stanov odpovídající ustanovení zákona. Pouze zákon by mohl uznat zpětnou účinnost usnesení členské schůze.“¹⁸⁸

Zákonná náhrada nevyhovujících ustanovení družstevních stanov citlivě vyřešila přetrvávající nevyhovující stav stanov některých bytových družstev v České republice.

Právní postavení bytových družstev v tržním hospodářství výstižně charakterizoval další judikát, který konstatoval, že „jestliže družstvo zajišťuje bytové potřeby svých členů, je bytovým družstvem ve smyslu ustanovení § 230 obchodního zákoníku.“¹⁸⁹

Transformační zákon položil základy též převodům družstevních bytů do vlastnictví jednotlivých družstevníků. Ve svém § 24 stanovil, že „členové bytových družstev, kteří jsou nájemci bytů a nebytových prostor, mohou do šesti měsíců ode dne účinnosti tohoto zákona vyzvat bytové družstvo k uzavření smlouvy, kterou na ně družstvo bezplatně převede vlastnictví k bytu a nebytovému prostoru. Uplynutím této lhůty toto právo zaniká.“¹⁹⁰

Zvláštní část důvodové zprávy k vládnímu návrhu transformačního zákona uváděla jako původní impuls k převádění bytů v majetku bytových družstev do vlastnictví jednotlivých družstevníků výše zmíněný institut vyčlenění družstva. „Vzhledem k tomu, že v průběhu posledního roku docházelo poměrně často k rozdělení družstva na několik

188 Rozsudek Nejvyššího soudu č. 2 Odon 25/96.

189 Rozsudek R 15/2000.

190 § 24 zákona č. 42/1992 Sb., o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech.

družstev, popřípadě i k vyčlenění družstva, přičemž se původní družstvo se svými členy, kteří přecházeli do nově založeného družstva, vypořádalo, zabraňuje ustanovení § 24 tomu, aby se tyto fyzické osoby podílely znovu na majetku původního družstva z titulu bývalého členství, a na majetku nového družstva z titulu současného členství. Zároveň stanoví postup pro uplatnění nároků oprávněných osob z hlediska transformace u družstev, která vznikla rozdělením nebo vyčleněním s tím, že oprávněná osoba může uplatňovat svůj nárok pouze u jednoho družstva.¹⁹¹

Zmíněný § 24 transformačního zákona zakotvil právo členů bytových družstev na bezplatný převod vlastnictví k družstevnímu bytu a nebytového prostoru v prekluzivní lhůtě šesti měsíců, tj. do 28. července 1992. Člen družstva zároveň přebíral závazek podílet se na nákladech spojených s opravami domů a některé další závazky odpovídající poměrné výši družstevních závazků¹⁹².

Právo převodu družstevního bytu do vlastnictví družstevníka na straně družstevníka doprovázela tomu odpovídající povinnost bytového družstva takový převod provést. Potvrdil to též rozsudek Nejvyššího soudu, který stanovil, že „ustanovení § 24 zákona č. 42/1992 Sb. zakládá povinnost bytového družstva uzavřít smlouvu o převodu vlastnictví k bytu a k nebytovému prostoru (tzv. smluvní přímus), a to za podmínek stanovených v ustanovení § 23 a následující zákona č. 42/1992 Sb. Tento převod sám je bezplatný, ale nabyvatel musí převzít zejména¹⁹³ povinnost podílet se na nákladech spojených s opravami domu.“¹⁹⁴

Zmíněný judikát Nejvyššího soudu též odpovídal na právní otázku, zda se v případě povinných převodů z transformačního zákona zároveň nejedná o protiústavní vyvlastňování majetků soukromé osoby. Rozpor byl spatřován zejména s článkem 11 Listiny základních práv a svobod, resp. usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod.

Určité problémy přinesl transformační zákon pro oblast družstevních nástavbových bytů na budovách ve vlastnictví třetích osob. Hojným nešvarem socialistického právního přístupu bylo, že „družstevní byt byl vybudován, budova se však předmětem podílového

191 Citace z komentáře k § 24 vládního návrhu zákona o úpravě a vypořádání majetkových vztahů v družstvech. Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1990fs/tjisky/t1047_01.htm

192 Jednalo se např. o družstevní závazky splacení investičního úvěru.

193 Termín „zejména“ lze vyložit tak, že Nejvyšší soud v zásadě nic nenamítá proti převzetí dalších povinností družstevníkem.

194 Rozsudek Nejvyššího soudu č. CpJf 146/92.

spoluvlastnictví nestala. Člen tak užíval byt na základě přidělení ze strany nevlastníka – stavebního bytového družstva; vůči vlastníku budovy však jeho právní vztah nebyl nijak upraven. Tento stav byl právně neúnosný i před rokem 1989, k řešení však v té době nedošlo... Teprve v r. 1992 bylo novelou transformačního zákona č. 297/1992 Sb. přijato legislativně dosti specifické, reálně však již jen jediné možné a schůdné řešení této otázky, které ovšem problémy vyřešilo jen omezeně. Podle § 28d TransZ dnem účinnosti novely č. 297/1992 Sb. (tj. dnem 23.6.1992) vzniklo na budovách, kde byly pořízeny v rámci družstevní komplexní bytové výstavby družstevní byty formou nástaveb a vestaveb do stávajících budov, zákonné věcné břemeno podle § 151n a násl. ObčZ ve prospěch někdejšího stavebního bytového družstva nebo jeho právního nástupce...¹⁹⁵

Celkově lze transformační zákon ve vztahu k bytovému družstevnictví charakterizovat jako první vlaštovku, která otevřela otázku majetkového vypořádání bytových družstev se svými družstevníky. Družstvo jako právní forma bylo v době přijímání transformačního zákona chápáno celkově spíše negativně, a proto se forma zákonného vlastnictví bytů (bývalými) družstevníky jevila zákonodárcům příznivěji.

8.2 Pokračování procesu bytové transformace

Bytové družstevnictví počátku devadesátých let stálo na počátku své transformace. Základy byly položeny obchodním zákoníkem a transformačním zákonem, ale bylo jasné, že celková úprava bytového družstevnictví a zejména otázky bydlení jednotlivých družstevníků je stále otevřená.

8.2.1 Transformační převody družstevních bytů

Základním problémem bylo právní chápání převodů bytů jednotlivých družstevníků, založené transformačním zákonem, jako jednorázovou transformační akci, ukončenou zákonem stanoveným datem 28. července 1992 s pevnou prekluzivní lhůtou, kterou nebylo možno překročit.

Žádné masové snížení členské základny bytových družstev se též nekonalo, neboť jednotliví družstevníci subjektivně vnímali jen malý právní rozdíl mezi vlastnictvím

¹⁹⁵ Dvořák, T.: „Řešení právních vztahů k družstevním nástavbovým bytům na budovách ve vlastnictví třetích osob.“ Ad Notam, 2007, č. 4, s. 97.

samotným družstevníkem¹⁹⁶ a mezi „vlastnictvím“ bytu skrze družstvo (přestože zde se samozřejmě právně jednalo jen o vlastnictví družstevního podílu¹⁹⁷, nikoliv vlastnictví bytu).

Nelze zapomínat, že z vlastnictví bytu na počátku transformačního procesu vyplývalo též spousta povinností, které též mohly některé družstevníky odradit od okamžité koupě družstevního bytu. Jak právní stav shrnuje Oehm s Marčákem, že „postavení člena družstva – nájemce bytu není tak zcela nevýhodné. V dispozicích je vlastně omezen pouze v případech výměny a podnájmu bytu, kdy musí mít souhlas družstva. Rovněž z hlediska daňových předpisů je základem případné daně pouze majetková účast člena, nikoliv tedy celá hodnota bytu.“¹⁹⁸

To se však netýkalo obchodování s družstevními členskými podíly, prostřednictvím nichž družstevník byt držel, formou převodu členských práv a povinností spojených s členstvím v bytovém družstvu a s nimiž se čile obchodovalo a obchoduje dodnes. Obchodní zákoník k převodům práv a povinností spojených s členstvím v bytovém družstvu stanovil již při svém vydání, že „převod práv a povinností spojených s členstvím v bytovém družstvu na základě dohody nepodléhá souhlasu představenstva.“¹⁹⁹ Problém při převodu se mohl však vyskytnout např. u převodů členských podílů uzavřených jen jedním ze společných členů družstva. „Dohoda o převodu členských práv a povinností spojených s členstvím v bytovém družstvu uzavřená pouze jedním ze společných členů družstva je absolutně neplatná pro rozpor se zákonem (s § 230 ObchZ).“²⁰⁰

Zároveň ti družstevníci, kteří požádali o převod bytu z vlastnictví bytového družstva do svého vlastnictví, tak učinili většinou s dlouhými převodními lhůtami, takže zde pro družstevníky vznikl prostor pro založení problémů v mezidobí díky ekonomickému hospodaření bytových družstev v rámci nově budovaného tržního hospodářství.

196 Mnohým družstevníkům subjektivně splývající se socialistickou formou „osobního vlastnictví“.

197 Na určitou zmatenost terminologie upozorňuje Dvořák v souvislosti s jejím převzetím ze socialistických družstevních zákonů: „Tato svérázná terminologie – která byla mnohdy i sama o sobě vnitřně rozporná a nekonzistentní – byla bohužel přejata i do obchodního zákoníku v roce 1991, kde zmatení pojmů patrně dosáhlo svého vrcholu. Výsledkem je, že se dnes v § 229 a 230 ObchZ hovoří o „převodu členských práv a povinností“, v § 227 odst. 2 písm. c) ObchZ o „převodu členství“, ačkoliv se v obou případech jedná o „převod členského podílu“. Dvořák, T.: „Další úvahy k judikatuře v oblasti družstev.“ Soudní rozhledy, 2003, č. 12, s. 405.

198 Oehm, J., Marčák, M.: „Stanovy bytových družstev ; smlouva o sdružení vlastníků bytů; smlouva o převodu družstevního bytu do vlastnictví; vzory stanov a smluv.“ Praha, Noris, 1992, s. 10-11.

199 § 230 zákona č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku, ve znění k nabytí účinnosti 1.1.1992.

200 Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky sp. zn. 29 Odo 582/2005, citace z: Právní rozhledy, č. 23/2006, s. 865.

Zákonem, rozpracovávajícím dále družstevní bytovou transformaci, se stal zákon č. 72/1994 Sb., kterým se upravují některé spoluvlastnické vztahy k budovám a některé vlastnické vztahy k bytům a nebytovým prostorům a doplňují některé zákony (zákon o vlastnictví bytů).

Důvodová zpráva k zákonu o vlastnictví bytů začínala slovy: „Oblast bydlení je v České republice sférou problémovou. Je to způsobeno jednak potřebou vyrovnávat se při běžící ekonomické transformaci s výsledky dřívější státní bytové politiky, jednak zvláštním charakterem ekonomického statku bydlení.

Není možné setrvávat u představy, že zajištění bydlení je „sociálním právem“ a nárokem občana vůči společnosti. Na druhé straně by bylo chybné si neuvědomit, že bydlení má oproti jiným statkům určité zvláštnosti, které vyžadují a opravňují určitou míru veřejné angažovanosti v této oblasti. Bydlení je především jedním ze statků základní potřeby a jeho nabídka i poptávka po něm jsou relativně méně pružné.

Protože bydlení je ekonomickým statkem, je správné snažit se i v této oblasti zajistit fungování trhu. Protože však bydlení je současně ekonomickým statkem zvláštního druhu, je třeba dbát o to, aby vznik a fungování tohoto trhu probíhaly žádoucím způsobem...

Navrhovaný zákon byl vypracován proto, aby umožnil všem vlastníkům, zejména však obcím, prodávat jednotlivé byty...

Navrhovaný zákon právně podepírá dokončení převodu vlastnictví družstevních bytů členům družstev, včetně problematiky spojené s vkladem vlastnictví do katastru nemovitostí.²⁰¹

Hlavním ekonomickým záměrem zákona bylo rozhýbání trhu s byty, zatímco právně si kladl za cíl dořešit bytovou problematiku a postavit bytové družstevnictví na pevnou základnu stanovením jasných právních vztahů.

Vládní návrh zákona byl v oblasti obchodování s byty postaven na principu kondominia. Vztah spoluvlastníků domu byl založen na tom, že každý vlastník určité vymezené části domu, resp. bytu, byl zároveň spoluvlastníkem společných částí domu. Současně

201 Obecná část důvodové zprávy vládního návrhu zákona, kterým se upravují některé vlastnické vztahy k bytům a nebytovým prostorům a doplňují některé zákony. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1993ps/tisky/t059900.htm>

vládní návrh zákona navrhoval právo přednostní koupě bytu současným nájemcem a ne-zhoršení právního postavení nájemce bytu v případě, že si byt do svého vlastnictví nekoupí.

Celkově lze shrnout, že vládní návrh zákona by přinesl vyřešení několika zásadních otázek. Bohužel během legislativního procesu byl našimi zákonodárci „díky“ mnoha přijatým pozměňovacím návrhům pozměněn natolik, že ztratil svůj původní smysl a stalo se z něj torzo, které problémy bytového družstevnictví neřešilo, nýbrž nové problémy bytovému družstevnictví založilo.

8.2.2 Odklon od vládního návrhu zákona o vlastnictví bytů

Zásadní změnou byl ústup od celkové filosofie převodů bytů do vlastnictví družstevníků jako neustále probíhajícího procesu v rámci tržního hospodářství směrem k jednorázové transformační akci. Tuto změnu lze považovat za nejvýraznější.

Otázku převodu vlastnictví bytu, resp. jednotky dle zákonné terminologie, řešila ve vládním návrhu zákona šestá část ve svém § 25 nazvaném Převody jednotek bytových družstev. Stanovil, že „byt v budově ve vlastnictví, popřípadě spoluvlastnictví bytového družstva, jehož nájemcem je fyzická osoba – člen bytového družstva (dále jen „družstvo“), lze převést jen tomuto členu bytového družstva. Uvedená podmínka platí i pro byty ve vlastnictví, popřípadě spoluvlastnictví družstva v domech.“²⁰²

Zvláštní část důvodové zprávy k § 25 komentovala právní úpravu převodu tak, že „v ustanovení se navrhuje řešit případy bytových družstev, na jejichž pořízení se občané, zejména u bytů bývalých stavebních bytových družstev, podíleli. Zde je důvodná zvýšená ochrana nájemců, a to jak při tzv. prvním rozprodeji dosavadní budovy družstva, tak i pro případy, kdy nedojde k prodeji všech bytů v budově najednou, tj. pro další etapy převodů družstevních bytů v domě.“²⁰³

202 §25 vládního návrhu zákona o úpravě a vypořádání majetkových vztahů v družstvech. Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t1047_01.htm

203 Komentář k § 25 ze zvláštní části důvodové zprávy vládního návrhu zákona o úpravě a vypořádání majetkových vztahů v družstvech. Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t1047_01.htm

Původní vládní návrh zákona o vlastnictví bytů tak počítal s kontinuálními převody bytů do vlastnictví jednotlivých družstevníků na základě rozhodnutí družstevní členské základny.

Tuto koncepci kontinuálních převodů družstevních bytů však změnil legislativní proces, v němž byl schválen pozměňující návrh, takže konečná účinná verze výše zmíněného ustanovení zněla docela jinak. Systematicky byly převody ponechány v šesté části zákona o vlastnictví bytů, jen se změnil paragraf na § 23.

§ 23 stanovil, že „byt v budově ve vlastnictví, popřípadě spoluvlastnictví bytového družstva (dále jen „družstvo“), jehož nájemcem je fyzická osoba – člen družstva, lze převést jen tomuto členu družstva. Uvedená podmínka platí i pro byty ve vlastnictví, popřípadě spoluvlastnictví družstva v domech.

Družstvo je povinno uzavřít smlouvu o převodu bytu uvedeného v § 24 odst. 1 a 2 s fyzickou osobou – členem družstva, která je nájemcem bytu a která vyzvala družstvo podle § 24 zákona č. 42/1992 Sb., o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech, ve znění zákonného opatření Předsednictva Federálního shromáždění č. 297/1992 Sb., nebo vyzve družstvo do 30. června 1995 k uzavření smlouvy o převodu vlastnictví k tomuto bytu. Smlouva musí být uzavřena nejpozději do 31. prosince 1995, není-li dohodnuto jinak. Tím nejsou dotčena ustanovení devizových předpisů.

Obdobně se postupuje i u nebytových prostorů, u nichž se na financování podílela svým členským podílem pouze fyzická osoba – člen družstva, která je nájemcem, nebo její právní předchůdce.²⁰⁴

Zákonodárci tím vytvořili dvě hlavní cesty převodu družstevních bytů do vlastnictví jednotlivých družstevníků (vždy členů bytového družstva). První cesta byla podle popsaného pozměněného zákona o vlastnictví bytů.

Zákonem o vlastnictví bytů byla vytvořena lhůta 31. prosince 1995, ve které musela být podána žádost o převod bytů do vlastnictví družstevníka. Nebylo právně vyloučeno požádat ve lhůtě delší, ale družstvo pak již nemělo zákonnou povinnost žádosti vyhovět a záleželo plně na dohodě družstevníka s jeho bytovým družstvem.

²⁰⁴ § 23 odst. 1, odst. 2 a odst. 3 zákona č. 72/1994 Sb., kterým se upravují některé spoluvlastnické vztahy k budovám a některé vlastnické vztahy k bytům a nebytovým prostorům a doplňují některé zákony (zákon o vlastnictví bytů).

Druhá cesta byla podle zákona č. 42/1992 Sb., o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech. Jak bylo již popsáno výše v subkapitole o raných počátcích družstevní transformace, § 24 stanovil, že „členové bytových družstev, kteří jsou nájemci bytů a nebytových prostor, mohou do šesti měsíců ode dne účinnosti tohoto zákona vyzvat bytové družstvo k uzavření smlouvy, kterou na ně družstvo bezplatně převede vlastnictví k bytu a nebytovému prostoru. Uplynutím této lhůty toto právo zaniká.“²⁰⁵

Lhůta dle zákona č. 42/1992 Sb. pak byla šest měsíců ode dne jeho účinnosti, tj. do 30. června 1995.

Za povšimnutí též určitě stojí fakt, že v původním vládním návrhu zákona o vlastnictví bytů chyběl též institut Prohlášení vlastníka budovy o vymezení jednotek dle zákona o vlastnictví bytů, které upravuje schválený zákon ve svém § 5 odst. 1. Stanovuje, že „vlastník budovy může prohlásit, že v budově vymezuje jednotky podle tohoto zákona. Prohlášení musí mít písemnou formu a musí být o něm učiněn zápis vkladem do katastru nemovitostí. Vkladem do katastru nemovitostí se stane dosavadní vlastník budovy vlastníkem každé jednotky. Spolu s prohlášením se katastrálnímu úřadu zpravidla předkládá smlouva o převodu první jednotky.“

§ 5 původního vládního návrhu byl již zařazen v části druhé, věnované převodům vlastnictví jednotek a výkonu vlastnického práva k jednotkám. Právní úpravu obdobnou novému Prohlášení vlastníka řešil v § 3 odst. 1 lakonickou větou, že „pokud tento zákon nestanoví jinak, práva a povinnosti vlastníků budov a vlastníků jednotek upravuje občanský zákoník.“ Vznik vlastnictví k jednotce pak byl upraven v § 4 a stanovoval vznik vlastnictví smluvním převodem první jednotky v budově nebo výstavbou domu s jednotkami do vlastnictví. Oproti tomu schválená verze zákona stanovovala vznik spoluvlastnictví domu a vlastnictví jednotky buď prohlášením vlastníka budovy a převodem první jednotky, nebo smlouvou o výstavbě.

„Prohlášení vlastníka budovy činí dosavadní vlastník té budovy. Jestliže je např. dům ve vlastnictví bytového družstva, potom je vlastníkem toto bytové družstvo. To v souladu se svými interními předpisy, event. obecně závaznými předpisy o rozhodování

²⁰⁵ § 24 odst. 1 zákona č. 42/1992 Sb., o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech.

v tomto družstvu rozhodne o vymezení jednotek, tedy o obsahu prohlášení vlastníka budovy.²⁰⁶

Vytvoření zákonných lhůt mělo přímou vazbu na další odklon od vládního návrhu, který předpokládal rozhodování členské základny o převodech družstevních bytů do vlastnictví jednotlivých družstevníků.

Předmět převodu z družstevního majetku však nelze omezovat jen na družstevní byty. Dle zákona o vlastnictví bytů se jedná o byty, dále garáže nebo ateliéry a nebytové prostory.

V souvislosti s pozměněnou právní úpravou vládního návrhu zákona o vlastnictví bytů se lze setkat i s názory, že vytvořením právní konstrukce povinného převodu ze strany družstva ze zákona došlo k zásahu do ústavních práv a svobod družstev.

Lebl k tomu uvádí, že „šlo o zásah do vlastnického práva soukromé právnické osoby již transformované podle zákona č. 42/1992 Sb. a zřejmě nepochybně o porušení ústavní Listiny základních práv a svobod. Vlastnické právo družstva je originální vlastnické právo, stejné jako u jiných vlastnických subjektů, a jako takové přetrvává u nás a v Evropě vůbec po dobu více než 150 let. I když okruh osob, na které má být vlastnictví družstva bezplatně převedeno, je omezen na jeho členy, jde o vyvlastnění právnické osoby s přímými majetkovými dopady na ostatní členy, kteří nemají žádné právní prostředky, aby mohli alespoň v rámci družstevní demokracie oponovat nárokům vznášeným jinými členy družstva. Za dobu trvání družstev nedošlo nikdy k takovému zásahu do jejich vlastnictví žádným režimem.“²⁰⁷

Problém nakolik došlo k ústavnímu zásahu do ústavně chráněného vlastnického práva bytových družstev lze těžko posuzovat bez ústavněprávní judikatury. Lze se domnívat, že by bylo nutno zohlednit historický vývoj družstevnictví na území České republiky a jeho socialistické deformace, které se zmíněná změna vládního návrhu zákona o vlastnictví bytů pravděpodobně pokoušela odstranit.

Převody družstevních bytů byly mnohdy řešeny uzavíráním smlouvy o smlouvě budoucí dle obchodního zákoníku. Vztahy mezi členem družstva a družstvem se řídí dle § 261 odst. 3 písm. b) zákona č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku, tj. jsou to ob-

206 Pražák, Z.: „Společenství vlastníků jednotek.“ Praha, Linde, 2004, s. 31.

207 Lebl, F.: „Bytové družstevnictví z pohledu jeho vývoje a transformace.“ In: Němcová, L.: „Vybrané kapitoly z českého družstevnictví.“ Praha, 2001, s. 75.

chodnězávazkové vztahy se všemi důsledky z toho vyplývajícími (např. promlčecí lhůty apod.).

Problém však v souvislosti s obchodnězávazkovými vztahy spatřoval např. Dvořák v tom, že „řada družstev ovšem se svými členy uzavírala občanskoprávní smlouvu podle § 50a ObčZ. Právní úkony se sice vždy vykládají nejen podle jejich jazykového vyjádření, nýbrž především podle vůle stran, není-li tato vůle v rozporu s jazykovým vyjádřením (§ 35 odst. 2 ObčZ); to ovšem platí pouze tehdy, není-li obsah právního úkonu ve zjevném rozporu se zákonem.

Jinak řečeno, je dosti pravděpodobné, že řada těchto smluv bude v různých družstvech neplatná pro rozpor se zákonem. To samozřejmě neznamená, že by snad zákonný nárok v důsledku neplatnosti smlouvy o smlouvě budoucí zanikal, neplatnost smlouvy může ovšem řadu osob přivést k falešným představám o běhu zákonných lhůt.

Jestliže totiž je smlouva pro rozpor se zákonem neplatná, pak se uplatní zákonné promlčecí lhůty. Uvažujme modelový příklad. V družstvu X byla uzavřena neplatná smlouva o smlouvě budoucí, podle níž bude smlouva o převodu jednotky uzavřena do 31.12.2015. Pokud k uzavření smlouvy v této lhůtě nedošlo, může se člen domáhat v zákonné jednorozhodčí nebo smlouvou určené (maximálně však čtyřleté) lhůtě určení obsahu smlouvy soudem (§ 292 odst. 2 ObchZ). Je-li ovšem smlouva neplatná, pak lze právo na uzavření smlouvy uplatnit pouze ve lhůtě 10 let od účinnosti novely zákona o vlastnictví bytů č. 103/2000 Sb.²⁰⁸, tj. nejpozději do 30.6.2010.²⁰⁹

Smlouvami uzavřenými dle občanského zákoníku tak možná byly založeny družstevníkům mnohé problémy.

8.3 Malá bytová družstva v tržním hospodářství

Postavení tzv. malých bytových družstev v tržním hospodářství souvisí bezprostředně rovněž s poslanceckou iniciativou v legislativním procesu při projednávání vládního návrhu zákona o vlastnictví bytů.

208 Novela zákona o vlastnictví bytů č. 103/2000 Sb. je popsána dále.

209 Dvořák, T.: „Některé otázky převodů bytů a nebytových prostor do vlastnictví jejich nájemců – členů bytových družstev.“ Právní rozhledy, 2002, č. 6, s. 278.

Původní vládní návrh zákona nepočítal s právním institutem, který byl do návrhu zákona „vpašován“ během projednávání zákona Poslaneckou sněmovnou. Jednalo se o institut tzv. vyčlenění části bytového družstva a vznik nového družstva. Původní vládní návrh byl rozšířen o jednu novou část, věnovanou právě problematice vyčlenění části družstva²¹⁰.

„S předmětem úpravy vztahů souvisejících s vlastnictvím bytů nemá nic společného. Je proto v tomto zákoně prvkem zcela cizorodým. Právní úprava vyčlenění patří systematicky do obchodního zákoníku, neboť jde o organizační změnu, stejně jako jako je tomu při splynutí, sloučení či rozdělení družstva (§ 254 až 259 ObchZ).“²¹¹

§ 29 schváleného zákona o vlastnictví bytů stanovil, že „nájemci nebo vlastníci bytů nebo nebytových prostorů v budově nebo v budovách, popřípadě v domě nebo v domech ve vlastnictví nebo spoluvlastnictví družstva, kteří jsou členy tohoto družstva, mohou rozhodnout o vyčlenění a vzniku nového družstva. Pro platnost rozhodnutí je třeba písemného souhlasu dvoutřetinové většiny všech těchto členů družstva v každé budově, popřípadě domě. Rozhodnutí musí být písemně oznámeno představenstvu družstva. Rozhodnutí lze přijmout nejpozději do 31. prosince 1996. Rozhodnutí nepodléhá schválení členskou schůzí dosavadního družstva.“²¹²

Pro nově vzniklé družstvo platil obchodní zákoník a původní družstvo samozřejmě fungovalo i nadále po vyčlenění. Mezi starým a novým malým družstvem se mělo provést vypořádání majetku, práv a povinností, které přešly ze starého na nové malé družstvo.

Dlužno říci, že institut vyčlenění družstva nebyl našemu právnímu řádu neznámý. Jak bylo popsáno výše, první vlašťovkou vzniku malých družstev byl již zákon č. 176/1990 Sb., o bytovém, spotřebním, výrobním a jiném družstevnictví, schválený na samém počátku procesu transformace českého bytového družstevnictví. Obsahoval ve svém § 49 ustanovení o vyčlenění části starého družstva a vzniku nového družstva.

210 Došlo tím logicky ke změně počtu částí. Vládní návrh zákona jich má sedm, zatímco schválený zákon jich má osm.

211 Fiala, J., Novotný, M., Oehm, J.: „Zákon o vlastnictví bytů. Komentář.“ 3. vydání, Praha, C. H. Beck, 2005, s. 308.

212 § 29 odst. 1 zákona č. 72/1994 Sb.

Zajímavé na ustanovení § 29 zákona o vlastnictví bytů však byla jeho pravděpodobná protiústavnost, resp. možné porušení Listiny základních práv a svobod jakožto součásti ústavního pořádku České republiky.

„V případě ustanovení § 29 citovaného zákona je možno najít porušení Listiny ve dvou směrech:

- a) tím, že o změně členství člena družstva rozhoduje někdo jiný než samotný člen (§ 29 odst. 1) a že dnem vzniku nového družstva přechází členství všech členů vyčleněné části do nového družstva (§ 29 odst. 2), je porušena ústavní zásada rovnosti (čl. 1 LPS) a zásada šetření podstaty a smyslu základních práv a svobod při stanovení jejich mezí, resp. omezování (čl. 4 LPS). Současně je tím omezována mezinárodně uznávaná družstevní zásada dobrovolnosti členství a zásada družstevní demokracie;
- b) tím, že dnem vzniku nového družstva (vyčleněné části), nedojde-li k jiné dohodě, přechází na nové družstvo ze zákona jak vlastnictví nebo spoluvlastnictví k budově nebo budovám, popřípadě domu nebo domům, tak i souhrn majetkových hodnot a zdrojů jejich krytí, týkajících se této budovy (budov), popř. domu či domů (§ 29 odst. 3), a to bez dohody stran, nikoliv ve veřejném zájmu a navíc též bez náhrady, dochází k porušení čl. 11 odst. 1 a odst. 4 LPS, tedy k omezení, resp. odnětí práva vlastnického v rozporu s Listinou a ustanovením § 128 ObčZ.

Provedeme-li posouzení ustanovení § 29 z obecných hledisek, které uplatnil Ústavní soud ČR při posuzování ústavnosti § 22 odst. 4 v nálezu, který byl publikován

pod č. 280 ve Sbírce zákonů²¹³ rok 1996, dospějeme k jednoznačnému závěru o protiústavnosti tohoto ustanovení.²¹⁴

Malá bytová družstva vznikala ze dvou hlavních důvodů. Prvním bylo vyčlenění z nějakého velkého, zpravidla stavebního bytového, družstva a druhá souvisela s privatizací obecního bytového fondu. Privatizace obecního bytového fondu způsobila, že bytová družstva rostla jako houby po dešti a skoro v každém privatizovaném domě vznikalo bytové družstvo.

„Privatizací bytových domů rozumíme jejich úplatný převod z vlastnictví obce do soukromého vlastnictví právnické nebo fyzické osoby. O tom, který bytový dům obec prodá a který si ponechá pro plnění svých úkolů nebo ve svém jiném zájmu, rozhoduje jen a jen obec sama jako suverénní vlastník tohoto majetku.“²¹⁵

Jak uvádí Dvořák, „členy privatizačního bytového družstva se stali pouze nájemci bytů (pokud v budově byly i nebytové prostory, pak zpravidla i nebytových prostorů). V praxi mnohdy vznikají potíže, když se některý z nájemců odmítl stát členem bytového družstva. V takovém případě pak jeho „podíl na kupní ceně budovy“ museli nést ostatní členové – nájemci, přičemž tento nájemce zůstal nájemcem podle obecné úpravy. Někdy obce podmiňovaly prodej budovy tím, že se členy bytového družstva stali všichni nájemci, což však často vedlo (k trvalému nebo dočasnému) zablokování privatizace budovy.“²¹⁶

213 Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. Pl. ÚS 15/96, publikovaný ve Sbírce zákonů pod č. 280/1996 Sb., se týkal protiústavnosti ustanovení § 22 odst. 4 zákona č. 72/1994 Sb., ve znění zákona č. 273/1994 Sb., které Ústavní soud shledal protiústavním a jako takové je zrušil. Ustanovení zakotvovala omezení vlastnického práva k bytům ozbrojených složek za účelem zabezpečení bytových potřeb osob působících v rezortech garantujících obranu státu a ochranu veřejného pořádku. Podle zmíněného ustanovení smlouvu o převodu vlastnictví bytu ozbrojených složek šlo uzavřít jen s předchozím souhlasem příslušných orgánů ozbrojených složek nebo příslušných ministerstev. Ústavní soud shledal, že „omezení vlastnického práva podle ustanovení § 22 odst. 4 zákona č. 72/1994 Sb., ve znění zákona č. 273/1994 Sb., a § 7 odst. 3 zákona ČNR č. 102/1992 Sb. není spjata se stavem nouze a jím zamýšlený účel zabezpečení veřejného zájmu nelze posuzovat jako naléhavý. Tento účel dále není shodný s účely vyvlastnění. Z uvedených důvodů nelze omezení vlastnického práva podle ustanovení § 22 odst. 4 zákona č. 72/1994 Sb., ve znění zákona č. 273/1994 Sb., a § 7 odst. 3 zákona ČNR č. 102/1992 Sb., posuzovat z pohledu čl. 11 odst. 4 Listiny (a tudíž v něm obsažených podmínek) a nutno je kvalifikovat z hledisek přípustnosti omezení základního práva, resp. svobody v případě jeho, resp. její kolize s jiným základním právem, resp. svobodou nebo s veřejným statkem.“ Citace z nálezu Ústavního soudu publikovaného pod č. 280/1996 Sb.

214 Fiala, J., Novotný, M., Oehm, J.: „Zákon o vlastnictví bytů. Komentář.“ 3. vydání, Praha, C. H. Beck 2005, s. 309-310.

215 Helešic, F., Suchánková, J.: „Malá bytová družstva.“ Praha, Prospektrum, 2002, s. 10.

216 Dvořák, T.: „K některým dalším otázkám členství v bytovém družstvu.“ Ad Notam, 2007, č. 2, s. 41-42.

Zároveň však vznik malých bytových družstev měl i svojí stinnou stránku, a tou bylo rozložení velkých stavebních bytových družstev, leckdy úmyslné s nekalými úmysly. Podobný případ bude popsán v následující a poslední kapitole, věnované případu Pražského stavebního bytového družstva, které se stalo obětí polistopadových spekulantů, zneužívajících leckdy děravou transformační družstevní legislativu k poškozování družstva a družstevní myšlenky vůbec.

8.4 Bytové družstevnictví dnes

Zákon č. 72/1994 Sb., kterým se upravují některé spoluvlastnické vztahy k budovám a některé vlastnické vztahy k bytům a nebytovým prostorům a doplňují některé zákony (zákon o vlastnictví bytů) byl od své účinnosti několikrát novelizován.

8.4.1 Změny v bytovém družstevnictví

Mezi nejvýznamnější novely lze zařadit zákon č. 97/1999 Sb., kterým se upravují některé spoluvlastnické vztahy k budovám a některé vlastnické vztahy k bytům a nebytovým prostorům a doplňují některé zákony (zákon o vlastnictví bytů), ve znění pozdějších předpisů. Novela upravovala ustanovení o vypořádacím podílu člena družstva.

Významnější novelou byla novela zákona č. 103/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 72/1994 Sb., kterým se upravují některé spoluvlastnické vztahy k budovám a některé vlastnické vztahy k bytům a nebytovým prostorům a doplňují některé zákony (zákon o vlastnictví bytů), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 344/1992 Sb., o katastru nemovitostí České republiky (katastrální zákon), ve znění zákona č. 89/1996 Sb., zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 357/1992 Sb., o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitostí, ve znění pozdějších předpisů.

Základní změna, kterou provedla novela č. 103/2000 Sb. byla ta, že společenství vlastníků jednotek získalo právní subjektivitu. Společenství vlastníků se stalo zvláštním typem právnické osoby s omezenou právní subjektivitou s cílem fungovat jako správce domu s jednotkami ve vlastnictví jednotlivých subjektů.

„Společenství vlastníků jednotek (dále jen „společenství“) je tedy právnická osoba, která je způsobilá vykonávat práva a zavazovat se pouze ve věcech spojených se správou, provozem a opravami společných částí domu (dále jen „správa“). Po diskusi ve výborech Poslanecké sněmovny byla tato subjektivita rozšířena a může se ještě týkat činností související s provozováním technického zařízení v domě, které slouží i jiným subjektům. Tím je míněna např. situace, kdy dům, kde vzniklo společenství, dodává ze své kotelny teplo i dalším objektům. Vedou se polemiky o rozsahu právní subjektivity společenství, kdy zástupci Ministerstva pro místní rozvoj připouštějí i možnost jakékoliv další činnosti společenství v případě, že se tak členové společenství dohodnou. S takovým názorem však zásadně nesouhlasíme, protože by to fakticky popíralo smysl společenství jako právnické osoby sui generis. Jsme názoru, že právní úkony společenství konané nad rámec vymezený v § 9 odst. 1 by byly ze zákona neplatné (§ 39 a násl. obč. zákoníku).“²¹⁷

Zajímavé na této novele je skutečnost, že ještě před nabytím účinnosti navrhovala skupina poslanců zrušení některých ustanovení výše zmíněné novely č. 103/2000 Sb. Ústavní soud však žádost usnesením odmítl pro zjevnou neopodstatněnost z důvodu neodstranitelné formální vady.²¹⁸

Následně byl podán skupinou poslanců opětovný návrh na zrušení některých ustanovení přímo zákona č. 72/1994 Sb., o vlastnictví bytů. Ústavní soud však i tuto žádost částečně zamítl a částečně odmítl. K námitkám o retroaktivnosti Ústavní soud uvedl: „Za zpětně působící by bylo možné novou právní úpravu považovat jen tehdy, kdyby konstitovala vznik společenství přede dnem své účinnosti. Zákon však jednoznačně stanoví svou účinnost do budoucna a je z tohoto hlediska v souladu s ústavním pořádkem České republiky“.²¹⁹

Druhou velkou změnou, kterou přinesl zákon č. 103/2000 Sb. bylo stanovení definitivní lhůty k výkonu práva na uzavření smlouvy o převodu bytů. V Přejícných ustanoveních v čl. II odst. 1 zákona č. 103/2000 Sb. se pravilo: „Nebyla-li uzavřena smlouva podle § 23 odst. 2 zákona o vlastnictví bytů do dne účinnosti tohoto zákona, lze právo na uzavření smlouvy podle § 23 odst. 2 a 3 zákona o vlastnictví bytů uplatnit do deseti let ode dne účinnosti tohoto zákona. Ustanovení § 100 odst. 1 občanského zá-

217 Kolektiv autorů: „Příručka k převodům družstevních bytů podle zákona č. 72/1994 Sb., o vlastnictví bytů ve znění pozdějších předpisů“, SČMBD, Praha, 2000, str. 35.

218 Usnesení Ústavního soudu sp. zn. Pl.ÚS 25/2000, soudcem zpravodajem byl pan prof. Vojtěch Cepel.

219 Rozhodnutí pléna Ústavního soudu sp. zn. Pl.ÚS 51/2000, vyšlo ve Sbírce zákonů pod č. 128/2001 Sb.

koníku se nepoužije. Oprávněným z výzvy je i právní nástupce fyzické osoby uvedené v § 23 odst. 2 zákona o vlastnictví bytů, pokud splňuje podmínky zákona na uzavření smlouvy o převodu jednotky.²²⁰

K problematičnosti stanovení lhůty uvádí Dvořák: „V praxi však záhy znovu vznikla otázka, kdy předmětná lhůta vlastně končí. Někdy totiž je dovozováno, že jestliže zákonodárce stanovil v ust. § 23 odst. 2 byt. z., že smlouva má být uzavřena do 31.12.1995, pak desetiletá lhůta dle čl. II. Bodu 1 zák. č. 103/2000 Sb. počíná běžet 1.1.1996 a končí 31.12.2005. S tímto názorem principiálně nesouhlasím.“²²¹

Ohledně stanovení lhůty lze dovodit, že zákonodárce měl na mysli účinnost novely zákona č. 103/2000 Sb., a nikoliv původního novelizovaného zákona č. 72/1994 Sb. Navíc jak uvádí Dvořák: „Systematicky je desetiletá lhůta zařazena do čl. II bodu 1 zák. č. 103/2000 Sb. pod marginální rubriku „Přechodná ustanovení“. Toto ustanovení se však integrální součástí zák. č. 72/1994 Sb. nestalo, nýbrž stojí mimo něj, ve zvláštním zákoně.“²²²

Z toho lze již jednoznačně usoudit, že se jedná o účinnost právě tohoto zvláštního zákona a lhůta pro uzavření příslušné smlouvy o převodu družstevních bytů tak končí až 30.6.2010.

8.4.2 Proměna družstev obchodním zákoníkem

Družstvo jako právní forma doznalo určitých změn tzv. velkou novelou obchodního zákoníku č. 370/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 15/1998 Sb., o Komisi pro cenné papíry a o změně a doplnění dalších zákonů, ve znění zákona č. 30/2000 Sb., zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání, ve znění pozdějších předpisů.

220 Čl. II odst. 1 Přechodných ustanovení zákona č. 103/2000 Sb.

221 Dvořák, T.: „Dvě otázky související s převody bytů a nebytových prostor do vlastnictví členů družstev.“ Bulletin advokacie 2003, č. 2, s. 29.

222 Tamtéž.

Mezi hlavní změny v rámci bytového družstevnictví patřilo ustanovení § 221 odst. 2 pravíci, že družstvo, které zajišťuje bytové potřeby svých členů, je družstvem bytovým a nezáleží tedy na obchodní firmě družstva. Do velké novely obchodního zákoníku právní řád znal zákonný termín bytového družstva, ale nebyl nikde definován. Stejně tak byl stanoven zákonný rámec uhrazovací povinnosti člena v maximální výši trojnásobku členského vkladu.

Určité změny doznala i právní úprava stanov družstva. „Podle bodu 21 pozbyla platnost ta ustanovení stanov družstev, která jsou v rozporu s donucujícími ustanoveními obchodního zákoníku, dnem nabytí účinnosti velké novely, tj. dnem 1. ledna 2001 – nestanovila-li novela jinak. To neplatí pro pravidla o svolání členské schůze družstva.“²²³

Zároveň byla novelou rozšířena působnost členské schůze. Členská schůze dle § 239 odst. 4 písm. h) Obchodního zákoníku rozhoduje o prodeji nebo nájmu podniku a o jiných významných majetkových dispozicích. Určité problémy však způsobila při výkladu neplatnosti usnesení valné hromady družstva v určitých právních situacích. „Novela obchodního zákoníku provedená zákonem č. 370/2000 Sb. přinesla závažný výkladový problém, totiž otázku, zda se na neplatnost usnesení členské schůze vztahují i předpisy o neplatnosti usnesení valné hromady akciové společnosti, kterými bylo rozhodnuto o schválení fúze nebo rozdělení společnosti. Osobně mám za to, že je nezbytné tyto předpisy vztáhnout i na ta rozhodnutí členských schůzí, kterými bylo rozhodnuto o fúzi nebo rozdělení družstva.“²²⁴

Nový právní institut přinesl § 243a Obchodního zákoníku, který stanovil, že „každý člen je oprávněn podat jménem družstva žalobu proti členovi představenstva nebo proti členovi jiného orgánu podílejícího se na řízení družstva nebo jeho organizační jednotky o náhradu škody, kterou družstvu způsobil. Jiná osoba než člen družstva, který žalobu podal, nebo osoba jím zmocněná nemůže v řízení činit úkony jménem družstva či za družstvo.“²²⁵

„Toto neplatí, jestliže náhradu škody vymáhá představenstvo... Je zřejmé, že žaloby člena družstva jménem družstva se musejí týkat škody způsobené družstvu a ne jednotlivému členu.“²²⁶

223 Helešic, F.: „Novela obchodního zákoníku a stanovy družstva.“ Obchodní právo, 2001, č. 9, s. 2.

224 Dvořák, T.: „Neplatnost usnesení členské schůze družstva.“ Právní rozhledy, 2002, č. 2, s. 74.

225 § 243a zákona č. 513/1991 Sb., Obchodní zákoník.

226 Kolektiv autorů: „K některým aktuálním problémům bytového družstva a společenství vlastníků

Změny přinesla velká novela obchodního zákoníku i pro oblast rozdělení družstva. Dle úpravy před novelou platila právní úprava nepřipouštějící rozdělení družstva, resp. obchodní společnosti, jinak než se vznikem nových právnických osob. „Velká novela však toto změnila, když nově formulovaný § 69 odst. 4 ObchZ ve znění účinném od 1.1.2001 jasně normuje dovolenost tří různých forem rozdělení. Přitom § 69 odst. 4 ObchZ je zcela nepochybně aplikovatelný i na družstva.“²²⁷

Bytové družstevnictví prodělalo během těch transformačních let bouřlivý vývoj, při kterém došlo k určitým zásahům do majetkových práv družstev (a bytových družstev). Jako výsledek transformačního procesu došlo ke strukturálním změnám bytového fondu, v rámci něhož vznikla výše popsaná nová skupina právnických osob. Jedná se o společenství vlastníků.

Systémovým zařazením družstev do obchodního zákoníku pak došlo k určitému zrovnoprávnění družstevní myšlenky s koncepcí klasických kapitálových společností, např. akciové společnosti, zakládaných výlučně za účelem vytvoření zisku.

Přestože jak připomíná Helešic v souvislosti s novelizací obchodního zákoníku z roku 2000, „v době přípravy velké novely obchodního zákoníku byla potřeba samostatné zákonné úpravy družstev vcelku obecně uznávána v právnické vědecké literatuře. Vyústila i ve zpracování několika návrhů tohoto kodexu. A to nejen na platformě nadružstevních organizací, ale i ve vědě. Tento názor nakonec byl uznán za správný i příslušnými legislativními orgány. Dokladem toho je, že v důvodové zprávě k návrhu novely zákona o družstevních záložnách č. 100/2000 Sb. se mimo jiné uvádí: „...jako vážný systematický nedostatek se jeví zejména dosavadní úprava družstev v obchodním zákoníku a neexistence samostatného družstevního kodexu“.²²⁸

Společenskoekonomická situace byla družstvům v uplynulých letech nakloněna spíše nepříznivě, navzdory tomu v posledních letech dochází k dílčím zlepšením. O tom, že družstevní forma rozhodně není v úpadku svědčí i na počátku práce zmíněné aktivity české vlády.

jednotek.“ Praha, SČMBD, 2002, s. 40.

227 Dvořák, T.: „Rozdělení družstva.“ Právní rozhledy, 2006, č. 4, s. 124.

228 Helešic, F.: „K zákonné úpravě družstev po velké novele obchodního zákoníku“, Právník, 2002, č. 1, s. 97-98.

8.4.3 Podpora družstevní výstavby

Až roku 2005 byl přijat zákon č. 378/2005 Sb., o podpoře výstavby družstevních bytů ze Státního fondu rozvoje bydlení, a o změně zákona č. 190/2004 Sb., o dluhopisech, (zákon o podpoře výstavby družstevních bytů.

Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o podpoře výstavby družstevních bytů lakonicky shrnula stav českého bytového družstevního práva v oblasti státní podpory bytovému družstevnictví: „...v současnosti není v České republice k dispozici žádný právní předpis, který by umožňoval poskytovat podporu na výstavbu nájemních bytů pořizovaných do vlastnictví právnických osob k nepodnikatelským účelům se současnou finanční účastí svých členů na bytové výstavbě. Vzhledem k tomuto vymezení to konkrétně znamená, že zde není k dispozici právní předpis umožňující poskytovat podporu bytovým družstvům na výstavbu družstevních – nájemních bytů pro své členy s cílem řešit jejich bytové potřeby.

Praxe posledních let přitom jasně prokázala, že družstevní bydlení spojující poměrně široká uživatelská práva na straně jedné a finanční participaci nájemců na straně druhé představuje velmi přijatelnou a perspektivní formu bydlení pro mnoho domácností, zejména rodin se středními příjmy.

Volba podpory družstevního bydlení reaguje na dlouhodobou snahu umožnit v České republice rozvoj tzv. neziskového nájemního bydlení. Návrhy věcných záměrů i návrhy paragrafových znění, které byly s tímto cílem ve druhé polovině 90. let zpracovány, ukázaly, že naplnění tohoto cíle nevyžaduje vytvoření nového typu právnické osoby ani nového typu bytového družstva, neboť právní řád poskytuje v tomto směru dostatek možností...²²⁹

Zákon stanovuje jako základní podmínku pro poskytnutí podpory soulad podpory s nařízením Komise ES č. 69/2001 o použití článků 87 a 88 Smlouvy o ES na podporu de minimis²³⁰. Podpora pak může být poskytnuta „pouze bytovému družstvu, které splňuje

229 Citace z obecné části důvodové zprávy k vládnímu návrhu zákona o podpoře výstavby družstevních bytů ze Státního fondu rozvoje bydlení a o změně některých zákonů (zákon o podpoře výstavby družstevních bytů).

230 Pravidlo de minimis je pojem z oblasti evropského práva a jedná se o mezistátní klauzuli a vyloučení bezvýznamných (bagatelních) jednání. „Jedním z předpokladů použití soutěžních pravidel je, že protisoutěžní jednání je způsobilé ovlivnit obchod mezi členskými státy. Jedná se o tzv. mezistátní klauzuli... Zahrnuje celou hospodářskou výměnu mezi členskými státy (172/80 Züchner), a tedy nejen pohyb zboží, ale i osob (161/84 Pronuptia), služeb (viz rozhodnutí Komise Service Master, Úř. Věst. L 1988,

podmínky stanovené tímto zákonem a financuje výstavbu družstevních bytů do svého vlastnictví za finanční účasti svých členů podle tohoto zákona.²³¹

Mezi další podmínky pro poskytnutí státní podpory výstavby družstevního bydlení patří neexistence, resp. neexistence, splatných závazků ve vztahu k určitým subjektům²³² a určení družstevních bytů k nájmu členům bytového družstva, kteří se na jejich výstavbě finančně podíleli, resp. jejich právním nástupcům.

Dosavadní postavení státní podpory družstev výstižně charakterizoval Helešic: „Naše vláda až do poslední doby nepočítala s úlohou družstev při plnění nemalých úkolů v oblasti naší ekonomiky a společenského života vůbec. Přijatý zákon č. 378/2005 Sb. o podpoře výstavby družstevních bytů je ojedinělým – nikoli komplexním – pohledem na úlohu družstev při řešení jednoho ožehavého problému společnosti.

Navzdory hodnocení významu družstevnictví ve světě v současné etapě rozvoje lidské společnosti a navzdory doporučením mezinárodních organizací, včetně Evropské unie, se vedení našeho státu chová, jako by tomu bylo u nás jinak, a nepočítá s pomocí družstev při plnění řady aktuálních úkolů naší společnosti.²³³

8.4.4 Stále otevřené otázky sdružování a kontroly družstev

Další samostatnou otázkou českého bytového družstevnictví je problematika sdružování družstev. „U nás dnes neexistuje právní úprava sdružování družstev, i když se družstva nadále do svých svazů sdružují.“²³⁴ Tato absence právní úpravy, upravující sdružování družstev např. do obdoby družstevních svazů, existuje dodnes navzdory skutečnosti, že v zahraničních právních úpravách je otázka sdružování družstev zpravidla

322,38) a kapitálu (rozhodnutí Komise Banque nationale de Paris, Úř. Věst. L 1996,188,37). Zahrnuje též bankovní služby, platební styk, pojišťovnictví, dopravu, rozhlas a televizi, telekomunikace, zásobování energií apod.“

Tichý, L., Arnold, R., Svoboda, P., Zemánek, J., Král, R.: „Evropské právo.“ 3. vydání, Praha, C. H. Beck, 2006, s. 540.

231 § 3 odst. 2 zákona č. 378/2005 Sb., o podpoře výstavby družstevních bytů ze Státního fondu rozvoje bydlení, a o změně zákona č. 190/2004 Sb., o dluhopisech, (zákon o podpoře výstavby družstevních bytů.

232 Mezi tyto subjekty patří státní rozpočet, státní fond, rozpočet územního samosprávného celku, zdravotní pojišťovna, banka, resp. pobočka zahraniční banka a další právnické a fyzické osoby.

233 Helešic, F.: „Stát a družstva (k možnosti usměrňování družstev státem).“, Právník, 2007, č. 5, s. 528.

234 Helešic, F.: „K předmětu a obsahu zákonné úpravy družstev (srovnávací analýza).“ Právní rozhledy, 1997, č. 2, s. 65.

upravena. „Výjimkou v zahraniční právní úpravě není současně řešení otázky sdružování družstev (což například neřeší současná právní úprava v ČR – družstva se sdružují formou zájmových sdružení právnických osob, upraveného občanským zákoníkem). Postavení a úloha takových družstevních sdružení se v jednotlivých zemích liší, ale není ojedinělé, že plní i různé kontrolní působnosti. Členství v nich je pak pro družstva podle zákonem vymezené působnosti buď dobrovolné, či povinné.“²³⁵

S problematikou sdružování družstev souvisí i problematika kontroly družstev kontrolním orgánem. V rámci peněžního družstevnictví vykonává v rámci svých povinností v tržním hospodářství určitý dohled Česká národní banka, jak bylo popsáno výše. Zajímavou myšlenkou je návrat kontrolní činnosti svazům družstev, což vychází z výše popsaných historických základů.

„Podnět k návratu více než sto let trvající zákonné úpravy postavení Svazů družstev a jejich kontrolního oprávnění učinila v posledních letech pracovní skupina Družstevní asociace ČR pod vedením JUDr. I. Příkryla v roce 1998. Stalo se tak sestavením návrhu nového družstevního zákona. V tomtéž duchu byl předložen i poslanecký návrh zákona o družstvu z února 2001. S tímto návrhem vláda nesouhlasila. Svůj nesouhlas zdůvodnila zejména přípravou rekonstrukce obchodního práva, která počítá s tím, že právní úprava družstev bude součástí nového obchodního zákoníku a tudíž vláda považuje navrhovanou právní úpravu družstev za nekoncepční a nesystémovou.“²³⁶

Dlužno podotknout, že s výjimkou družstevního peněžnictví, dozorovaného od roku 2006 Českou národní bankou, je obecná úprava družstev stále bez kontroly.

Stejně tak lze považovat za otevřenou otázku celkové právní úpravy družstev obchodním zákoníkem. Osobně se domnívám, že družstva by měly být upraveny spíše samostatným zákonem než v rámci obchodního zákoníku. Důvody spatřuji zejména v zohlednění družstevních specifik. Družstvo dle mého názoru nepatří do společnosti obchodních společností dle obchodního zákoníku, neboť již historicky má za úkol plnit jiné cíle než je zisk. Z téhož samého důvodu by též družstva měly být silněji dozorovány ze strany státu.

235 Čáp, Z.: „Postavení družstev ve světě.“ Právní rádce, 2000, č. 11, s. 27.

236 Helešic, F.: „Má být kontrola družstev legislativně zajištěna?“ Právník, 2004, č. 2, s. 201.

Družstevní myšlenka byla celkově oslabena, obzvláště v rámci bytového družstevnictví, některými mediálně známými kauzami. Jako praktický příklad bude v následující kapitole popsán případ Pražského stavebního bytového družstva, někdy v médiích nesprávně nazývaného Hutmanka. Tvoří zajímavou sondu do transformačních chyb a vzniku problémů, se kterými se družstevníci a jejich rodiny vyrovnávají dodnes.

9 Případ Pražského stavebního bytového družstva²³⁷

Pražské stavební bytové družstvo (původním názvem SBD NVP) může sloužit jako příklad špatně provedené transformace s velmi pravděpodobným cílem přímo poškodit družstvo a družstevní členy. Zároveň lze tento smutný případ označit jako „přední laboratoř českého tunelářství“²³⁸.

Vzhledem ke stále probíhajícímu trestnímu řízení a soudním sporům zde nejsou užitá žádná konkrétní jména fyzických ani právnických osob, přestože užitá dokumenty lze dohledat na internetu a jsou tedy veřejně přístupné. Stejně tak již určitá jména byla zveřejněna v médiích. Domnívám se však, že k pochopení mechanismů pádu Pražského stavebního bytového družstva nejsou konkrétní jména ani konkrétní názvy firem zapotřebí...

9.1 Transformační základy

Případ „vytunelovaného“ bytového družstva se začal psát v porevolučních letech, kdy probíhala transformace družstev. Dne 18. března 1991 proběhla členská schůze bytového družstva, která se konala formou shromáždění delegátů. Bylo pozváno celkem 118 delegátů, zastupujících 2636 členů družstva. Na této členské schůzi byl učiněn pokus změnit stanovy družstva mj. zvýšením základního členského vkladu na 20.000 Kč. Návrh na zvýšení však nebyl odhlasován (k určitým změnám stanov však došlo) a během následujícího roku, tj. od března 1991 do dubna 1992 došlo ke snížení stavu členské základny z 2 636 na 1570 členů, tj. o 1066 členů.

Současné vedení družstva se domnívá, že členskou základnou nebydlících členů bylo nějak manipulováno, neboť je vysoce nepravděpodobné, že by všichni nebydlící členové najednou hromadně z bytového družstva vystoupili a družstvo jim vyplatilo

237 Pro sepsání této kapitoly byly využity podkladové materiály poskytnuté samotným bytovým družstvem. Většinou se jedná o trestní oznámení, v nichž je však skutková podstata velice dobře vylíčena.

238 Trefný příměr užil šéfredaktor periodika Ekonom a člen Pražského stavebního bytového družstva Zbyněk Fiala ve svém článku „Kam vede tunel na Hutmance.“ Ekonom, 2004, č. 40, dostupné v elektronické podobě na serveru Britských listů: <http://www.blisty.cz/art/19970.html>

jejich základní členské vklady. (Při takovém počtu vystoupivších družstevníků by výplata vkladů představovala částku ve výši 3.198.000 Kč).

15. dubna 1992 proběhla další členská schůze, konající se též formou shromáždění delegátů. Přítomno bylo celkem 79 delegátů, zastupujících zbytek družstevníků. Na této členské schůzi byl opět vznesen návrh na zvýšení základního členského vkladu na 20.000 Kč do jednoho měsíce s pravděpodobným úmyslem vyřadit ostatní členy družstva, kteří by nebyli schopni tuto částku v požadované lhůtě složit.

Zároveň byla na této členské schůzi údajně²³⁹ provedena transformace družstva na družstvo postupem podle § 765 zákona č. 513/1991, obchodního zákoníku. Shromáždění delegátů se následně údajně usneslo, že členy družstva po transformaci se stanou ty osoby, které složí základní členský vklad ve výši 20.000 Kč. Jak uvádí současné představenstvo družstva, „toto usnesení odporovalo platným stanovám SBD NVP z 1. prosince 1988, které byly údajně novelizovány na předcházejícím shromáždění delegátů 18.3.1991, protože:

- a) program schůze neobsahoval žádný bod vztahující se k transformaci družstva,
- b) program schůze neobsahoval žádný bod, podle kterého by měla být změněna výše základního členského vkladu
- c) v programu schůze nebyla změna dosavadních stanov SBD NVP,
- d) podle platných stanov SBD NVP byl základní členský vklad 3.000 Kč,
- e) i po shromáždění delegátů dne 15.4.1992 platily původní stanovy SBD NVP.

Tímto usnesením byla drtivá většina členů zbavena v souvislosti s „transformací“ družstva členství, resp. členských práv. Postup statutárních orgánů družstva, tj. představenstva i kontrolní komise, byl protiprávní a byl výsledkem zcela záměrného zkreslení podstaty transformace původních družstev na družstva podle obchodního zákoníku.“²⁴⁰

Jak je dále správně poznamenáno a též výše popsáno, transformace družstev neměla za cíl zakládat nějaká nová družstva, nýbrž přizpůsobit stávající družstva nové právní

²³⁹ Termíny údajně jsou zde užívány záměrně, neboť do dnešních dnů jsou tyto skutečnosti předmětem trestních stíhání, resp. soudních stíhání a soudních soukromoprávních sporů, a proto je korektní je uvést s termínem „údajně“. Zároveň lze doplnit, že zmíněné události byly rekonstruovány ze zbytků záznamů, které v družstvu zbyly po bývalém představenstvu družstva před rokem 2003.

²⁴⁰ Citace z trestního oznámení v záležitosti Pražského stavebního bytového družstva, podaného družstvem dne 10. března 2005 k rukám tehdejší nejvyšší státní zástupkyně paní JUDr. Marie Benešové, str. 4.

úpravě v obchodním zákoníku. Členství v družstvu proto nemohlo zaniknout ex lege, tj. ze zákona pouze z důvodu transformace družstva.

Přesto však 30. června 1992 proběhla „ustavující schůze“ údajného nástupce SBD NVP – Pražského stavebního bytového družstva. Pozváno však bylo jen 16 osob, které uhradily „základní členský vklad“ ve výši 20.000 Kč. Přítomno však bylo z těchto 16 osob jen 13 osob. Nikdo další z 1570 členů bytového družstva pozván nebyl. Na této „ustavující schůzi“ byly 13 osobami odsouhlaseny nové stanovy Pražského stavebního bytového družstva, které rozdělily dosavadní členskou základnu SBD NVP, tj. celkem 1570 členů na dvě základní skupiny:

1. část podnikatelskou, tj. výše zmíněných 16 osob s vkladem 20.000 Kč, která se nadále považovala za jediné členy družstva
2. část nepodnikatelskou, tj. zbývajících 1554 členů družstva s vkladem 3.000 Kč, která byla první skupinou označena za „sdružení občanů“.

Výklad 16 „podnikajících“ osob ke zbytku členské družstevní základny byl takový, že se jedná o členy jakéhosi „sdružení“, tj vlastně „bydlící nájemníky“ a „nájemníky garáží“. To, že zmíněné „podnikající“ osoby tvořily uzavřenou komunitu, lze dokumentovat tím, že někteří řadoví členové družstva, kteří se o možnosti „podnikání“ dozvěděli a složili vklad 20.000, byli ze skupinky „podnikatelů“ vyloučeni a vklad jim byl vrácen.

Výmaz výše základního členského vkladu z obchodního rejstříku byl proveden dne 15.10.1992, ale nová výše základního členského vkladu byla zapsána až dne 31.5.1999.

Nepozvání drtivé většiny členské základny družstva na členskou schůzi odporuje zákonu a výrazně porušuje výkon práv člena družstva a odporovalo též tehdy platným stanovám. Jak připomíná Dvořák, „stanovy lze definovat jako „základní vnitřní dokument družstva, je to „ústava družstva“, regulující a určující vztahy mezi členy družstva navzájem, jejich práva a povinnosti...“²⁴¹

Není proto možné postupovat proti zákonu i proti družstevním stanovám.

Další otázkou je též institut shromáždění delegátů. Vhodným kombinačním klíčem šlo dosáhnout vhodného poměru samospráv, resp. pozváním vhodných delegátů, což bylo též předmětem kritiky současného družstevního vedení²⁴². Jak k samotné formě roz-

²⁴¹ Dvořák, T.: „Stanovy družstva.“ Ad notam, 2002, č. 5, s. 97.

²⁴² V konkrétním případě „Hutmanky“ se při pozvání na klíčovou schůzi dne 15. dubna 1992 jednalo

hodování formou shromáždění delegátů dle § 239 odst. 7 zákona č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku poznamenává Dvořák: „Na druhé straně však nelze nevidět, že benevolence zákona je zde zcela nepřiměřeně téměř bezbřehá.“²⁴³

9.2 „Hospodáři“

V období od „ustavující členské schůze“ dne 30. června 1992 do 3. září 2003 tak ve funkcích statutárních orgánů družstva vystupovali jen členové z „podnikatelské“ části družstva. Ostatní členové byli odstaveni od svých členských práv a nebyli ani zváni na členské schůze družstva. Na všechny již bylo podáno současným vedením družstva trestní oznámení²⁴⁴, zejména pro nezákonný odprodej majetku, resp. nebytových prostor SBD NVP.

„Hospodaření“ těchto statutárních zástupců družstva totiž spočívalo zejména v používání družstevního majetku jako zástavy k úvěrům cizích osob. Majetek družstva byl odhadován zhruba na miliardu korun, a proto bylo družstvo vítaným zástavcem. Navíc rozhodnutím tehdejšího Federálního shromáždění bylo nařizeno Magistrátu hlavního města Prahy převést 1251 rozestavěných bytů, ateliérů a garáží do vlastnictví bytových družstev. Plných 1128 jednotek směřovalo do Stavebního bytového družstva, čímž toto družstvo svůj majetek ještě rozšířilo.

Převod magistrátních bytů měl kompenzovat ztrátu výhodných investičních úvěrů pro komplexní bytovou výstavbu. „Byty totiž nebyly nabízeny nebydlícím členům družstev²⁴⁵, jak by se dalo předpokládat, ale úplně cizím lidem, nejednou ve velkém a obvykle nápadně levně. Přesněji řečeno, byly systematicky nabízeny známým lidem, politikům, funkcionářům, osobnostem z míst vysokých, vyšších a ještě vyšších. Někomu tyto trans-

o klíč 1:20. Rozdílné počty pozvaných však lze snadno odhalit, např. ze samosprávy Radotín (48 členů) byli pozváni 4 delegáti, zatímco ze samosprávy Košík (44 členů) jen 1 člen. Jak byli vybírání delegáti za nebydlící členy není jasné do dneška.

243 Dvořák, T.: „O členské schůzi družstva.“ Právní rozhledy, 2004, č. 19, s. 711.

244 Trestní oznámení podaná současným představenstvem družstva byla policií usnesením odkládána a následně po podání zákonné stížnosti byla tato policejní usnesení o odložení Městským státním zastupitelstvím v Praze zrušena.

245 „V horkém létě 1993 mělo Pražské stavební bytové družstvo ve skutečnosti přes 1500 členů, z toho jich na 700 nebydlelo. Těm ale vedení kýžené bydlení nenabídlo. Začalo byty prodávat na volném trhu a jen drobek, 123 bytů, převedlo na spřátelená družstva. Prodávalo byty bez souhlasu členské schůze, nečlenům, nejen fyzickým, ale i právnickým osobám.“

Szirmai, E.: „Myši žerou špinavé peníze.“ Ekonom, citováno z elektronické podoby dostupné na: [http://ihned.cz/?s1=0&m=frommail&article\[id\]=21389970](http://ihned.cz/?s1=0&m=frommail&article[id]=21389970)

akce pomohly ve vstupu do velkého světa, a někde zase tmelily spojenectví. To možná objasňuje proč družstvu a jeho předsedovi všechno tak krásně procházelo.“²⁴⁶

Mezi nejvýznamnější „hospodářské operace“ družstva lze jmenovat např. odprodej majetku Stavebního bytového družstva formou pronájmu s následnou koupí (leasing) v hodnotě cca 75 milionů. Družstvo ručilo celým svým majetkem, resp. dokonce svůj majetek zastavilo, v rozporu se stanovami. Za úvěry svých vlastních dlužníků. Následně po nesplácení úvěrů těchto fyzických osob družstvo tyto osoby oddlužilo a dále ručilo za další úvěry právnické osoby, kterou tento dlužník založil.

Družstvo též v rámci „podnikání“ prodávalo byty, ateliéry i nebytové prostory, zejména nečlenům družstva. Výnosy z prodeje pak byly formou provizí převáděny na soukromé firmy a čistý zisk byl vyváděn mimo družstvo.

Souběžně s tím probíhaly podivné machinace s jednou pobočkou Investiční a poštovní banky (IPB). Družstvo nesplácelo vlastní úvěr ve výši 29 milionů korun, ale tamní pracovníci údajně úvěr transformovali na dva úvěry ve výši 29 a 17,5 milionů s cílem zakrýt nesplácení původního úvěru.

Všechny nesplácené úvěry družstva a jeho dlužníků, kterým družstvo ručilo, nakonec našly svoji cestu do České konsolidační agentury, která je po několika letech prodala dvěma firmám. Úvěry jsou Českou konsolidační agenturou prodány za zlomek nominální hodnoty, ale jsou logicky vymáhány v plné výši. Pro představu, nástupce první firmy „se snaží realizovat zisk ve výši cca 2 000 %, zatímco nástupce druhé firmy zisk dokonce ve výši 218 000 %.“²⁴⁷

Ostatní nesplácené dluhy fyzických osob vymáhá Česká konsolidační agentura formou exekuce proti družstvu ve výši necelých 9 milionů. Podivné praktiky prodávání dluhů²⁴⁸ výrazně pod jejich cenou této dnes již zrušené instituce kritizoval i Nejvyšší

246 Fiala, Z.: „Kam vede tunel na Hutmance.“ Ekonom, 2004, č. 40, dostupné v elektronické podobě na serveru Britských listů: <http://www.blisty.cz/art/19970.html>

247 Citace vyčíslení převzata z dokumentu trestního oznámení v záležitosti Pražského stavebního bytového družstva, podaného družstvem dne 10. března 2005 k rukám tehdejší nejvyšší státní zástupkyně paní JUDr. Marie Benešové, str. 12.

248 „Při prodeji balíku ČKA05 – Konkurzy bylo portfolio pohledávek v hodnotě 62,343 mld. Kč prodáno za 1,98 % tj. za 1.236.167.000 Kč. Nebyl veden přehled o uhrazených soudních poplatcích v souvislosti s 2773 pohledávkami uhrazenými v bloku. Protože průměrná cena jedné pohledávky byla 22.482.000 Kč, tak lze předpokládat, že uhrazené soudní poplatky za všechny pohledávky mohly být vyšší, než prodejní cena celého balíku pohledávek. Z částky 22.482.000 Kč lze vypočítat průměrnou výši soudního poplatku na cca 900.000 Kč a přitom z prodejní ceny 1.236.167.000 Kč a počtu pohledávek lze vypočítat průměrnou výši soudního poplatku připadajícího teoreticky na jednu pohledávku

kontrolní úřad když uvedl, že „některé postupy při rozhodování o způsobu realizace pohledávek, při výběru organizačního a právního poradce, při zařazování pohledávek do bloků a při organizaci soutěže nebyly prováděny důsledně a zvolené varianty řešení nebyly podle předložené dokumentace nejvhodnější. Velkým nedostatkem je také skutečnost, že agentura neměla dostatečný přehled o vnitřní hodnotě pohledávek nabízených v blocích...

Vytvořením tak velkých bloků pohledávek, jako byly kontrolované bloky ČKA04 a 05, byla upřednostněna rychlost vyvedení aktiv z bilance agentury před jejich maximálním výnosem. Soubor stovek klientů a pohledávek vytvářel prostor pro výskyt chyb již nedostatečným posouzením jednotlivých případů při jejich zařazení do bloku.²⁴⁹

Celkově Konsolidační agentura spravovala přes tři sta miliard korun a jak řekla členka kolegia Nejvyššího kontrolního úřadu Jana Krejčová: „Jde o velké peníze, skoro polovinu rozpočtu, a je neuvěřitelné, jak s nimi stát nakládá.“²⁵⁰

9.3 Náprava

Celý problém družstva se provalil až v roce 2003, kdy bylo na mimořádné členské schůzi ze dne 4. září zvoleno nové vedení družstva, které začalo napravovat kostlivce vy-
padávající ze skříně soudními spory a trestními oznámeními, které vede v podstatě až do-
dnes.

Družstvo bylo již v počátku své obrany ochromeno několika předběžnými opatřeními soudu, kterými byl družstvu obstaven majetek, takže prakticky nemělo z čeho fungovat a hrozil jeho úpadek. Aby se tomu družstevníci vyhnuli a nepřišli tak případně o své byty zahrnuté do konkursní podstaty, schválili tzv. další členský vklad pro členy družstva.

Jako další členský vklad pro členy družstva měli družstevníci platit měsíčně určitou částku jako příspěvek na chod družstva, neboť toto z vlastního majetku fungovat nemoh-

na cca 445.800 Kč. Protože PSBD nejsou známy přesnější údaje, je tento výpočet pouhým odhadem. Přesto je taková úvaha velice zajímavá, protože v případě pohledávky vymáhané firmou XXX na PSBD byl již před postoupením z ČKA zaplacený soudní poplatek ve výši 1.000.000 Kč a část kupní ceny připadající na postoupení pohledávky byla 1,98 % z 52.633.284,71 Kč, tj. 1.042.139 Kč. Lze říci, že firma XXX zaplatila za pohledávku ve skutečnosti pouze 42.139 Kč. Je pravděpodobné, že tomu mohlo být obdobně i v jiných případech.“ Tamtéž, str. 13-14.

249 „Závěrečná zpráva Nejvyššího kontrolního úřadu o provedené kontrole v České konsolidační agentuře č. 03/11.“ Věstník Nejvyššího kontrolního úřadu, 2004, částka 2, s. 137.

250 Spurný, J.: „Tajný kšeft za 300 miliard; Za zdmí Konsolidační agentury se chystá konec české privatizace.“ Respekt, 2004, č. 38, s. 13.

lo díky smrtícím předběžným opatřením soudu o obstavení družstevního majetku. Tím se vyhnuli přímému pádu do konkursu a prodeji svých bytů a získali čas na právní obranu proti svým údajným věřitelům, kteří přinášeli své údajné pohledávky získané též od České konsolidační agentury.

Někteří družstevníci však schválené další členské vklady chtěli transformovat na půjčku družstvu, a tak de facto zvýšit zadlužení svého bytového družstva. „Dle čl. 18 odst. 8 stanov družstva musí další členské vklady, jejich výši a splatnost schválit členská schůze. Členská schůze zároveň schvaluje způsob, jakým budou tyto další vklady vráceny.

Změna dalších členských vkladů na půjčky jednotlivých členů družstvu není dle mého názoru z právního hlediska možná. Pokud by bylo třeba k takovému výsledku z jakéhokoliv důvodu dospět, bylo by dle mého názoru postupovat ve dvou krocích takto:

- a) Nové rozhodnutí členské schůze o vrácení dalších členských vkladů členům družstva.
- b) Následné uzavření smluv o půjčce mezi družstvem a jeho členy (k tomuto následnému kroku by ale nebylo možné nutit všechny členy družstva).²⁵¹

Na nebezpečnost obecného podceňování poplatků na chod družstva upozorňuje též Dvořák: „Jako ekonomicky mimořádně nebezpečný lze hodnotit stav, který již v několika bytových družstvech nastal, že totiž členové odmítají na členské schůzi schválit zvýšení správního poplatku, ačkoliv je naprosto zjevné, že jeho výše je pod úrovní nákladů, a bytové družstvo se tak i při maximální úspornosti nutně dostane do ztráty. Řada členů (a mnozí dokonce i vědomě) ženou své bytové družstvo raději do ztráty s tím, že nechť vedení bytového družstva schodek pokryje postupným prodejem zbývajících družstevního majetku. Je evidentní, jak nezodpovědná je tato politika. Dříve nebo později totiž nastane stav (v podmínkách i největších bytových družstev spíše dříve), že již nebude co prodat, a pak nastane nutně úpadek.“²⁵²

251 Citace z právního posudku zpracovaného advokátní kanceláří Svoboda, Chlumská, Chrůma a partneři pro Pražské stavební bytové družstvo dne 12. ledna 2005, ve věci dalšího členského vkladu. Dostupné na:

<http://www.hutmanka.ic.cz/dokumenty/stanovisko.pdf>

252 Dvořák, T.: „Některé otázky hospodaření bytových družstev.“ Právní fórum, 2007, č. 6, s. 224.

O co nebezpečnější je pak podceňování financování družstva s obstaveným majetkem a hrozbou konkursu! Nelze se proto divit, že někteří členové družstva byli též kvůli porušování povinností členů z družstva vyloučeni. Jak uvádí Chalupa, „bytová družstva totiž více než v minulosti využívají tento právní institut, který jim umožňuje vyhnout se zpravidla déle trvajícím a právně složitějším soudním řízením...“²⁵³

Bohužel v této práci není možno situaci Pražského stavebního bytového družstva důkladněji rozebírat (ani to není účelem) z hlediska procesněprávních institutů jako předběžná opatření apod., a proto závěr práce bude věnován tomu, co především zajímá všechny bydlící členy bytového družstva, totiž problematice převodů družstevních bytů.

9.4 Převody družstevních bytů

Základní otázkou, která členy Pražského stavebního bytového družstva trápí je ta, jestli nepřijdou o svoje byty, které zpravidla sami za předlistopadového režimu stavěli. Problém právně lze vyložit tak, zda v případě konkursu družstva náleží byty jakožto majetek bytového družstva do konkursní podstaty či nikoliv.

Základ problému definoval roku 2002 Dvořák když uváděl, že „podstatou problému je vztah zákona č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání, ve znění pozdějších předpisů (KV) k zákonu č. 72/1994 Sb., kterým se upravují některé spoluvlastnické vztahy k budovám a některé vlastnické vztahy k bytům a nebytovým prostorům a doplňují některé další zákony (zákon o vlastnictví k bytům), ve znění pozdějších předpisů (BytZ). Každý člen bytového družstva, pokud je fyzickou osobou, má zákonný nárok na převod svého bytu nebo nebytového prostoru, k němuž mu svědčí právo nájmu, do svého vlastnictví, pokud podal ve dnech 28.1.-28.7.1992 podle § 24 zákona č. 42/1992 Sb., o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech, ve znění zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění ČSFR č. 297/1992 Sb., nebo ve dnech 1.5.1994-30.6.1995 podle § 23 odst. 2 BytZ výzvu, v níž družstvo požádal o bezplatný převod tohoto bytu nebo nebytového prostoru do svého vlastnictví. Tento zákonný nárok má i právní nástupce, pokud tyto podmínky sám splňuje.“²⁵⁴

²⁵³ Chalupa, L.: „Vyloučení člena z bytového družstva.“ Právní rádce, 2004, č. 2, s. 19.

²⁵⁴ Dvořák, T.: „Některé otázky převodů bytů a nebytových prostor do vlastnictví jejich nájemců – členů bytových družstev.“ Právní rozhledy, 2002, č. 6, s. 277-278. Další možností je uzavření smlouvy o převodu bytu ve lhůtě do 30. června 2010 dle zákona č. 103/2000 Sb. jak je popsáno výše.

Je nutno předeslat, že soudní judikatura byla v této otázce celkově konzistentní v rámci obchodnězávazkových vztahů ve prospěch věřitelů družstva a s bytovými družstvy soudy nakládaly (v souladu s výše popsanou podnikatelskou koncepcí družstva jako standardní součástí obchodního zákoníku) jako se standardním podnikatelským subjektem. Lze to doložit např. na sérii celkově tří rozsudků ve věci týkající se Bytového družstva Kavčí Skála Říčany.

Družstvo Kavčí Skála Říčany se dostalo do konkursu, ale v zákonné lhůtě nepřesahující šest měsíců před prohlášením konkursu na majetek dlužníka uskutečnilo převody bytů do vlastnictví dle § 6 odst. 2 zákona č. 72/1994 Sb., o vlastnictví bytů. Správce konkursní podstaty však zahrnul do konkursní podstaty již převedené byty dle § 15 tehdejšího zákona č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání. Ten stanovil, že jsou „vůči věřitelům neúčinné právní úkony dlužníka, provedené v posledních šesti měsících před podáním návrhu na prohlášení konkursu anebo po podání tohoto návrhu do prohlášení konkursu, kterými převádí věci, práva a jiné majetkové hodnoty ze svého majetku na jiné osoby bezplatně nebo za nápadně nevýhodných podmínek...“²⁵⁵

„Konkursní správce zahrnul byty do konkursní podstaty, majitel bytu podal excin-dační žalobu, Krajský obchodní soud v Praze žalobu zamítl, k odvolání žalobce Vrchní soud v Praze rozsudek soudu prvního stupně potvrdil a Nejvyšší soud ČR posléze zamítl dovolání.“²⁵⁶

Zásadní sporná otázka v této kauze byla zda zahrnout byty do konkursní podstaty na základě neplatnosti smlouvy o převodu vlastnictví k družstevnímu bytu dle § 39 zákona č. 64/1964 Sb., občanského zákoníku (rozpor se zákonem) pro nedodržení náležitostí § 24 odst. 7 zákona č. 72/1994 Sb., o vlastnictví bytů. Ustanovení praví, že „součástí smlouvy o převodu vlastnictví jednotky z vlastnictví družstva je vzájemné vypořádání prostředků určených na financování oprav a údržby budovy, popřípadě domu a jednotky a dále prostředků tvořených ze zisku bytového hospodářství (dále jen „prostředky určené k vypořádání“), připadajících na převáděnou jednotku. Vzájemným vypořádáním se přitom rozumí vyrovnání jak nevyčerpaných zůstatků, tak vyrovnání nedoplatků ze strany nabyvatele. Nevyčerpané prostředky určené k vypořádání převede družstvo právnické

²⁵⁵ § 15 odst. 1 písm. c) zákona č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání.

²⁵⁶ Bárta, J.: „Převod družstevního bytu v konfrontaci platné právní úpravy a judikatury.“ *Právní rozhledy*, 2004, č. 19, s. 717.

osobě zabezpečující správu domu (§ 10). Pro použití převedených prostředků platí ustanovení § 15 obdobně. V případě, že správa domu není zajišťována právnickou osobou, převede družstvo nevyčerpané prostředky určené k vypořádání vlastníku jednotky.²⁵⁷

Všechny tři soudy dospěly k názoru, že povinné vypořádání mezi stěžovatelkou a úpadcem provedeno nebylo, přestože smlouva o převodu bytu jej obsahovala, ale závěr, který z toho učinili byl věcně nesprávný, tj. že smlouva o převodu bytu je z tohoto důvodu neplatná. Zákonné ustanovení však nic takového neříká!

Salač k obecné otázce rozporu se zákonem uvádí, že „nelze vycházet z formalistického předpokladu, ke kterému by někdy psaná povaha kontinentálního práva sváděla, že každý zákon, který omezuje právní úkony nebo je váže na určité podmínky, současně tyto úkony (třeba i jen částečně) zakazuje. Na tomto místě opět nastupuje výklad smyslu a účelu zákona – tedy rozřešení otázky, zda je vůbec dán zákonný zákaz, který by mohl vést k neplatnosti právního úkonu. Výklad smyslu a účelu existujícího zákonného zákazu, prováděný za účelem zjištění vhodné sankce, je tak vlastně sekundární.“²⁵⁸

Nejvyšší soud nicméně ke svému závěru o neoprávněnosti případného vyloučení bytu uvedl následující: „Závěr, že věřitelé družstva nemohou uspokojit své oprávněné nároky z majetku družstva jen proto, že ustanovení zákona o vlastnictví bytů přiznávají zvláštní práva k tomuto majetku (práva na bezúplatný převod) členům družstva, že tento majetek není postižitelný exekucí a tudíž ani konkursem, případně, že tato práva přetrvávají i v exekučním nebo konkursním řízení, by byl nejen v rozporu se zásadami, na nichž spočívá majetková odpovědnost družstva za závazky družstva (§ 222 odst. 1 věta druhá), nýbrž i v hrubém rozporu s ochranou práv třetích osob (jež na rozdíl od členů družstva nemají na případné nezodpovědné chování družstva co do přebírání závazků, které není schopno hradit, žádného vlivu). Je naopak logické se domnívat, že zákonodárce úpravou vztahů mezi členem družstva a bytovým družstvem v zákoně o vlastnictví bytů (pro účely případného vyčlenění a převodu bytové jednotky do vlastnictví člena bytového družstva) neměl v úmyslu ohrozit nebo oslabit dobytost stávajících nebo v budoucnu vzniklých pohledávek třetích osob vůči bytovému družstvu

257 § 24 odst. 7 zákona č. 72/1994 Sb., o vlastnictví bytů.

258 Salač, J.: „Rozpor s dobrými mravy a jeho následky v civilním právu.“ 2. vydání, Praha, C. H. Beck, 2004, s. 211.

tím, že by tento majetek učinil (v intencích právních názorů předestíraných dovolatelkou) prakticky neupotřebitelným pro účely zajištění závazků družstva.²⁵⁹

Nápravu zjednal až Ústavní soud, který svým nálezem sp. zn. III ÚS 258/2003 zrušil všechny tři rozsudky²⁶⁰. Konstatoval, že „smyslem uvedeného zákonného ustanovení je zakotvením institutu odporovatelnosti a neúčinnosti právního úkonu zamezit převodům majetku dlužníka na třetí osobu na úkor věřitelů v případě pochybnosti o jeho dobré víře. O takový případ ale u bezplatného převodu bytové jednotky dle § 23 odst. 2 a § 24 odst. 1 zákona o vlastnictví bytů nejde. V daném případě je totiž bezplatnost převodu dána nikoli projevem svobodné vůle dlužníka, nýbrž je dána ex lege.“²⁶¹

Dále Ústavní soud připomněl obecným soudům i soudu Nejvyššímu svůj nálezn sp. zn. Pl. ÚS 21/96, v němž již dříve judikoval, že „Soud není absolutně vázán doslovným zněním zákonného ustanovení, nýbrž se od něj smí a musí odchýlit v případě, kdy to vyžaduje ze závažných důvodů účel zákona, historie jeho vzniku, systematická souvislost nebo některý z principů, jež mají svůj základ v ústavně konformním právním řádu jako významovém celku. Je nutno se přitom vyvarovat libovůle; rozhodnutí soudu se musí zakládat na racionální argumentaci.“²⁶²

Proto Ústavní soud uzavřel svůj výklad rozhodnutím, že „v posuzované věci (obdobně viz rovněž nálezn sp. zn. III. ÚS 686/02) dospěl Ústavní soud k závěru, dle něhož se interpretace § 39 obč. Zák., § 24 odst. 7 zákona o vlastnictví bytů, § 241 odst. 3 písm. c) o.s.ř., ve znění platném do 31. prosince 2000, § 15 odst. 1 písm. c) zákona o konkursu a vyrovnání, obsažená v rozhodnutích dovolacího, odvolacího a nalézacího soudu, ocitá v extrémním nesouladu s obsahem obvyklých výkladových metod, jakož i se standardní právní dogmatikou vymezeným obsahem právních pojmů, pročež předmětná rozhodnutí nelze než kvalifikovat ve smyslu svévolné aplikace jednoduchého práva, a tím jako porušení základního práva na řádný proces dle čl. 36 odst. 1 Listiny a porušení základního práva na ochranu vlastnictví dle čl. 11 odst. 1 Listiny.“²⁶³

259 Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 29 Odo 560/2001, zrušený náleznem Ústavního soudu.

260 Konkrétně se tedy jednalo o rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. března 2003 č.j. 29 Odo 560/2001-64, rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 12. dubna 2001 č.j. 13 Cmo 50/2001-37 a rozsudek Krajského obchodního soudu v Praze ze dne 5. prosince 2000 č.j. 4 Cm 164/2000-15. Navíc bylo ještě zrušeno usnesení Městského soudu v Praze ze dne 3. listopadu 2003 č.j. 99 K21/89-969.

261 Nálezn Ústavního soudu České republiky sp. zn. III ÚS 258/2003.

262 Tamtéž. Z téhož důvodu Ústavní soud odmítl návrh stěžovatelky na zrušení § 15 odst. 1 písm. c) zákona o konkursu a vyrovnání, které bylo ústavní stížností též napadeno.

263 Tamtéž.

Bohužel však v tomto případě nápravu musel zjednat až Ústavní soud. Jak konstatuje Dvořák, „je skutečně smutné, když obecné soudy svým výkladem zákona, místo aby právní jistotu ochránily, tak jí mnohem spíše otřásly. V právním státě totiž nikdy nesmí být nejasnost zákona k tíži dobromyslného adresáta právní normy. Není-li v zákoně jednoznačná formulace, pak je třeba vyjít z toho, že i docela obecná formulace ve smlouvě musí postačovat.“²⁶⁴

Nejnovější judikát Ústavního soudu v kauze problematiky bytového družstevnictví se týká družstevníků Pražského stavebního bytového družstva, kteří podali návrh na zrušení předběžného opatření, kterým se zakazuje bytovému družstvu převést byt do jejich vlastnictví. Nález má sp. zn. I. ÚS 676/07 a pro Pražské stavební bytové družstvo znamená významný přínos.

Stěžovatelé u Ústavního soudu poukázali na to, že družstvu, v jehož vlastnictví nebo spoluvlastnictví se nachází bytová jednotka, k níž mají stěžovatelé právo legitimního očekávání dle § 23 zákona č. 72/1994 Sb., o vlastnictví bytů, nelze uložit povinnost zdržet se převodu bytové jednotky do vlastnictví nájemce (člena družstva), protože pravidlo převést byty je uloženo kogentní normou. Zároveň napadli ústavní stížností rozhodnutí Obvodního soudu pro Prahu 5 a Městského soudu v Praze²⁶⁵, kterými oba soudy usnesením zamítly návrh na zrušení předběžného opatření.

Argumentace obou obecných soudů byla obdobná: procesní. Stěžovatelé údajně nebyli k podání aktivně legitimováni, neboť nebyli účastníky řízení ve smyslu ustanovení § 74 odst. 2 o.s.ř.²⁶⁶.

264 Dvořák, T.: „Třetí zastavení nad judikaturou v oblasti (nejen) družstev.“ Soudní rozhledy, 2005, č. 2, s. 41-42. Dvořák dále uvádí jeden hospodářský problém, který stojí za povšimnutí: „Z nálezu Ústavního soudu plyne jedno velké riziko, které si zatím patrně málokdo uvědomuje, a na které i J. Bárta poukázal jen omezeně. Bytová družstva totiž (až na výjimky některých velkých, mnohdy dodnes nereformovaných kolosů) nemají – kromě oněch bytů a nebytových prostor zatížených nároky členů na bezplatný převod – prakticky vůbec žádný další majetek nebo jen zcela nepatrné hodnoty. Co z toho plyne? Předně nikdo bytovým družstvům nebude ochoten půjčit na opravy domů atp., neboť i u družstev majících bytový fond za stamilióny Kč i více se bude důvodně obávat, že bytové družstvo nemá žádný volný majetek, kterým by se mu mohlo zaručit za splacení dluhů, když majetkem zatíženým nároky členů se bytové družstvo zaručit nemůže. Pro bytová družstva bude přinejmenším velmi obtížné, ne-li vůbec nemožné získat potřebné bankovní úvěry a budou stále více odkázána na finanční možnosti členů a podporu státu, krajů a obcí. Tudíž bytový fond bude – přinejmenším ve své většině – chátrat.“ Tamtéž.

265 Konkrétně se jednalo o usnesení Obvodního soudu pro Prahu 5 ze dne 26.10.2006, č.j. 5 Nc 972/2003-61 a usnesení Městského soudu v Praze ze dne 15.12.2006, č.j. 18 Co 631/2006-88.

266 Procesně se jednalo o soudní spor Pražského stavebního bytového družstva a jednoho z jeho údajných věřitelů. Obecné soudy tvrdily, že pokud je účastníkem řízení pouze družstvo, je toliko tento subjekt nositelem věcné aktivní nebo pasivní legitimace ve sporu. Jednotliví členové družstva však dle obecných soudů nemohli dovozovat svoji věcnou legitimaci ze skutečnosti, že družstvo je účastníkem sporu. Odmitli závěr stěžovatelů o tom, že procesně jsou účastníky řízení jak družstvo, tak i družstevníci.

Ústavní soud však shledal, že ústavní stížnost je důvodná a souhlasil s argumentací stěžovatelů ochrany práva legitimního očekávání, přičemž poukázal na některá svá podobná dřívější rozhodnutí, např. ve výše popsaném rozhodnutí ve věci III. ÚS 258/03.

Ústavní soud uvedl, „že princip ochrany legitimního očekávání stěžovatelů plynoucího z ustanovení § 23 a § 24 zákona č. 72/1994 Sb. byl v souzené věci porušen. Proto usuzuje, že stěžovatelům [tedy členům družstva, jež splnili určité (zákonem požadované) podmínky a kteří disponují (ex lege) právním nárokem na bezplatný převod bytové jednotky z vlastnictví žalovaného do vlastnictví svého], svědčí opodstatněná přednost ochrany jejich základního práva na ochranu majetku (čl. 1 Dodatkového protokolu k Úmluvě).

Za tohoto stavu nelze akcentovat – jak učinily obecné soudy – nedostatek aktivní legitimace stěžovatelů podle § 74 odst. 2 o.s.ř., neboť základní právo stěžovatelů zakotvené v mezinárodní smlouvě podle čl. 10 Ústavy má před zákonem přednost. To platí navíc za situace, kdy si žalobce (stávající – avšak i předcházející – věřitel) musel být vědom struktury majetku žalovaného. Do tohoto majetku náleží mimo jiné byty a další nemovitosti těch členů družstva, kteří ze zákona disponují nárokem na bezplatný převod bytu (další nemovitosti) do svého vlastnictví. Uvedenému nároku a z něj plynoucímu legitimnímu očekávání, je nutno (ostatně i dle dosavadní judikatury Ústavního soudu) poskytnout přednostní ochranu jako ústavně chráněnému účelu.“²⁶⁷

Rozhodnutí Ústavního soudu mělo na situaci družstva výrazný vliv, neboť v přímé návaznosti na něj rozhodl Obvodní soud pro Prahu 5 samosoudcem ve věci sporu družstva se svým údajným věřitelem usnesením č. 5Nc 972/2003-141 o zrušení předběžného opatření. Dlužno podotknout, že samosoudce uvalil na družstvo předběžné opatření, které nabylo právní moci již dne 26. března 2004! Čtyři roky trvalo, než se družstevníci domohli alespoň elementární spravedlnosti!

V usnesení samosoudce přímo odkazuje na citovaný náleze Ústavního soudu: „Nálezem Ústavního soudu ČR ze dne 12.12.2007, sp.zn. I. ÚS 676/07 bylo zrušeno usnesení zdejšího soudu, kterým zdejší soud návrhu na zrušení předběžného opatření nevyhověl, jakož i usnesení soudu odvolacího, kterým rozhodnutí zdejšího soudu bylo potvrzeno... Soud po zohlednění citovaného stanoviska Ústavního soudu ČR v této věci posoudil sho-

²⁶⁷ Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. I. ÚS 676/07.

ra uvedený návrh jako podnět k postupu dle ust. § 77 odst. 2 o.s.ř., podle kterého může předseda senátu předběžné opatření zrušit, jestliže pominou důvody, pro které bylo nařízeno... Vzhledem k právní formě žalovaného jako bytového družstva se Ústavním soudem vyjádřený důvod týká celého předmětu předběžného opatření, soud rozhodl tak, jak je ve výroku I. uvedeno.²⁶⁸

Za pozornost též stojí, že samosoudce v citovaném usnesení uvádí: „Na základě výše konstatovaného nálezu pak soud dospěl k závěru, že v důsledku změny judikatury Ústavního soudu ČR v této věci, který ke stížnosti žalovaného proti samotnému usnesení o nařízení daného předběžného opatření v této věci důvody pro jeho zrušení neshledal (srov. Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 5.4. 2005, sp.zn. iV. ÚS 170/05²⁶⁹) a následně již citovaným nálezem vyjádřil právní názor opačný,....“²⁷⁰

Opravdu však rozhodl Ústavní soud ve věcech sp. zn. IV. ÚS 170/05 a sp. zn. I. ÚS 676/07 opačně jak tvrdí citované usnesení?

Ústavní stížnost ve věci sp. zn. IV. ÚS 170/05 podávalo samotné Pražské stavební bytové družstvo proti usnesení Obvodního soudu pro Prahu 5 ze dne 11.6.2004, č.j. 34 C 68/2004-103 a usnesení Městského soudu v Praze ze dne 30.11.2004, č.j. 18 Co 536/2004-289 s cílem zrušení těchto rozhodnutí obecných soudů. Zmíněným usnesením Obvodního soudu pro Prahu 5 bylo vydáno předběžné opatření, kterým Obvodní soud zakázal Pražskému stavebnímu bytovému družstvu zcizit, zatížit věcným břemenem, zastavním právem či nájemním právem nemovitosti, které jsou v jeho vlastnictví. Pražské stavební bytové družstvo se proti usnesení Obvodního soudu odvolalo k Městskému soudu v Praze. Uvedlo, že jednak pohledávka ve výši 46 milionů Kč je již zajištěna zastavním právem a rozsah předběžného opatření vydaného Obvodním soudem je nepřiměřeně vysoký k výši vymáhané pohledávky a jednak že předběžné opatření zabrání družstvu realizovat jeho zákonnou povinnost k převodům bytových jednotek podle zákona č. 72/1994 Sb.

Městský soud však odvolání zamítl, a proto se družstvo obrátilo ústavní stížností na Ústavní soud, aby obě napadená usnesení zrušil. Ústavní soud však ústavní stížnost odmítl pro její zjevnou neopodstatněnost. Proč? Protože jednak shledal, že k zásahu

268 Usnesení Obvodního soudu pro Prahu 5 č. 5Nc 972/2003-141.

269 Správné označení judikátu Ústavního soudu je ovšem sp. zn. IV. ÚS 170/05.

270 Usnesení Obvodního soudu pro Prahu 5 č. 5Nc 972/2003-141.

do práva na pokojné užívání majetku podle čl. 1 Dodatkového protokolu k Úmluvě „došlo při respektování ústavních omezení a podmínek, jak jsou formulovány v čl. 1 odst. 1 Dodatkového protokolu k Úmluvě, tj. zejména při existenci zákonného podkladu pro takové omezení, obsaženého v ust. § 102 o.s.ř., a za situace, kdy nelze omezení označit za nepřiměřené, zejména z pohledu jeho zatímního trvání. Ústavní soud proto dospěl k závěru, že nedošlo k porušení ani čl. 2 odst. 2, ani čl. 11 Listiny.“²⁷¹

Ústavní soud tedy konstatoval, že z hlediska rozsahu a samotné existence předběžného opatření ve vztahu k družstvu je předběžné opatření v pořádku. Ovšem jinak se vyjádřil k existenci předběžného opatření ve vztahu k členům družstva – držitelům legitimního očekávání:

„Jde-li o tvrzení, že předběžné opatření neumožňuje stěžovateli splnit zákonné povinnosti k převodům bytových jednotek, má Ústavní soud zato, že taková námitka nepřísluší stěžovateli, nýbrž osobám oprávněným k nabytí bytových jednotek, kterým případně vzniklo ex lege legitimní očekávání požívající ústavní ochrany podle čl. 1 Dodatkového protokolu k Úmluvě. Ústavní soud, pouze ve formě obiter dictum uvádí, že k takové skutečnosti by měl přihlížet případně teprve soud, který by po skončení nalézacího řízení rozhodoval o výkonu rozhodnutí prodejem těchto bytových jednotek. Zákonné nároky těchto osob podle Ústavního soudu pak nelze přehlížet vzhledem ke shora uvedené ochraně legitimního očekávání.“²⁷²

Lze tedy konstatovat, že Ústavní soud rozhodl opačně? Dornívám se, že nikoliv. Ústavní soud jen judikoval, že případná námitka proti blokování zákonného práva legitimního očekávání předběžným opatřením Obvodního soudu nepřísluší družstvu, nýbrž samotným členům družstva, tj. osobám oprávněným k nabytí bytových jednotek. To mj. též uvedl v předchozím rozhodnutí, když konstatoval, že „ústavní soud v dané souvislosti připomíná svá rozhodnutí sp. zn. IV. ÚS 85/05 a sp. zn. IV. ÚS 170/05, v nichž v podstatě uvedl – k tvrzení tehdejšího stěžovatele, tj. družstva, že mu předběžné opatření neumožňuje (Poznámka: v obou souzených věcech jím bylo žalované družstvo) splnit zákonné povinnosti k převodům bytových jednotek, kterým případně vzniklo ex lege legitimní očekávání požívající ústavní ochrany podle čl. 1 Dodatkového protokolu k Úmluvě. Zákonné nároky těchto osob nelze přehlížet právě s ohledem na ochranu legitimního oče-

271 Usnesení Ústavního soudu ve věci sp.zn. IV. ÚS 170/05.

272 Tamtéž.

kávání dle čl. 1 Dodatkového protokolu k Úmluvě. Ústavní soud si je vědom toho, že právě v nyní souzené věci se dovolávají svých práv členů družstva (stěžovatelé), jímž svědčí v této podobě ústavní ochrana realizace majetkového práva.²⁷³

Ústavní soud tedy v zásadě nerozhodl opačně, jen to tak bylo výše zmíněným soudem interpretováno.

Členové družstva tedy mají zákonný nárok na převod bytů do vlastnictví potvrzený Ústavním soudem. Kauza Pražského stavebního bytového družstva však nekončí, neboť nadále vede spory se svými údajnými věřiteli. Jak dlouho ještě spory potrvají, to neví nikdo.

273 Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. I. ÚS 676/07.

10 Závěr

Diplomová práce, zabývající se postavením družstva v tržním hospodářství, si kladla za cíl nastínit základní vývoj družstevní myšlenky a družstva jako právní formy v historii i v současnosti. Družstva jsou dodnes určitou částí veřejnosti (i odborné) považovány za určitý přežilý relikv socializmu, který nemá v moderním tržním hospodářství co pohledávat. Diplomová práce se snažila přesvědčit, že tomu tak rozhodně není a družstva rozhodně mají své místo v rámci tržního hospodářství v různých oblastech své činnosti.

V první úvodní kapitole diplomové práce byly nastíněny základní důvody proč byla diplomová práce na zvolené téma „Postavení družstva v tržním hospodářství“ napsána. Bylo poukázáno na to, že družstva v západních tržních ekonomikách standardně fungují a tvoří jejich stabilní součást.

Druhá kapitola, nazvaná stejně jako celá práce „Postavení družstva v tržním hospodářství“ vymezila cíle práce, jimiž bylo zmapování úlohy družstva a zejména právní úpravy družstva v tržním hospodářství, a to za pomoci popisu historického vývoje právní úpravy družstevnictví na území České republiky. Dále se kapitola zabývala postavením družstevního práva v obecném systému práva. Bylo konstatováno, že na samotnou existenci a zařazení družstevního práva do systému práva existuje více názorů, které nejsou jednotné.

Ve druhé kapitole byla též popsána současná právní úprava družstva, která vychází ze zákona č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku. Následně byla rozebrána otázka postavení družstva jako podnikatelského subjektu v tržním hospodářství v rámci současných obchodněprávních předpisů a problém postavení družstva jako formálního, resp. fiktivního podnikatele.

Třetí kapitola se věnovala družstevním zásadám jakožto základním pravidlům družstevnictví a družstevního práva vůbec. Družstevní zásady tvoří univerzální systém, který překračuje národní právní řády jednotlivých zemí a mají celosvětový dosah. Proto též byly popsány mezinárodněprávní instituty jako mezinárodní definice družstva, mezinárodní družstevní zásady a též samotná mezinárodní organizace, tj. Mezinárodní druž-

stevní svaz. Dále bylo vyjmenováno tzv. družstevní desatero a popsány obecné družstevní zásady českého, resp. československého družstevnictví.

Ve čtvrté kapitole byly shrnuty základní právně ekonomické koncepce družstva. Právo a ekonomika tvořily v době počátečního růstu družstevního hnutí spojené nádoby, a proto jsou zde uvedeny základní koncepce. Družstevní hnutí vzniklo v Anglii, a proto kapitola začíná popisem anglických družstevních koncepcí včetně Rochdalského družstva, nazvaného Rochdalští spravedliví průkopníci. V subkapitole jsou uvedeny též základní rochdalské družstevní zásady, které tvořily základ pro obecné družstevní zásady popsané v předchozí kapitole. Pozornost je věnována též některým obchodněprávním zvláštnostem rozdělování družstevního zisku.

Mezi další základní koncepce byly zařazeny koncepce francouzské a německé. Zatímco Anglie byla nazvána kolébkou družstevního hnutí, Francie byla nazvána pokračovatelem rozvoje družstevních koncepcí. Byly též rozeznány některé základní francouzské družstevní teoretické směry jako asociacionismus a anarchismus. Německé družstevní koncepce pak byly spojeny zejména se jmény Schulze-Delitzsche a Raiffeisena, kteří položili základ úvěrovému družstevnictví fungujícímu do dnešních dnů.

Pátá kapitola diplomové práce se věnovala vývojovým tendencím družstevnictví tržního hospodářství v naší republice s ohledem na bytové družstevnictví. V úvodních stranách byl popsán zrod českého družstevnictví v podmínkách tržního hospodářství starého Rakouska a připomenuto, že české družstevnictví rozhodně nijak nezaostávalo za družstevnictvím anglickým, neboť první družstvo na území České republiky vzniklo v roce 1847, na území Československa pak dokonce jen rok po založení anglického družstva v Rochdale, tj. v roce 1845.

Kapitola se též věnovala popisu právních předpisů regulujících starorakouskou družstevní problematiku, zejména slavný zákon č. 70/1873 ř.z., o výdělkových a hospodářských společenstvech a jeho doplňky a novelizace. Připomenuty byly první a druhá reforma rakouského družstevního práva.

Prostor byl též věnován významu postavení družstevních svazů v rámci tržního hospodářství, což je problematika, která v současné České republice není dořešena do dnešních dnů. Družstevní svazy hrály v tržním hospodářství důležitou úlohu kontrolní

apod., která byla založena přímo zákonem. Domnívám se, že vzhledem k absenci právní úpravy v současném právním řádu by zmíněná úprava mohla být inspirující.

Druhá polovina páté kapitoly se věnuje postavení družstev v tržním hospodářství československé první republiky. Dobu československé první republiky lze označit za zlatou éru československého (resp. českého) družstevnictví, neboť kvalitní starorakouská právní úprava byla mírně doplněna a vznikl právně a ekonomicky velmi efektivní funkční celek.

Na závěr páté kapitoly byl věnován prostor pro družstevnictví v období tzv. Protektorátu, kdy byla družstva povinně sdružována dle německého korporativního modelu do svazů.

Šestá kapitola se zabývá socialistickou koncepcí družstva v letech 1948 – 1989. Přestože tato diplomová práce se zabývá postavením družstva v tržním hospodářství, domnívám se že tato socialistická koncepce představovala natolik závažný zásah do celkového družstevního vývoje na území České republiky (resp. Československa), že považuji za naprostou nezbytnost tuto koncepci alespoň v základních rysech popsat.

Mnoho odborníků na družstevní právo označuje socialistickou koncepcí družstva jako „deformaci“. Termín „deformace“ se skutečně vyskytuje v mnoha odborných článcích a lze s ním souhlasit. Základní družstevní myšlenky byly překrouceny a násilnou kolektivizací dle sovětského vzoru byla zasazena drtivá rána družstevní formě jako celku.

Uvést socialistickou koncepcí družstva bylo též nezbytné kvůli tomu, že postavení družstva po roce 1989 je spojeno s nápravami socialistických deformací formou tzv. transformace družstev (které však bohužel někdy založily právní deformace nové).

V období socialistické koncepce též vznikl právní dualismus, kdy družstva zemědělská byla upravena zvláštní právní úpravou, zatímco družstva ostatní měla taktéž svoji zvláštní právní úpravu.

Je popsáno i začlenění družstev do hospodářského zákoníku v roce 1964 a pozdní právní úpravy socialistické koncepce.

V sedmé kapitole je rozebrána transformace družstev po roce 1989, což má přímou návaznost na socialistickou družstevní koncepcí, neboť bez ní by nebylo co transformovat. Kapitola se věnuje období do přijetí obchodního zákoníku i následnému začlenění

družstva do nově vzniklého obchodního zákoníku, účinného od 1. ledna 1992. Je připomenuto, že toto začlenění a právní úprava družstva obchodním zákoníkem nemá v českém, resp. československém, právu tradici a historicky byla vždy preferována spíše úprava samostatným zákonem zohledňujícím družstevní specifika.

Sedmá kapitola se též věnuje samotné družstevní transformaci pomocí transformačního zákona, který doplnil nový obchodní zákoník. Transformační zákon patří mezi významné polistopadové právní normy vztahující se k družstevnímu právu, a proto je mu věnován patřičný prostor. Zmíněny jsou též některé výkladové právní problémy v souvislosti se zněním transformačního zákona.

Samostatná subkapitola v rámci sedmé kapitoly je věnována též problematice obnovy úvěrního družstevnictví na území České republiky. Jak je připomenuto hned v úvodu subkapitoly, právě úvěrní družstevnictví bylo nejstarší družstevní formou na území České republiky, resp. Československa, takže jej nelze v této diplomové práci neuvést. Vlna krachů družstevních záložen se dotkla mnoho občanů České republiky a zasela též nedůvěru vůči úvěrnímu družstevnictví jako celku, která je jen pomalu překonávána.

Závěr sedmé kapitoly je věnován nadnárodní družstevní právní formě, tj. evropskému družstvu, na úrovni evropského práva a též na úrovni národního českého práva. Rozebráno je též promítnutí evropské právní úpravy do českého národního práva.

Osmá kapitola popisuje vývoj bytového družstevnictví po roce 1989. Popisuje základy a průběh bytové transformace v české právní úpravě včetně komparace původního vládního návrhu zákona o vlastnictví bytů a jeho proměně během legislativního procesu. Kapitola se též zabývá tzv. malými bytovými družstvy a jejich rolí v tržním hospodářství.

Závěr osmé kapitoly je nazván „Bytové družstevnictví dnes“ a věnuje se následnému vývoji právní úpravy bytového družstevnictví do dnešní doby. Zahrnuje jednak některé zásadní novelizace zákonů zabývajících se bytovou problematikou, jednak podporu družstevní výstavby a jednak otázky sduřování a kontroly družstev.

Předposlední devátá kapitola souvisí s členstvím autora diplomové práce v Pražském stavebním bytovém družstvu, které bylo v průběhu 90. let tzv. „tunelováno“. Na příkladu z praxe je ukázána odvrácená tvář transformace českého bytového družstevnictví a vývoj soudní judikatury včetně ústavněprávní judikatury.

Vzhledem k souvisejícím otázkám převodů bytů do vlastnictví členů družstev byla do předposlední deváté kapitoly zařazena též problematika převodů bytů.

Přínos diplomové práce lze spatřovat zejména v originálním pohledu na problematiku družstev a českého družstevního práva propojením poznatků z historického vývoje družstevní právní úpravy se soudobou právní úpravou a poukázáním na některé nedostatky současné družstevní právní úpravy.

Taktéž jsem se snažil využít své poznatky získané členstvím v Pražském stavebním bytovém družstvu a popsat nezáviděníhodný stav Pražského stavebního bytového družstva, jehož problémy byly založeny v hluboké minulosti počátků družstevní transformace, ale družstevníci se s nimi musí vyrovnávat dodnes.

Na závěr nezbyvá než popřát družstevnímu hnutí větší rozvoj a našim zákonodárcům přijímání kvalitní družstevní legislativy, aby se zaplnily některé mezery, které v družstevní legislativě stále přetrvávají.

11 Literatura

11.1 Knihy

Bažantová, I.: „Družstevní a svépomocné koncepce v českém ekonomickém myšlení.“ 1. vydání, Praha, PROSPEKTRUM spol. s r. o., 2002.

Čáp, J., Koníř, M.: „Družstva a nové zákony.“ Praha, Linde, 1992.

Čáp, J., Koníř, V.: „Družstva a jejich transformace: (Komentář zákonné úpravy).“ Praha, SEVT: Frances, 1992.

Dědič, J., Čech, P.: „Evropské právo společností.“ Praha, BOVA POLYGON, 2004.

Dědič, J., Čech, P.: „Obchodní právo po vstupu ČR do EU anebo co všechno se po 1. květnu 2004 v obchodním právu změnilo?“ 2. doplněné a aktualizované vydání, Praha, BOVA POLYGON, 2005.

Dvořák, T.: „Družstevní právo.“ 2. vydání, Praha, C. H. Beck, 2002.

Dvořák, T.: „Družstevní právo.“ 3. vydání, Praha, C. H. Beck, 2006.

Fiala, J., Novotný, M., Oehm, J.: „Zákon o vlastnictví bytů. Komentář.“ 3. vydání, Praha, C. H. Beck, 2005.

Gronský, J., Hřebejk, J.: „Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa I. (1918-1945).“ Praha, Nakladatelství Karolinum, 1999.

Hajn, P.: „Riziko a odpovědnost v hospodářské praxi.“ Praha, Svoboda, 1984.

Hajný, V., Kunc, P.: „Družstevní zákony: Soubor právních předpisů týkajících se družstev v Republice československé.“ Praha, Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935.

Helešic, F.: „Evropské a české družstevní právo.“ Praha, EUROLEX BOHEMIA a. s., 2001.

Helešic, F.: „Obecné otázky evropského a českého družstevního práva.“ 1. vydání, Praha, Nakladatelství ŠEL, 2005.

- Helešic, F.: „Právní úprava družstev ve vyspělé Evropě a u nás.“ PF UK v Praze, 1997.
- Helešic, F.: „Příručka pro družstevníky.“ Praha, Družstevní asociace České republiky, 2003.
- Helešic, F., Suchánková, J.: „Malá bytová družstva.“ Praha, Prospektrum, 2002.
- Holman, R.: „Dějiny ekonomického myšlení.“ 1. vydání, Praha, C. H. Beck, 1999.
- Holyoake, G. J.: „Dějiny poctivých průkopníků rochdalských.“ Praha, Ústřední svaz družstev, 1923.
- Chleborad, F. L.: „Soustava národního hospodářství politického.“ Praha, 1869.
- Chromá, M.: „Anglicko-český právní slovník.“ 2. vydání, Praha, LEDA, 1997.
- Kolektiv autorů: „Vývoj družstevnictví na území ČSFR.“ Praha, Družstevní unie ČSFR, Svépomoc, 1992.
- Kolektiv autorů: „Příručka k převodům družstevních bytů podle zákona č. 72/1994 Sb., o vlastnictví bytů ve znění pozdějších předpisů.“ Praha, SČMBD, 2000.
- Kolektiv autorů: „K některým aktuálním problémům bytového družstva a společenství vlastníků jednotek.“ Praha, SČMBD, 2002.
- Knapp, V.: „Teorie práva.“ 1. vydání, Praha, C. H. Beck, 1995.
- Křepelka, K.: „Základy československého družstevního práva.“ Brno, Československý akademický spolek Právník, 1947.
- Malovský-Wenig, A.: „Příručka obchodního práva.“ Československý Kompas, 1947.
- Müller, H.: „Družstevní princip a jeho sociálně politický význam.“ Praha, Unie československých družstev, 1925.
- Němcová, L.: „Vybrané kapitoly z českého družstevnictví.“ Praha, 2001.
- Oehm, J., Marčák, M.: „Stanovy bytových družstev; smlouva o sdružení vlastníků bytů; smlouva o převodu družstevního bytu do vlastnictví; vzory stanov a smluv.“ Praha, Noris, 1992.

Pekárek, M.: „Majetková účast občanů v družstvech a její právní aspekty.“ Brno, Masarykova univerzita, 1999.

Pelikánová, I., Černá, S. a kol. „Obchodní právo. Společnosti obchodního práva a družstva.“ II. Díl, Praha, ASPI, a. s., 2006.

Pelikánová, I.: „Úvod do srovnávacího práva obchodního.“ Praha, C. H. Beck, 2000.

Pokorný, M., Holub, M.: „Zákon o transformaci družstev. Zákon o úpravě majetkových vztahů a vypořádání majetkových nároků v družstvech. Poznámkové vydání se souvisejícími předpisy a judikaturou.“ Praha, Linde, 2000.

Pražák, Z.: „Společenství vlastníků jednotek.“ Praha, Linde, 2004.

Renner, K.: „Nástin ekonomické teorie družstevnictví.“ Praha, Unie československých družstev, 1934.

Salač, J.: „Rozpor s dobrými mravy a jeho následky v civilním právu.“ 2. vydání, Praha, C. H. Beck, 2004.

Svoboda, P.: „Úvod do evropského práva.“ Praha, C. H. Beck, 2004.

Štenglová, I., Plíva, S., Tomsa, M. a kol.: „Obchodní zákoník. Komentář.“ 11. vydání, Praha, C. H. Beck, 2006.

Tichý, L., Arnold, R., Svoboda, P., Zemánek, J., Král, R.: „Evropské právo.“ 3. vydání, Praha, C. H. Beck, 2006.

Wenzl, F.: „Dějiny záložen a ostatního družstevního podnikání na Moravě do roku 1885.“ Praha, Centrokooperativ, svaz jednot hospodářských družstev republiky Československé, 1937.

Zmrhal, A.: „Na obranu družstevního hnutí: Družstva a živnostníci.“ Praha, Ústřední rada družstev, 1946.

11.2 Články v odborném tisku

Bárta, J.: „Převod družstevního bytu v konfrontaci platné právní úpravy a judikatury.“ Právní rozhledy, 2004, č. 19., s. 717-723.

- Čáp, Z.: „Postavení družstev ve světě.“ Právní rádce, 2000, č. 11, s. 27-28.
- Dvořák, T.: „Družstevní záložny de lege lata.“ Ad Notam, 2003, č. 3, s. 51-57.
- Dvořák, T.: „Některé otázky převodů bytů a nebytových prostor do vlastnictví jejich nájemců – členů bytových družstev.“ Právní rozhledy, 2002, č. 6, s. 277-281.
- Dvořák, T.: „Jít ke kořenům problémů.“ Právní rádce, 2000, č. 5, s. 27-30.
- Dvořák, T.: „Několik poznámek do diskuse o připravované právní úpravě družstev v obchodním zákonu.“ Obchodní právo, 2003, č. 7-8, s. 47-52.
- Dvořák, T.: „Nucená správa družstevních záložen.“ Obchodní právo, 2002, č. 6, s. 2-25.
- Dvořák, T.: „Státní dozor nad záložnami.“ Právní rádce, 2000, č. 1, s. 22-24.
- Dvořák, T.: „Řešení právních vztahů k družstevním nástavbovým bytům na budovách ve vlastnictví třetích osob.“ Ad Notam, 2007, č. 4, s. 97-103.
- Dvořák, T.: „Další úvahy k judikatuře v oblasti družstev.“ Soudní rozhledy, 2003, č. 12, s. 405-409.
- Dvořák, T.: „K některým dalším otázkám členství v bytovém družstvu.“ Ad Notam, 2007, č. 2, s. 33-43.
- Dvořák, T.: „Dvě otázky související s převody bytů a nebytových prostor do vlastnictví členů družstev.“ Bulletin advokacie 2003, č. 2, s. 28-31.
- Dvořák, T.: „Neplatnost usnesení členské schůze družstva.“ Právní rozhledy, 2002, č. 2, s. 68-76.
- Dvořák, T.: „Rozdělení družstva.“ Právní rozhledy, 2006, č. 4, s. 123-131.
- Dvořák, T.: „Stanovy družstva.“ Ad Notam, 2002, č. 5, s. 97-105.
- Dvořák, T.: „O členské schůzi družstva.“ Právní rozhledy, 2004, č. 19, s. 706-712.
- Dvořák, T.: „Některé otázky hospodaření bytových družstev.“ Právní fórum, 2007, č. 6, s. 218-231.
- Dvořák, T.: „Některé otázky převodů bytů a nebytových prostor do vlastnictví jejich nájemců – členů bytových družstev.“ Právní rozhledy, 2002, č. 6, s. 277-281.

- Dvořák, T.: „Třetí zastavení nad judikaturou v oblasti (nejen) družstev.“ Soudní rozhledy, 2005, č. 2, s. 41-45.
- Helešic, F.: K nápravě potíží družstevních záložen.“ Právník, č. 7/2000, č. 7, s. 693-700.
- Helešic, F.: „K právní úpravě družstevnictví – úvahy de lege ferenda.“ Právník, 1999, č. 5, s. 421-439.
- Helešic, F.: „K předmětu a obsahu zákonné úpravy družstev (srovnávací analýza).“ Právní rozhledy, 1997, č. 2, s. 60-66.
- Helešic, F.: „K zákonné úpravě družstev.“ Právo a podnikání, 1997, č. 2, s. 6-10.
- Helešic, F.: „K zákonné úpravě družstev po velké novele obchodního zákoníku.“ Právník, 2002, č. 1, s. 96-106.
- Helešic, F.: „K systemizaci právní úpravy družstev.“ Právní rozhledy, 1997, č. 1, s. 1-3.
- Helešic, F.: „Ke stanovám Evropského družstva.“ Obchodní právo, 2004, č. 2, s. 32-44.
- Helešic, F.: „K promítnutí nařízení o stanovách evropského družstva do našeho právního řádu (obecná východiska).“ Právník, 2006, č. 7, s. 804-814.
- Helešic, F.: „Novela obchodního zákoníku a stanovy družstva.“ Obchodní právo, 2001, č. 9, s. 2-13.
- Helešic, F.: „Stát a družstva (k možnosti usměrňování družstev státem).“ Právník, 2007, č. 5, s. 527-540.
- Helešic, F.: „Má být kontrola družstev legislativně zajištěna?“, Právník, 2004, č. 2, s. 201-207.
- Hraba, Z.: „K právní povaze majetkového podílu z transformace zemědělských družstev – I. Část.“ Obchodní právo, 2006, č. 4, s. 2-12.
- Hraba, Z.: „K právní povaze majetkového podílu z transformace zemědělských družstev – III. část.“ Obchodní právo, 2006, č. 6, s. 2-16.
- Chalupa, L.: „Vyloučení člena z bytového družstva.“ Právní rádce, 2004, č. 2, s. 19-21.

- Korecká, V., Průchová, I., Pokorná, J.: „K některým otázkám majetkové účasti členů družstva na podnikání družstva.“ *Právo a podnikání*, 1994, č. 6, s. 7-13.
- Lisse, L.: „Družstevní záložna de lege lata a de lege ferenda.“ *Právo a podnikání*, 2002, č. 10, s. 19-28.
- Lisse, L.: „Právní statut Úřadu pro dohled nad družstevními záložnami.“ *Právní rozhledy*, 2001, č. 5, s. 202-209.
- Pekárek, M.: „K problému přeměny transformačního majetkového podílu člena zemědělského družstva v jeho členský vklad.“ *Právní praxe*, 1996, č. 10, s. 635-638.
- Schulz J. st., Schulz, J. ml.: „Družstevní záložna – mrtvě narozené dítě?“ *Právní rádce*, 1996, č. 6, s. 14-16.
- Smrčka, L.: „Z historie družstevních záložen k současnosti.“ *Právo a podnikání*, 1998, č. 1, s. 26-29.
- Suchánek, J.: „Družstva a obchodní zákoník.“ *Právník*, 1992, č. 8, s. 712-729.
- Suchánek, J.: „K zákonné úpravě vztahů v družstevnictví.“ *Právník*, 1991, č. 9, s. 798-811.
- Suchánek, J.: „K právní úpravě členských podílů družstevníků.“ *Právník*, 1991, č. 11, s. 1016-1033.
- Suchánek, J.: „Zákonná úprava družstevnictví po rozpadu federace.“ *Právník*, 1994, č. 3, s. 237-247.

11.3 Ostatní články

- Fiala, Z.: „Kam vede tunel na Hutmance“, *Ekonom*, č. 40/2004, dostupné v elektronické podobě na serveru Britských listů: <http://www.blisty.cz/art/19970.html>
- Johanisová, N.: „Hlasy z minulosti“, *Sedmá generace*, číslo 1/2008. Dostupné na: <http://www.sedmagenerace.cz/index.php?art=clanek&id=8>

Nacher, P.: „Družstevní záložny: máme dnes důvod se jich bát?“, článek z internetového serveru, dostupné na: <http://www.penize.cz/zpravy/4791/druzstevni-zalozny-mame-dnes-duvod-se-jich-bat/>

Patáková, O.: „České kempeličky vstupují do nové éry“, článek z internetových finančních novin, dostupné na: http://pda.financninoviny.cz/archiv/index_view.php?id=109805

Příkryl, I.: „Skloní bossové kempeliček vzpurné hlavy?“, deník Právo, 19.11.1999.

Spurný, J.: „Tajný kšeft za 300 miliard; Za zdmi Konsolidační agentury se chystá konec české privatizace“, Respekt, č. 38/04.

Szirmai, E.: „Myši žerou špinavé peníze“, Ekonom, citováno z elektronické podoby dostupné na:

[http://ihned.cz/?s1=0&m=frommail&article\[id\]=21389970](http://ihned.cz/?s1=0&m=frommail&article[id]=21389970)

11.4 Dokumenty

Dokument „ICA Rules, Policies, Procedures and Standing Orders“ Mezinárodního družstevního svazu schválené generální konferencí (General Assembly) dne 19. října 2007. Dostupné na: <http://www.ica.coop/ica/2007-ica-rules.pdf>

Právního posudek zpracovaný advokátní kanceláří Svoboda, Chlumská, Chrůma a partneři pro Pražské stavební bytové družstvo dne 12. ledna 2005, ve věci dalšího členského vkladu. Dostupné na: <http://www.hutmanka.ic.cz/dokumenty/stanovisko.pdf>

Prospekt emitenta Raiffeisenbank, a. s. Dostupné na:

www.raiffeisenbank.cz/download.aspx?id_file=96

Sdělení Komise Evropského společenství Radě, Evropskému parlamentu, Hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů o podpoře družstevních organizací“. Dostupné na:

www.dacr.cz/dokumenty/doc/d/sdeleni_komise_evropskeho_spolecenstvi.doc

Trestní oznámení v záležitosti Pražského stavebního bytového družstva, podané družstvem dne 10. března 2005 k rukám tehdejší nejvyšší státní zástupkyně paní JUDr. Marie Benešové,

„Závěrečná zpráva Nejvyššího kontrolního úřadu o provedené kontrole v České konsolidační agentuře č. 03/11.“ Věstník Nejvyššího kontrolního úřadu, 2004, částka 2.

11.5 Soudní judikatura

Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích sp. zn. 6 Co 602/93.

Rozsudek R 34/1993.

Rozsudek R 15/2000.

Rozsudek Krajského obchodního soudu v Praze č.j. 4 Cm 164/2000-15.

Rozsudek Vrchního soudu v Praze č.j. 13 Cmo 50/2001-37.

Rozsudek Nejvyššího soudu II Odon 18/96.

Rozsudek Nejvyššího soudu č. 2 Odon 25/96.

Rozsudek Nejvyššího soudu č. Cpjf 146/92.

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 29 Odo 582/2005.

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 29 Odo 560/2001.

Usnesení Ústavního soudu České republiky sp. zn. II. ÚS 250/96.

Nález Ústavního soudu České republiky, sp. zn. Pl. ÚS 15/96, publikovaný ve Sbírce zákonů pod č. 280/1996 Sb.

Usnesení Ústavního soudu České republiky sp. zn. Pl.ÚS 25/2000.

Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. Pl.ÚS 51/2000, vyšlo ve Sbírce zákonů pod č. 128/2001 Sb.

Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. III ÚS 258/2003.

Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. I. ÚS 676/07.

Usnesení Ústavního soudu České republiky sp. zn. IV. ÚS 170/05.

Nález Ústavního soudu České republiky sp. zn. I. ÚS 676/07.

11.6 Internetové zdroje

Stránky Mezinárodního družstevního svazu: <http://www.ica.coop/al-ica/>

Stránky Světové rady úvěrních družstev: <http://www.woccu.org/>

Internetové vydání Finančních novin: <http://www.financninoviny.cz>

Stránky Ministerstva pro místní rozvoj: <http://mmr.cz>

Stránky Družstevní asociace České republiky: <http://dacr.cz>

Stránky finanční skupiny Raiffeisen: <http://www.raiffeisenbank.cz>

Stránky Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky: <http://www.psp.cz>

12 Anotace

Diplomová práce na téma Postavení družstva v tržním hospodářství se zabývá problematikou družstev a družstevního práva na území České republiky prostřednictvím popsání a zhodnocení vývoje družstevní koncepce. Cílem práce je zmapovat úlohu družstva a právní úpravu družstva v tržním hospodářství pomocí popisu vývoje právní problematiky družstevnictví na území České republiky od počátků družstevního hnutí do současnosti a uvést konkrétní případ z družstevní právní praxe na kauze Pražského stavebního bytového družstva. Autor je členem Pražského stavebního bytového družstva, a proto je seznámen s právními problémy Pražského stavebního bytového družstva.

Ve druhé kapitole práce jsou uvedeny základní družstevní zásady jak mezinárodní tak i základní družstevní zásady družstevního práva České republiky. Následně jsou zmíněny právně ekonomické koncepce družstva anglického, francouzského a německého družstevnictví vždy s uvedením určitých družstevních specifik. Další kapitola diplomové práce je věnována vývojovým tendencím družstevnictví tržního hospodářství v naší republice s ohledem na bytové družstevnictví. Obsahuje vývoj právní úpravy družstev za starého Rakouska a věnuje se též období tzv. zlaté éry československého družstevnictví v podmínkách první československé republiky v letech 1918-1938.

Přestože téma práce je nazváno Postavení družstva v tržním hospodářství, je nezbytné uvést též socialistickou koncepci družstva v letech 1948-1989. Socialistická deformace družstva a družstevní myšlenky založila mnohé problémy, se kterými se bylo třeba potýkat v rámci transformace družstevního práva po roce 1989.

Samostatnou kapitolu tvoří problematika bytového družstevnictví a jeho důležité role v rámci postavení družstva v tržním hospodářství. Poslední kapitola práce je pak věnována konkrétnímu praktickému právnímu problému ve věci kauzy Pražského stavebního bytového družstva, které bylo v rámci procesu transformace bytového družstevnictví systematicky vytunelováno.

Přínos diplomové práce lze spatřovat zejména v originálním pohledu na problematiku družstev a českého družstevního práva propojením poznatků z historického vývoje družstevní právní úpravy se soudobou právní úpravou a poukázáním na některé nedostatky současné družstevní právní úpravy.

13 Summary

Topic: The position of a cooperative in the market economy

The topic of the diploma thesis is The position of a cooperative in the market economy and it is interested with the problems of cooperatives and the cooperative law within the territory of the Czech republic through describing and characterizing of the evolution of the cooperative conception. The goal of the diploma thesis is to map the role of the cooperative and the legal framework of cooperatives in the market economy by describing the evolution of the Czech cooperative law since the beginnings of the cooperative movement to present days and to give the concrete example of the cooperative legal practice through the cause of the Prague housing cooperative. The author of the diploma thesis is the member of the Prague housing cooperative and that's why he is well acquainted with the legal problems of the Prague housing cooperative.

There are given the basic cooperative principles (international and Czech) of the cooperative law in the second chapter of the diploma thesis. The legal economic conceptions with the certain specifics of the English, French, and German cooperative system are meant in the next text. The next chapter is dedicated to the evolution of the cooperative movement of the Czech Republic with a view to the flat cooperative movement. The chapter contains the development of the legal framework of the cooperatives during the period of the Old Austria and it is dedicated also to the so called „Golden Era“ of the Czechoslovakian cooperative movement during period of the First Czechoslovakian Republic between 1918-1938. Although the topic of the diploma thesis is called The position of a cooperative in the market economy it is necessary to describe the socialist conception of the cooperative during the period 1948-1989 also. The socialist deformation of the cooperative and the cooperative movement caused a lot of problems which were solved during the transformation of the cooperative law after 1989. The independent chapter was created for the legal problems of the housing cooperative movement and its important role within the position of a cooperative in the market economy. The last chapter of the diploma thesis is dedicated to the concrete legal problem of the Prague housing cooperative cause. The Prague housing cooperative was systematically „tunneled“ within the transformation process.

The contribution of the diploma thesis can be seen especially at the original point of view on the problems of cooperatives and the Czech cooperative law by connecting pieces of knowledge from the historical development of the cooperative legal framework with present legal framework and to refer to some imperfections of the present cooperative legal framework.

14 Klíčová slova

Klíčová slova:

- družstvo
- družstevní zákony
- transformace

Keywords:

- cooperative
- cooperative legislation
- transformation